

ВІСНИК КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Загальнодержавне періодичне видання

Засноване

19 лютого 1997 року

Свідоцтво

про державну реєстрацію
Серія КВ № 2444

Виходить

шість разів на рік

Засновник:

Конституційний Суд України
Адреса: 01033, м. Київ,
вул. Жилянська, 14

5 / 2024

РЕДАКЦІЙНА РАДА

Олександр Петришин — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України (*голова редакційної ради*);

Оксана Грищук — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор (*заступник голови редакційної ради*);

Юрій Барабаш — проректор з науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, голова Науково-консультативної ради Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Бесчастний — керівник Секретаріату Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доктор наук з державного управління, професор;

Тома Бірмонтієне — професор Університету імені Миколаса Ромеріса, суддя Конституційного Суду Литовської Республіки (2005–2014), доктор права;

Віктор Городовенко — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Мірослав Гранат — професор Університету кардинала Стефана Вишинського у Варшаві, суддя Конституційного Трибуналу Республіки Польща (2007–2016), доктор права;

Микола Козюбра — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри загальнонотеретичного правознавства та публічного права Національного університету «Києво-Могилянська академія», доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Віктор Колісник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Михайло Костицький — суддя Конституційного Суду України у відставці, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Василь Лемак — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України;

Сергій Різник — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, доцент;

Олександр Скрипнюк — директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Ольга Совгіря — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор;

Володимир Тихий — суддя Конституційного Суду України у відставці, радник президії НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України;

Богдан Футей — суддя Федерального суду претензій США, доктор права, професор;

Віктор Шишкін — суддя Конституційного Суду України у відставці, кандидат юридичних наук, доцент.

У НОМЕРІ

Рішення XX чергового з'їзду суддів України «Про призначення судді Конституційного Суду України» від 18 вересня 2024 року 5

Біографія Олійник Алли Сергіївни 6

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Рішення Конституційного Суду України (Другий сенат)

у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 7

Окрема думка судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) 28

Окрема думка (збіжна) судді Конституційного Суду України Василя Лемака

стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) 36

Окрема думка (частково збіжна) судді Конституційного Суду України Олега Первомайського

у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою)

..... 45

КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ

Огляд міжнародної конференції з нагоди 28-ї річниці Конституції України «Конституція України та європейські цінності: виклики євроінтеграційного процесу»

..... 51

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Липень — вересень 2024 року

..... 84

Р І Ш Е Н Н Я

XX чергового з'їзду суддів України

18 вересня 2024 року

м. Київ

Про призначення судді Конституційного Суду України

Відповідно до статті 148 Конституції України, статті 10¹¹ Закону України «Про Конституційний Суд України», пункту 5 частини четвертої статті 126, пункту 4 частини другої статті 129, частини шостої статті 132 Закону України «Про судоустрій і статус суддів», на підставі протоколу від 18 вересня 2024 року № 4 засідання лічильної комісії з проведення таємного голосування за призначення на посаду судді Конституційного Суду України XX черговим з'їздом суддів України,

призначити

суддею Конституційного Суду України **Олійник Аллу Сергіївну.**

Головуючий на з'їзді

Б.С. Моніч

Секретар з'їзду

О. В. Марченко

ОЛІЙНИК Алла Сергіївна Суддя Конституційного Суду України

Народилася 16 січня 1966 року в місті Володимир-Волинський (нині — Володимир) Волинської області.

У 1992 році здобула вищу юридичну освіту у Львівському державному (нині — національному) університеті імені Івана Франка.

У 1998 році захистила дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 «конституційне право» на тему «Організаційно-правові питання забезпечення законодавчої діяльності в Україні».

Із серпня 1992 року до жовтня 1993 року працювала стажистом у Володимир-Волинському міському суді, у 1993–1994 роках — консультантом управління юстиції Волинської обласної державної адміністрації.

Із листопада 1997 року до грудня 1998 року — старший науковий співробітник Інституту законодавства Верховної Ради України.

Із січня 1999 року до серпня 2003 року — науковий консультант судді Конституційного Суду України.

У 2003–2007 роках — суддя Шевченківського районного суду міста Києва. У 2007–2011 роках — суддя Апеляційного суду міста Києва. У 2011–2017 роках — суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ.

26 вересня 2014 року XII позачерговим з'їздом суддів України призначена членом Вищої ради юстиції (реорганізованої у Вищу раду правосуддя у 2017 році). Присягу склала 4 червня 2015 року.

Указом Президента України від 10 листопада 2017 року призначена на посаду судді Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду.

18 вересня 2024 року XX черговим з'їздом суддів України призначена на посаду судді Конституційного Суду України. Присягу склала 25 вересня 2024 року.

Кандидат юридичних наук, доцент.

АКТИ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ІМЕНЕМ УКРАЇНИ

РІШЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

ДРУГИЙ СЕНАТ

у справі за конституційними скаргами
Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частини шостої статті 615
Кримінального процесуального кодексу України
(справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб,
яких утримують під вартою)

Київ
18 липня 2024 року
№ 8-р(II)/2024

Справа № 3-88/2022(205/22, 114/24)

Другий сенат Конституційного Суду України у складі:

Мойсик Володимир Романович (голова засідання),
Городовенко Віктор Валентинович (доповідач),
Лемак Василь Васильович (доповідач),
Первомайський Олег Олексійович,
Різник Сергій Васильович,
Юровська Галина Валентинівна,

розглянув на пленарному засіданні справу за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України.

Заслухавши суддів-доповідачів Лемака В.В., Городовенка В.В. та дослідивши матеріали справи, зокрема позиції, що їх висловили: Голова Верховної Ради України Стефанчук Р.О., Прем'єр-міністр України Шмигаль Д.А., науковці: Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого — докторка юридичних наук, професорка Капліна О.В., Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет» — кандидат юридичних наук, доцент Горінецький Й.І., Київського національного університету імені Тараса Шевченка — кандидат юридичних наук, до-

цент Костюченко О.Ю., та спеціальний радник Конституційного Суду України — Александр Тенасе,

Конституційний Суд України у с т а н о в и в:

1. Оніщенко Р.І. звернувся до Конституційного Суду України з клопотанням перевірити на відповідність Конституції України (конституційність) частину шосту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), якою встановлено, що «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженням до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці».

1.1. Зі змісту конституційної скарги Оніщенка Р.І. та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Оніщенко Р.І. має статус обвинуваченого у кримінальному провадженні, стосовно нього було застосовано запобіжний захід — тримання під вартою; його утримували в дільниці слідчого ізолятора при державній установі «Білоцерківська виправна колонія (№ 35)». Шевченківський районний суд міста Києва ухвалою від 1 лютого 2022 року продовжив строк тримання під вартою Оніщенка Р.І. до 28 березня 2022 року. Шевченківський районний суд міста Києва 17 березня 2022 року ухвалив, що у зв'язку з неможливістю здійснити відеоконференцз'язок із державною установою «Білоцерківська виправна колонія (№ 35)» для забезпечення участі Оніщенка Р.І. під час розгляду клопотання прокурора, вважати неможливим розгляд судом питання щодо продовження строку тримання Оніщенка Р.І. під вартою у порядку, визначеному оспорюваними приписами Кодексу.

Ухвалою від 18 квітня 2022 року Київський апеляційний суд відмовив у відкритті провадження за апеляційною скаргою захисника Костенка В.П. в інтересах Оніщенка Р.І. на підставі того, що ухвали суду про обрання запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, про зміну іншого запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді тримання під вартою або про продовження строку тримання під вартою, постановлені під час судового провадження в суді першої інстанції до ухвалення судового рішення по суті, підлягають апеляційному оскарженню в порядку, визначеному Кодексом. Водночас цією ухвалою Оніщенку Р.І. не продовжено запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, а лише ухвалено рішення про неможливість розгляду судом питання щодо продовження строку тримання під вартою Оніщенка Р.І. у порядку, визначеному Кодексом. За таких обставин, на думку апеляційного суду, захисник Костенко В.П. оскаржує судові рішення, яке відповідно до закону апеляційному оскарженню не підлягає.

Ухвалою колегії суддів Третьої судової палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 21 липня 2022 року відмовлено у відкритті касаційного провадження за касаційною скаргою захисника Костенка В.П. на ухвалу Київського апеляційного суду від 18 квітня 2022 року. Верховний Суд виходив із того, що з доданої до касаційної скарги копії оскаржуваного судового рішення вбачається, що захисник подав апеляційну скаргу на ухвалу місцевого суду, яка відповідно до вимог статті 392 Кодексу окремому оскарженню не підлягає. Отже, на думку Верховного

Суду, суддя апеляційного суду, установивши, що апеляційну скаргу подано на судові рішення, яке відповідно до вимог Кодексу не підлягає апеляційному оскарженню, правомірно відмовив у відкритті апеляційного провадження за апеляційною скаргою захисника.

Автор клопотання зазначає, що частина шоста статті 615 Кодексу не відповідає приписам частин першої, другої статті 55, частин першої, другої статті 129 Конституції України, оскільки унеможливує забезпечення реалізації права на судовий захист незалежним судом, процесуальних гарантій для сторони захисту під час особливої процедури — продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, — що має передбачати ухвалення процесуального рішення, а не вважатися автоматично продовженим у порядку, установленому оспорюваними приписами Кодексу.

Невідповідність оспорюваних приписів Кодексу вимогам частин першої, другої статті 29 Конституції України Оніщенко Р.І. убачає, зокрема, у тому, що ними для продовження найбільш суворого запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою встановлено процедуру, яка не передбачає ухвалення вмотивованого рішення суду на підставі та в порядку, визначених кримінальним законом. Зокрема, він зазначає, що частина шоста статті 615 Кодексу, яка визначає позасудове продовження строку тримання під вартою, унеможливує проведення судового засідання та перевірку судом обґрунтованості підстав для продовження строку тримання під вартою.

Обґрунтовуючи свої твердження щодо неконституційності частини шостої статті 615 Кодексу, Оніщенко Р.І. посилається, зокрема, на окремі приписи Конституції України, Кодексу, а також на рішення Конституційного Суду України, Указ Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами та на судові рішення у його справі.

Отже, головними аргументами, які Оніщенко Р.І. наводить на підтвердження неконституційності частини шостої статті 615 Кодексу, є порушення гарантованих Конституцією України таких людських прав, як право на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29), на судовий захист (частини перша, друга статті 55), на професійну правничу допомогу (стаття 59), на захист (частина друга статті 63), на реалізацію конституційних прав, визначених її статтями 29, 55, 59, 63 у повному обсязі, які не підлягають обмеженню в умовах воєнного стану (частина друга статті 64), на розгляд справи незалежним судом із дотриманням основних засад судочинства (частини перша, друга статті 129).

1.2. Зі змісту конституційної скарги Гаврилюка Д.М. та долучених до неї матеріалів убачається таке.

Гаврилюк Д.М. має процесуальний статус обвинуваченого у кримінальному провадженні, йому обрано запобіжний захід у вигляді тримання під вартою без визначення розміру застави.

Шевченківський районний суд міста Львова ухвалою від 27 грудня 2023 року продовжив строк тримання під вартою Гаврилюка Д.М. до 24 лютого 2024 року включно, ухвалою від 14 лютого 2024 року — до дати проголошення вироку у справі, але не довше ніж на 60 днів.

Львівський апеляційний суд ухвалою від 15 березня 2024 року апеляційну скаргу Гаврилюка Д.М. залишив без задоволення, а ухвалу Шевченківського районного суду міста Львова від 14 лютого 2024 року — без зміни, зазначивши, зокрема, що доводи цієї апеляційної скарги є «необґрунтованими, оскільки строк дії запобіжного заходу було

продовжено на підставі ч. 6 ст. 615 КПК України, що не є тотожним ухваленню судом на етапі судового розгляду кримінального провадження рішення про продовження тримання особи під вартою».

Автор клопотання зазначає, що внаслідок застосування в судових рішеннях у його справі частини шостої статті 615 Кодексу «непоправно порушуються гарантії, надані Конституцією України, зокрема, право на свободу і особисту недоторканість, принцип дії верховенства права, гарантія того, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість держави, гарантія захисту судом прав і свобод людини і громадянина, незалежності і недоторканості суду, рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом».

На думку Гаврилюка Д.М., «оскаржуване положення призводить до втрати контролю над ув'язненням особи, так як судді не розглядають деталі та продовжують строк дії запобіжного заходу автоматично»; «положення оскаржуваної норми не передбачає дослідження судом обставин наявності ризиків перешкоджанню розслідуванню чи уникнення кримінальної відповідальності та наявності гарантій явки особи у судові засідання. Таким чином, особа утримується під вартою без вмотивованого судового рішення, тобто рішення про утримання особи під вартою не вимагає обґрунтування судом».

1.3. На запит судді-доповідача від 8 грудня 2022 року № 359-005-02/4340 Голова Верховної Ради України висловив позицію стосовно предмета конституційного контролю у цій справі, зазначивши, що оспорювані приписи Кодексу врегульовують продовження строків тримання під вартою в умовах воєнного стану; означене встановлює виняток із загального правила про потребу здійснення судом періодичної перевірки доцільності продовження строку перебування особи під вартою. Крім того, парламент скористався своїм правом на відступ від окремих зобов'язань, визначених приписами Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, у порядку її статті 15 (дерогація), ухваливши Постанову від 21 травня 2015 року № 462-VII, якою схвалив Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод».

2. Розв'язуючи порушені в конституційних скаргах питання, Конституційний Суд України виходить із того, що застосовним у цій справі є встановлений Конституцією України принцип захисту людських прав (частина друга статті 3), який, зокрема, втілено в гарантуванні права на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29) та права на судовий захист (частини перша, друга статті 55).

2.1. Конституційний Суд України зазначає, що свобода є основоположною конституційною цінністю в Україні, яка дає змогу особі робити вільний вибір із-поміж більшості життєвих питань без утручання держави.

Конституційний Суд України висловлював юридичну позицію, за якою «свобода (вільність) людини *a priori* є визначальною та пріоритетною для шанування державою загалом, органами державної влади, органами місцевого самоврядування, іншими суб'єктами»; «конституційна презумпція людської свободи обумовлює доконечність потреби обґрунтування будь-якого істотного її обмеження з боку держави» [абзаци четвертий, п'ятий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 22 червня 2022 року № 5-р(II)/2022].

З урахуванням того, що Конституція України, як і конституції інших демократичних держав, та універсальні міжнародні документи у сфері прав людини надають свободі чільну позицію з-поміж конституційних цінностей, Конституційний Суд України розрізняє загальну свободу дій, яка поряд із людською гідністю міститься в каталозі конституційних прав людини, є їх сутнісним змістом, і право на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 Основного Закону України) як свободу людини від свавільного ув'язнення.

2.2. Водночас Конституційний Суд України зазначає, що закріплення у статті 29 Конституції України гарантій права на свободу та особисту недоторканність ціннісно перебуває серед цивілізаційних здобутків, що їх визнали усі демократичні держави, засновані на повазі до верховенства права. В англо-американській і в європейській континентальній правових традиціях діють конституційні засоби судового контролю тримання під вартою особи — *Habeas corpus*, *Amparo de libertad* або еквівалентні інститути, які спрямовані на захист судом особистої свободи людини як одного з найбільш значущих основоположних прав. У нормах англійських актів — *Magna Carta* 1215 року та *Habeas Corpus Act* 1679 року — започатковано послідовне розуміння того, що вільна людина не може бути позбавлена свободи без судового рішення, у якому мають бути зазначені підстави ув'язнення. Це процедурне право стало передумовою для розвитку ідеї конституції та ефективних гарантій захисту людської свободи.

3. Відповідно до частини першої статті 29 Конституції України кожна людина має право на свободу та особисту недоторканність. За частиною другою статті 29 Основного Закону України «ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом».

3.1. Конституційний Суд України сформулював юридичні позиції щодо розуміння права на свободу, гарантованого статтею 29 Основного Закону України:

— «З огляду на викладене та зважаючи на положення частини другої статті 29 Конституції України, Конституційний Суд України вважає, що слід визначити такі обов'язкові вимоги до правомірного арешту або тримання під вартою: по-перше, арешт чи тримання під вартою має здійснюватися виключно на підставі належним чином вмотивованого рішення суду; по-друге, підстави та порядок застосування цих запобіжних заходів мають бути визначені в законі та повинні відповідати конституційним гарантіям справедливої судової процедури та принципу верховенства права.

Оскільки метою статті 29 Конституції України є недопущення свавільного обмеження (позбавлення) свободи чи особистої недоторканності особи, то дотримання зазначених вимог є обов'язковим» (абзаци восьмий, дев'ятий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017);

— «отже, обґрунтованість застосування запобіжних заходів, пов'язаних з обмеженням права особи на свободу та особисту недоторканність, зокрема домашнього арешту та тримання під вартою, має піддаватися судовому контролю через певні проміжки часу, періодично об'єктивним та неупередженим судом на предмет перевірки наявності чи відсутності ризиків, за яких вказані запобіжні заходи застосовуються, у тому числі при закінченні досудового розслідування, коли деякі ризики вже можуть зникнути» (абзац дванадцятий пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017);

— «тримання під вартою за вмотивованим рішенням слідчого судді, суду у розумінні частини другої статті 29 Конституції України відповідає принципу верховенства права та мінімізує ризик допущення свавілля, чого неможливо досягти, враховуючи виключно тяжкість злочину та не оцінюючи конкретних обставин справи, реальних причин, що обумовлюють необхідність у триманні особи під вартою, неможливість застосування інших, більш м'яких, запобіжних заходів» (абзац десятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 25 червня 2019 року № 7-р/2019);

— «визначене частиною першою статті 29 Конституції України право на свободу та особисту недоторканність у сув'язі з іншими приписами цієї статті Конституції України, зокрема, є правом кожної людини на фізичну свободу та означає, що жодну людину не можна в будь-який спосіб свавільно позбавити такої свободи. Свободу й особисту недоторканність природно має кожна людина від народження, без них неможлива справжня і безпечна її життєдіяльність, а неправомірне позбавлення людини свободи може призвести до порушення її інших прав та свобод, оскільки лише вільна людина може їх безперешкодно реалізувати.

<...> конституційне право на свободу та особисту недоторканність є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посиленних гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини. Тому держава зобов'язана запроваджувати юридичне унормування, яке убезпечить людину від свавільного позбавлення свободи та відповідатиме конституційним нормам і принципам» [абзаци четвертий, п'ятий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024].

4. Наведена українська конституційна доктрина розуміння права на свободу та особисту недоторканність (стаття 29 Конституції України) є узгодженою із зобов'язаннями, які Україна взяла на себе за міжнародними договорами з прав людини (*pacta sunt servanda*), зокрема Міжнародним пактом про громадянські і політичні права 1966 року (далі — Пакт), Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція).

4.1. У статті 1 Усесвітньої декларації людських прав 1948 року (далі — Декларація) встановлено: «Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти стосовно одне одного в дусі братерства». У каталозі прав Декларації право на свободу та особисту недоторканність викладене поряд із правом на життя (стаття 3). Особиста свобода та особиста недоторканність є цінними самі собою, вони є значущими також і через те, що вся людська історія, а особливо трагедії, спричинені тоталітарними режимами XX і XXI століть, підтверджують, що порушення права на свободу та особисту недоторканність було основним інструментом для порушення інших людських прав та вчинення злочинів проти людяності.

У статті 9 Пакту встановлено, зокрема, таке: «Кожен, кого заарештовано або затримано за кримінальним звинуваченням, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, уповноваженою приписами права здійснювати судову владу, і має право на судовий розгляд упродовж розумного строку або на звільнення. Тримання під вартою осіб, які чекають судового розгляду, не має бути загальним правилом, але звільнення може залежати від гарантій явки до суду на будь-якій іншій стадії судового провадження» (пункт 3).

Заснований відповідно до Пакту Комітет з прав людини Організації Об'єднаних Націй на сесії 7–31 жовтня 2014 року ухвалив Загальний коментар № 35 щодо статті 9 Пакту, у якому, зокрема, зазначив:

— арешт або тримання під вартою без будь-якої юридичної підстави також є свавільним; несанкціоноване тримання під вартою ув'язнених понад строк їхнього покарання, а також продовження інших видів тримання під вартою є свавільними й незаконними; тривале тримання під вартою у супереччю постанові суду про їх звільнення є свавільним і незаконним (пункт 11);

— після того як особа постала перед суддею, суддя повинен вирішити, чи слід звільнити особу або ж залишити її під вартою задля додаткового розслідування або очікування розгляду справи судом; за відсутності законних підстав для продовження тримання під вартою суддя повинен ухвалити рішення про звільнення; якщо додаткове розслідування або судовий розгляд є слушним, суддя повинен вирішити, чи слід звільнити особу з-під варти (з покладенням обов'язків або без них) для очікування подальшого провадження у справі, оскільки тримання під вартою є непотрібним; запобіжний захід у вигляді тримання під вартою має обумовлювати повернення особи для тримання під вартою не у відділ поліції, а навпаки — в окрему установу, підпорядковану іншому органу влади, у якому ризики стосовно прав затриманої особи можуть бути зменшені (пункт 36);

— затримана особа має право на судовий розгляд протягом розумного строку або на звільнення; ця вимога особливо стосується періодів досудового тримання під вартою, тобто тримання під вартою з моменту арешту до ухвалення вироку судом першої інстанції; занадто тривале досудове тримання під вартою може також поставити під загрозу принцип презумпції невинуватості (пункт 37);

— тримання під вартою до суду має ґрунтуватися на індивідуальному визначенні того, що воно є виправданим і потрібним з урахуванням усіх обставин задля запобігання втечі, втручання в докази або ж рецидиву злочину; відповідні фактори мають бути визначені приписами права та не мають містити нечітких і широких стандартів, таких як «суспільна безпека»; після того як було ухвалено первинне рішення щодо потреби досудового тримання під вартою, слід періодично перевіряти, чи є воно виправданим і потрібним з урахуванням можливих альтернативних видів (пункт 38) [*General comment No. 35 on Article 9, Liberty and security of person. Adopted by the Committee at its 112th session (7–31 October 2014) CCPR/C/GC/35*].

4.2. Конвенція містить гарантії права на свободу та особисту недоторканність, зокрема її стаття 5 визначає, що кожен має право на свободу та особисту недоторканність; нікого не може бути позбавлено свободи, крім таких випадків і відповідно до процедури, встановленої приписами права: законний арешт або затримання особи, здійснене для доставлення її до компетентного судового органу, за наявності обґрунтованої підозри у вчиненні нею правопорушення або якщо обґрунтовано вважають за потрібне запобігти вчиненню такою особою правопорушення чи її втечі після його вчинення (підпункт «с» пункту 1); кожен, кого заарештовано або затримано згідно з приписами підпункту «с» пункту 1 цієї статті, має негайно постати перед суддею чи іншою посадовою особою, якій приписами права надано можливість здійснювати судову владу, і йому має бути забезпечено розгляд справи судом упродовж розумного строку або звільнення під час провадження; таке звільнення може бути обумовлене гарантіями присутності на судовому засіданні.

4.3. Європейський суд з прав людини неодноразово висловлював позиції стосовно розуміння підпункту «с» пункту 1 та пункту 3 статті 5 Конвенції. Так, у рішенні у справі *Witold Litwa v. Poland* від 4 квітня 2000 року (заява № 26629/95) Європейський суд з прав людини зазначив, що «затримання особи є настільки серйозним заходом, що воно є виправданим лише тоді, коли інші, менш суворі заходи були розглянуті та визнані недостатніми задля обставин захисту індивідуальних або суспільних інтересів, які можуть вимагати затримання відповідної особи. Це означає, що недостатньо, щоб позбавлення волі було виконано відповідно до національних приписів права, але й воно також має бути потрібним за цих обставин» (§ 78).

У рішенні у справі *S., V. and A. v. Denmark* від 22 жовтня 2018 року (заяви №№ 35553/12, 36678/12, 36711/12) Європейський суд з прав людини зауважив, що у прецедентній практиці поняття «свавілья» в контексті статті 5 Конвенції певною мірою є різним залежно від виду затримання, а також те, що «будь-який строк тримання під вартою, попри те наскільки він є нетривалим, має бути переконливо доведений органами влади. Вирішуючи питання про звільнення чи затримання особи, органи влади зобов'язані розглянути альтернативні види забезпечення її явки до суду» (§ 75, § 77).

У своїй практиці Європейський суд з прав людини особливе значення приділяв питанню судового контролю за втручанням до права на особисту свободу. Так, у рішенні у справі *Brogan and Others v. the United Kingdom* від 29 листопада 1988 року (заяви №№ 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85) Європейський суд з прав людини зазначив: «Судовий контроль за втручанням виконавчої влади в право особи на свободу є істотною ознакою гарантії, визначеної пунктом 3 статті 5 Конвенції, який має на меті мінімізувати ризик свавілья. Судовий контроль впливає з правовладдя — «одного з засадничих принципів демократичного суспільства <...> який прямо згадується в преамбулі Конвенції» (§ 58). У цьому ж рішенні Європейський суд з прав людини також акцентував, зокрема, що «труднощі судового контролю за рішеннями про арешт і затримання підозрюваних у тероризмі, на які посилався Уряд, можуть вплинути на спосіб виконання пункту 3 статті 5», зауваживши, що «однак вони не можуть бути обґрунтовані відповідно до пункту 3 статті 5 повною відмовою від „невідкладного“ судового контролю» (§ 61).

У рішенні у справі *Mooren v. Germany* від 9 липня 2009 року (заява № 11364/03) Європейський суд з прав людини зазначив, що «тримання заявника під вартою не можна вважати свавільним, якщо національний суд навів певні підстави, що обґрунтовують продовження тримання під вартою <...> якщо тільки наведені підстави не є занадто стислими і не містять посилання на будь-яку юридичну норму, яка б уможливила тримання заявника під вартою», а також те, що «швидкість, із якою національні суди замінили постанову про тримання під вартою, строк дії якої закінчився і яка була визнана неправомірною, є ще одним важливим фактором під час оцінювання того, чи слід вважати свавільним тримання особи під вартою» (§ 79, § 80).

Крім того, Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *McKay v. the United Kingdom* від 3 жовтня 2006 року (заява № 543/03) зауважив, що перегляд має бути обов'язковим і не може залежати від клопотання затриманої особи; перегляд як такий слід відокремлювати від перегляду, зазначеного у пункті 4 статті 5 Конвенції, яка надає затриманій особі право подати клопотання про звільнення. Обов'язковість перегляду потрібна задля виконання мети цього пункту [пункту 3 статті 5 Конвенції], оскільки особа, яка зазнала жорстокого поводження, може бути не у змозі подати заяву

з клопотанням про перегляд суддею її тримання під вартою; те саме може стосуватися й інших уразливих категорій заарештованих, таких як психічно хворі чи ті, хто не володіє мовою, якою розмовляє посадова особа суду (§ 34).

5. З огляду на наведене Конституційний Суд України вважає за доцільне перевірити частину шосту статті 615 Кодексу передусім на відповідність вимогам статті 29 Конституції України.

5.1. Водночас Конституційний Суд України бере до уваги, що частина друга статті 29 Основного Закону України акцентує на винятковому характері заходів утручання у право на свободу та особисту недоторканність: «Ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду і тільки на підставах та в порядку, встановлених законом».

У зазначеному приписі Конституції України наголошено на тому, що особиста свобода є природним станом людини, тоді як арешт чи тримання під вартою означає виняткове становище, яке конституційно допускають тимчасово і за наявності в кожному випадку юридичних та фактичних підстав, які мають бути встановлені (перевірені) судом.

Отже, Конституційний Суд України зазначає, що згідно з приписами статті 29 Основного Закону України гарантії права на свободу та особисту недоторканність *expressis verbis* полягають насамперед у судовому контролі (і за його наслідками — умотивованому рішенні суду), який конституційно уможливорює тримання особи під вартою, а також у тому, що тримання під вартою може бути застосоване лише на підставах і в порядку, установлених законом.

5.2. У частині другій статті 29 Конституції України вказано: «Ніхто не може <...> триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду <...>». У приписах статті 29 Основного Закону України конституцієдавець наголошує на ролі суду і, зокрема, на значенні вмотивованого рішення суду для тримання особи під вартою.

Конституційний Суд України у зв'язку з цим констатує, що реалізація законодавцем припису частини другої статті 29 Конституції України щодо «підстав» і «порядку» тримання особи під вартою передбачає впорядкування ним відповідних процедур, однак таке законодавче регулювання за своїм змістом системно пов'язане із тією частиною цього конституційного припису, яка встановлює потрібність умотивованого рішення суду, а саме «ніхто не може бути заарештований або триматися під вартою інакше як за вмотивованим рішенням суду <...>», та в жодному випадку не може суперечити їй.

Конституційний Суд України зауважує, що наведений підхід законодавець визначив у приписах Кодексу, якими встановлено, зокрема, що тримання особи під вартою «є винятковим запобіжним заходом, який застосовується виключно у разі, якщо прокурор доведе, що жоден із більш м'яких запобіжних заходів не зможе запобігти ризикам, передбаченим статтею 177 цього Кодексу, крім випадків, передбачених частинами шостою та восьмою статті 176 цього Кодексу» (частина перша статті 183).

Відповідно до статті 177 Кодексу метою застосування запобіжного заходу є забезпечення виконання підозрюваним, обвинуваченим покладених на нього процесуальних обов'язків, а також запобігання спробам: переховуватися від органів досудового розслідування та/або суду; знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінально-

го правопорушення; незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні; перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином; вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується (частина перша); підставою застосування запобіжного заходу є наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення, а також наявність ризиків, які дають достатні підстави слідчому судді, суду вважати, що підозрюваний, обвинувачений, засуджений може здійснити дії, передбачені частиною першою цієї статті. Слідчий, прокурор не мають права ініціювати застосування запобіжного заходу без наявності для цього підстав, передбачених Кодексом (частина друга).

5.3. Конституційний Суд України зазначає, що під час законодавчого врегулювання питання продовження строку тримання під вартою особи у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою парламент має конституційний обов'язок запровадити таку нормативну конструкцію, яка до моменту усунення неможливості розгляду судом цього питання містила б гарантії запобігання заподіяння шкоди завданям кримінального провадження.

Законодавче регулювання цього питання потребує конкретизації поняття «неможливість судового розгляду» безпосередньо в контексті обставин, що виникли через широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України, а також запровадження вимоги щодо розв'язання питання про продовження строку тримання особи під вартою невідкладно з моменту усунення обставин, які унеможлилювали судовий розгляд, але в будь-якому випадку протягом строку, що не перевищує сімдесяти двох годин, установлених частиною третьою статті 29 Конституції України, після закінчення строку тримання під вартою, визначеного вмотивованим рішенням суду.

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що частина шоста статті 615 Кодексу суперечить приписам статті 29 Конституції України.

6. Конституційний Суд України вбачає потребу в дослідженні оспорюваних приписів Кодексу в контексті системного зв'язку вимог статті 29 Основного Закону України з правом кожного на судовий захист, яке гарантоване статтею 55 Конституції України.

6.1. Конституційна роль судів системи судоустрою України, гарантована приписами статті 29 Конституції України, зумовлена тим, що жоден інший орган державної влади не наділений відповідними повноваженнями щодо перевірки обґрунтованості втручання у право на свободу та особисту недоторканність і не володіє відповідними гарантіями неупередженості та незалежності, визначеними статтями 124, 125, 126 Основного Закону України.

Конституційний Суд України, зокрема, зазначав, що «у разі відсутності вмотивованого рішення суду, яким дозволено позбавлення особи свободи на період, визначений цим судовим рішенням, така особа має бути негайно звільнена» (друге речення абзацу дванадцятого пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017).

6.2. Конституційний Суд України наголошує, що з'ясування судом конкретних обставин щодо тримання особи під вартою як запобіжного заходу у кожній справі є особливо важливим під час продовження строків тримання особи під вартою з огляду

на те, що з плином часу обґрунтованість тримання особи під вартою як запобіжного заходу може вимагати вагомих і, ймовірно, нових аргументів.

Саме з цього приводу Європейський суд з прав людини в рішенні у справі *Буряга проти України / Buryaga v. Ukraine* від 15 липня 2010 року (заява № 27672/03) зауважив, що тяжкість висунутих заявникові обвинувачень, ризик ухиляння від слідства та суду, а також ризик перешкоджання здійсненню правосуддя були підставами для ухвалення постанови про обрання заявникові запобіжного заходу; надалі, продовжуючи строк тримання заявника під вартою, прокурори та суди або вказували ті самі підстави, або взагалі не вказували підстав у своїх рішеннях, а лише посилалися на достатність раніше обраного запобіжного заходу; проте у пункті 3 статті 5 Конвенції зазначено, що після спливу певного часу лише існування обґрунтованої підозри припиняє бути підставою для позбавлення волі, а судові органи зобов'язані вказати інші підстави для продовження строку тримання під вартою (§ 69).

У рішенні у справі *Khudoyorov v. Russia* від 8 листопада 2005 року (заява № 6847/02) Європейський суд з прав людини акцентував, що «строк тримання під вартою, як правило, буде законним, якщо його застосовують згідно з постановою суду» (§ 128); «проте з плином часу ці підстави неминуче ставали все менш актуальними. Відповідно, національні органи влади були зобов'язані більш детально проаналізувати особисту ситуацію заявника та надати конкретні підстави тримання його під вартою» (§ 177); «з огляду на викладене Суд вважає, що, не розглянувши конкретних фактів або альтернативних „запобіжних заходів“ та покладаючись переважно на тяжкість звинувачень, органи влади продовжили строк тримання заявника під вартою на підставах, які не можна вважати „відповідними та достатніми“» (§ 187).

Крім того, Конституційний Суд України бере до уваги рішення конституційних судів демократичних держав. Так, зокрема, у рішенні від 20 грудня 2007 року (U-III-4286/2007) Конституційний Суд Республіки Хорватія зазначив, що «в ухвалі про продовження строку тримання під вартою як законного заходу, що позбавляє особу її засадничого права людини на свободу на період до ухвалення остаточного рішення про її винуватість, компетентний суд щоразу зобов'язаний зазначити та детально пояснити відповідні та достатні підстави для оцінювання того, що продовження строку тримання під вартою є обґрунтованим і потрібним. Суд зобов'язаний ретельно досліджувати обґрунтованість продовження строку тримання під вартою з огляду на обставини кожної конкретної справи, тобто в кожному конкретному випадку встановити і конкретизувати наявність юридичних підстав для тримання під вартою, та детально пояснити, чому він вважає, що легітимна мета затримання все ще існує» (абзац дванадцятий пункту 6).

Конституційний Суд України наголошує, що законодавець у частині шостій статті 615 Кодексу не врахував того, що рішення про продовження строку тримання особи під вартою не тільки має ухвалювати лише суд, а й потребує підвищеного рівня обґрунтування, оскільки йдеться про найбільш серйозне втручання у право на особисту свободу.

6.3. Конституційний Суд України бере до уваги пункт 2 статті 41 Хартії засадничих прав Європейського Союзу 2000 року, у якому зазначено, що «кожна особа має право бути вислуханою до вжиття будь-яких індивідуальних заходів, які можуть негативно вплинути на неї».

З урахуванням наведеного Конституційний Суд України зазначає, що право бути заслуханим (почутим) як складова права на судовий захист підлягає реалізації до мо-

менту вжиття державою, її органами чи посадовими особами будь-яких заходів, які можуть негативно вплинути на особу, її права і свободи. Це право впливає з основоположних засад судочинства, що, зокрема, *expressis verbis* викладені у приписах частини другої статті 129 Конституції України (рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення доведеності вини, змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, забезпечення обвинуваченому права на захист), і реалізація цього права не залежить від його встановлення та/чи детальної регламентації у спеціальному законодавстві. Тільки за умови дотримання права особи бути заслуханою у суді суд може виконати свій конституційний обов'язок — незалежно і неупереджено, урахуовуючи точку зору заінтересованої особи, розглянути всі конкретні аспекти у справі та на підставі цього видати обґрунтоване (умотивоване) рішення суду. До того ж установлені оспорюваними приписами Кодексу перешкоди в доступі до суду та порушення права бути заслуханою у суді для особи в такому важливому питанні, як продовження строків тримання її під вартою, означає неможливість реалізації нею права на захист, гарантованого частиною другою статті 63 Конституції України.

6.4. Конституційний Суд України бере до уваги Рекомендацію Rec (2006) Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, умов, у яких воно має відбуватися, та про заходи забезпечення гарантій проти зловживань, за якою «відповідальність за обрання такого запобіжного заходу, як тримання особи під вартою, надання дозволу на його продовження та застосування альтернативних заходів покладено на суд» (пункт 13) [*Recommendation Rec (2006)13 of the Committee of Ministers to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse*] від 27 вересня 2006 року.

Конституційний Суд України також урахує, що в Доповіді про дотримання принципів демократії, прав людини та правовладдя в умовах надзвичайного стану (*Report — Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency*), ухваленій Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) 19 червня 2020 року у спосіб письмової процедури, яка замінила 123-тє пленарне засідання [CDL-AD(2020)014], наголошено, що «навіть в умовах надзвичайного стану переважну силу повинен мати засадничий принцип правовладдя <...>. Правовладдя означає, що органи влади зобов'язані діяти в межах закону, а їхні заходи мають переглядати незалежні суди. Потрібно гарантувати юридичний захист осіб» (§ 9), а також зазначено, що відступ від прав є тимчасовим призупиненням гарантій певних прав людини, серед яких засадничі судові гарантії дедалі частіше розглядають як такі, від яких не можна відступати (§ 41).

Отже, Конституційний Суд України дійшов висновку, що врегулювання законодавцем порядку розв'язання питання про продовження строку тримання особи під вартою як запобіжного заходу у спосіб, що не передбачає участі суду (судді), має наслідком порушення конституційного права кожного на судовий захист (частина перша статті 55 Конституції України) у взаємозв'язку з правом на свободу та особисту недоторканність (частина перша статті 29 Конституції України) та правом обвинуваченого на захист (частина друга статті 63 Конституції України).

7. Конституційний Суд України зазначає, що встановлене частиною шостою статті 615 Кодексу тримання особи під вартою як запобіжний захід не є покаранням за

вчинене особою кримінальне правопорушення; тримання під вартою може бути застосоване до особи, яку тільки підозрюють у вчиненні такого правопорушення, а тому його застосування має бути винятковим та відповідати вимогам принципу презумпції невинуватості.

7.1. Принцип презумпції невинуватості закріплено у статті 62 Конституції України, яка, зокрема, встановлює, що особу вважають невинуватою у вчиненні злочину і її не можна піддати кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду (частина перша); ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість у вчиненні злочину (частина друга); усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачать на її користь (друге речення частини третьої).

Конституційний Суд України вже висловлював юридичну позицію, за якою «конституційний принцип презумпції невинуватості є багатоаспектним, діє на всіх стадіях кримінального провадження та навіть після його завершення, адже сутність цього принципу полягає в тому, що презумпція стосовно непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення має універсальний характер, поширюється на всі сфери суспільного життя особи та діє доти, доки її не спростовано належним чином, тобто, за приписами статті 62 Конституції України, у законному порядку й обвинувальним вироком суду. У розумінні зазначених конституційних приписів метою принципу презумпції невинуватості є захист особи, стосовно якої здійснюється/здійснювалось кримінальне провадження, від будь-яких виявлених у зв'язку із цим форм осуду від публічної влади, унаслідок чого піддано сумніву непричетність такої особи до вчинення кримінального правопорушення, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. За частиною першою статті 62 Конституції України лише обвинувальний вирок суду є тим судовим актом, у якому повинна бути встановлена винуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення, тому інші акти публічної влади не можуть містити жодних позицій щодо винуватості особи, навіть у вигляді припущень стосовно такої винуватості» [абзац другий підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 8 червня 2022 року № 3-р(II)/2022].

Конституційний Суд України сприймає принцип презумпції невинуватості у світлі міжнародних зобов'язань України, передусім тих, які впливають із пункту 2 статті 14 Пакту.

Комітет Організації Об'єднаних Націй із прав людини наголосив, що «відповідно до пункту 2 статті 14 Пакту кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право бути невинуватим доти, доки його вина не буде доведена згідно з приписами права. Презумпція невинуватості, яка є засадничою для захисту прав людини, покладає на органи обвинувачення тягар доведення вини, гарантує, що жодна вина не може бути презюмована, доки її не буде доведено достатніми доказами, гарантує, що обвинувачений має перевагу у його невинуватості, та вимагає поведінки з особами, обвинуваченими у вчиненні злочину, відповідно до цього принципу» (пункт 30) [General Comment No. 32 Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial CCPR/C/GC/32 (Загальний коментар № 32, стаття 14: Право на рівність перед судами й трибуналами та на справедливий суд)] від 23 серпня 2007 року.

Згідно з пунктом 2 статті 6 Конвенції кожного, кого звинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважають невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку. У рішенні у справі *Белозоров проти Росії та України* /

Belozorov v. Russia and Ukraine від 15 жовтня 2015 року (заява № 43611/02) Європейський суд з прав людини наголосив, що «відповідальність за те, щоб у кожному конкретному випадку досудове ув'язнення обвинуваченого не перевищувало розумного строку, покладено насамперед на національні судові органи. Для цього вони повинні, з урахуванням принципу презумпції невинуватості, розглянути всі факти, які свідчать „за“ і „проти“ наявності суспільного інтересу, яким обґрунтовують відступ від правила статті 5 Конвенції, та повинні зазначити їх у своїх рішеннях щодо клопотань про звільнення з-під варти» (§ 126).

7.2. Конституційний Суд України на підставі наведеного висноває, що конституційний принцип презумпції невинуватості є застосовним у різних аспектах до всіх етапів кримінального провадження, зокрема й на етапі обрання та/чи продовження для особи запобіжного заходу. Отже, утілення принципу *in dubio pro reo* (у разі сумнівів — на користь обвинуваченого) як складника презумпції невинуватості об'єктивно встановлює потребу під час продовження строку запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою в умотивованому рішенні суду, яке ухвалюють за результатами судового розгляду за участю обвинуваченої особи.

Оспорювані приписи Кодексу не відповідають змісту принципу презумпції невинуватості стосовно його вимоги «усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» (друге речення частини третьої статті 62 Конституції України).

Отже, частина шоста статті 615 Кодексу порушує приписи частин першої, другої, третьої статті 62 Конституції України.

8. Конституційний Суд України констатує, що предмет конституційного контролю — частина шоста статті 615 Кодексу як частина його розділу IX¹ «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» — було ухвалено Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України „Про попереднє ув'язнення“ щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2111-ІХ.

8.1. Широкомасштабна збройна агресія Російської Федерації проти України створює юридичну ситуацію, про яку йдеться у пункті 1 статті 4 Пакту: «Під час надзвичайного стану в державі, за якого життя нації перебуває під загрозою і про наявність якого офіційно оголошують, держави — учасниці цього Пакту можуть вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за цим Пактом тільки тією мірою, що її вимагає серйозність ситуації, і за умови, що такі заходи не є несумісними з їх іншими зобов'язаннями за міжнародним правом і не призводять до дискримінації лише за ознаками раси, кольору шкіри, статі, релігійних переконань та соціального походження».

Пунктом 1 статті 15 Конвенції визначено, що під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, будь-яка Висока Договірна Сторона може вживати заходів на відступ від своїх зобов'язань за Конвенцією лише в тих межах, яких вимагає серйозність ситуації, і за умови, що такі заходи не суперечать іншим її зобов'язанням згідно з міжнародним правом.

8.2. Верховна Рада України Постановою від 21 травня 2015 року № 462-VIII ухвалила Заяву Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією

про захист прав людини і основоположних свобод» (далі — Заява про відступ). Отже, Україна заявила про відступ від міжнародних зобов'язань, які пов'язані, зокрема, з гарантіями права на свободу та особисту недоторканність, що їх зазначено у статті 9 Пакту та статті 5 Конвенції. Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» від 21 квітня 2022 року № 2217-ІХ Заяву про відступ було підтверджено. У Заяві про відступ у цьому аспекті йдеться, зокрема, про такі законодавчі засоби, як: особливий режим досудового розслідування, відповідно до якого повноваження слідчих суддів, визначені Кодексом, тимчасово передають відповідним прокурорам, які набувають додаткових процесуальних прав (пункт 6); зміна територіальної підсудності судових справ (пункт 7). Водночас у Заяві про відступ наголошено, що тільки фактична відсутність функціонування судів в окремих регіонах та ситуація, яка спричинена збройною агресією Російської Федерації проти України, є тими межами, які дають можливість застосувати наведені та інші засоби в умовах загрози для існування нації (пункти 6, 7).

Україна після початку широкомасштабної збройної агресії Російської Федерації, скориставшись своїм правом на дерогацію, неодноразово інформувала органи Організації Об'єднаних Націй та Ради Європи про відступ від окремих зобов'язань, що їх визначено Пактом та Конвенцією.

Конституційний Суд України зазначає, що відступ від деяких міжнародних зобов'язань України у сфері прав людини та зумовлена цим здатність держави вдатися до обмежень певних прав і свобод людини не означають запровадження законодавчих та інших засобів, які не були б узгоджені з Конституцією України.

Конституційний Суд України також підтверджує свою юридичну позицію, за якою міжнародне право хоча й уможлиблює відступ держави від права на свободу та особисту недоторканність під час війни або іншої суспільної небезпеки (стаття 15 Конвенції, стаття 4 Пакту), однак із його сутності випливає, що засадничий судовий захист особи від свавільного тримання під вартою має бути забезпечений [абзац перший підпункту 5.2 пункту 5 мотивувальної частини Рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024].

8.3. Із наведеного випливає, що і в умовах воєнного стану верховенство Конституції України та її принципів, зокрема верховенства права, поділу влади, поваги до прав і свобод людини, є основами демократичного конституційного ладу України. Саме Конституція України у мирний час та в умовах воєнного стану встановлює механізм запровадження засобів обмеження прав і свобод людини.

У частині першій статті 64 Основного Закону України зазначено, що «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України».

Водночас у частині другій статті 64 Конституції України встановлено можливість окремих обмежень прав і свобод, а також зазначено, які саме права і свободи не можуть бути обмежені, зокрема ті, що передбачені її статтями 29, 55, 62, 63.

Конституційний Суд України констатує, що в контексті предмета цієї справи відповідно до другого речення частини другої статті 64 Конституції України людські права і свободи, гарантовані Конституцією України у приписах статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист), не можуть бути обмежені в умовах воєнного стану. Це означає, що хоча обмеження зазначених людських прав не може бути

зумовлене потребами, пов'язаними з воєнним станом, однак державне втручання у їх захисну сферу є можливим за умови виправданості (домірності) обраних законодавцем засобів, які зберігають повагу до сутності людських прав та не суперечать приписам Конституції України, які *expressis verbis* гарантують їх обсяг.

З огляду на те, що законодавець оспорюваними приписами Кодексу допустив втручання в сутність людських прав, гарантованих статтями 29, 55 Конституції України, та порушив відповідні приписи Основного Закону України, якими гарантовано обсяг їх здійснення (*expressis verbis*), Конституційний Суд України констатує, що немає потреби досліджувати приписи частини шостої статті 615 Кодексу з огляду на їх домірність.

8.4. Конституційний Суд України також наголошує, що у статті 3 Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року № 64/2022 зі змінами зазначено: «У зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною першою статті 8 Закону України „Про правовий режим воєнного стану“».

Конституційний Суд України дійшов висновку, що людські права і свободи, гарантовані Конституцією України у приписах статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист), не зазначені в актах права, якими введено воєнний стан в Україні, а отже, втручання у ці права і свободи не обумовлено цілями вирішення завдань, які були підґрунтям для введення воєнного стану в Україні.

8.5. Конституційний Суд України також зазначає, що у Законі України «Про правовий режим воєнного стану», зокрема, визначено, що:

— саме в указі Президента України про введення воєнного стану встановлено, з-поміж іншого, «вичерпний перелік конституційних прав і свобод людини і громадянина, які тимчасово обмежуються у зв'язку з введенням воєнного стану із зазначенням строку дії цих обмежень, а також тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» (пункт 5 статті 6);

— «повноваження судів, органів та установ системи правосуддя, передбачені Конституцією України, в умовах правового режиму воєнного стану не можуть бути обмежені» (частина друга статті 12²);

— «1. Правосуддя на території, на якій введено воєнний стан, здійснюється лише судами. На цій території діють суди, створені відповідно до Конституції України.

2. Скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства забороняється.

3. У разі неможливості здійснювати правосуддя судами, які діють на території, на якій введено воєнний стан, законами України може бути змінена територіальна підсудність судових справ, що розглядаються в цих судах, або в установленому законом порядку змінено місцезнаходження судів.

4. Створення надзвичайних та особливих судів не допускається» (стаття 26).

Конституційний Суд України дійшов висновку, що Конституцією України (частина друга статті 64) та актами, якими введено воєнний стан на всій території України

і, відповідно, механізм обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану, не визначено можливості обмеження прав і свобод, що їх гарантовано у статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист).

Отже, Конституційний Суд України вважає, що частина шоста статті 615 Кодексу суперечить частинам першій, другій статті 29, частинам першій, другій статті 55, частинам першій, другій, третій статті 62, частині другій статті 63 Конституції України.

9. Згідно з частиною другою статті 152 Конституції України, статтею 91 Закону України «Про Конституційний Суд України» закони, інші акти або їх окремі приписи, що визнані неконституційними, утрачають чинність із дня ухвалення Конституційним Судом України рішення про їх неконституційність, якщо інше не встановлено самим рішенням, але не раніше дня його ухвалення.

Конституційний Суд України вважає за доцільне відтермінувати втрату чинності частиною шостою статті 615 Кодексу.

Верховна Рада України має привести нормативне регулювання, установлене частиною шостою статті 615 Кодексу, що визнана неконституційною, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

Ураховуючи викладене та керуючись статтями 55, 147, 150, 151¹, 151², 152, 153 Конституції України, на підставі статей 7, 32, 36, 65, 67, 74, 84, 88, 89, 91, 92, 94, 97 Закону України «Про Конституційний Суд України»

Конституційний Суд України **у х в а л и в:**

1. Визнати такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину шосту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України.

2. Частина шоста статті 615 Кримінального процесуального кодексу України, визнана неконституційною, утрачає чинність через три місяці з дня ухвалення Конституційним Судом України цього Рішення.

3. Верховній Раді України привести нормативне регулювання, установлене частиною шостою статті 615 Кримінального процесуального кодексу України, що визнана неконституційною, у відповідність із Конституцією України та цим Рішенням.

4. Рішення Конституційного Суду України є обов'язковим, остаточним та таким, що не може бути оскаржено.

Рішення Конституційного Суду України підлягає опублікуванню у «Віснику Конституційного Суду України».

ДРУГИЙ СЕНАТ
КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Summary to the Decision of the Constitutional Court of Ukraine No. 8-r(II)/2024 dated July 18, 2024 in the case upon the constitutional complaints of Ruslan Onishchenko and Dmytro Havryliuk regarding the compliance of Article 615.6 of the Criminal Procedure Code of Ukraine with the Constitution of Ukraine (constitutionality) (case on guarantees of judicial control over the observance of the rights of persons in custody)

Ruslan Onishchenko and Dmytro Havryliuk appealed to the Constitutional Court of Ukraine to verify the compliance of Article 615.6 of the Criminal Procedure Code (hereinafter, the «Code»), in accordance with which «in case of expiry of the court ruling on detention and impossibility of deliberation by the court of the issue of extension of the detention period under the procedure set forth in this Code, the chosen precautionary measure in the form of detention shall be deemed to be extended until the relevant issue is resolved by the court, but not more than for two months» with the Constitution of Ukraine (constitutionality).

The Constitutional Court of Ukraine distinguishes between the general freedom of action, which, along with human dignity, is contained in the catalogue of constitutional human rights and is their essential content, and the right to liberty and inviolability of person (Article 29 of the Fundamental Law) as the freedom of a person from arbitrary detention.

At the same time, the Constitutional Court of Ukraine stipulates that the guarantees of the right to liberty and inviolability of person enshrined in Article 29 of the Constitution of Ukraine are valuably among the civilisational legacies recognised by all democratic states governed by the rule of law.

The Ukrainian constitutional doctrine of understanding the right to liberty and inviolability of person (Article 29 of the Constitution) is consistent with the obligations undertaken by Ukraine pursuant to the international human rights treaties (*pacta sunt servanda*).

The Constitutional Court of Ukraine outlines that in accordance with the provisions of Article 29 of the Fundamental Law, the guarantees of right to liberty and inviolability of person *expressis verbis* consist primarily in judicial control (and, as a result, in a reasoned court decision), which constitutionally makes it possible to keep a person in custody, and that custody may be applied only on the grounds and in the manner defined by law.

The legislator's realisation of the provision of Article 29.2 of the Constitution of Ukraine as regards the «grounds» and «procedure» for detention implies that it should streamline the relevant procedures, however such legislative regulation is systematically linked by its content to the part of this constitutional provision that establishes the need for a reasoned court decision, namely «no one may be arrested or detained except by a reasoned court decision <...>», and in no case may contradict it.

When legislating on the issue of extending the detention period of a person in case of expiry of a court decision on detention, the Parliament has a constitutional obligation to introduce a regulatory structure that, until the impossibility of court deliberation of this issue is eliminated, would contain guarantees to prevent damage to the objectives of criminal proceedings.

Legislative regulation of this issue requires specification of the concept of «impossibility of trial» directly in the context of circumstances arising from the full-scale armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, as well as the introduction of a requirement to resolve the issue of extending the term of detention immediately after the elimination of the circumstances that made it impossible to hold a trial, but in any case within a period not

exceeding seventy-two hours set out in Article 29.3 of the Constitution of Ukraine, after the expiry of the detention period determined by a reasoned court decision.

The constitutional role of the courts of the judicial system, guaranteed by the provisions of Article 29 of the Constitution of Ukraine, is due to the fact that no other body of state power is vested with the relevant powers to verify the validity of interference with the right to liberty and inviolability of person and does not have the relevant guarantees of impartiality and independence as defined by Articles 124, 125, 126 of the Fundamental Law.

The court's clarification of the specific circumstances regarding the detention of a person as a precautionary measure in each case is of particular importance when extending the period of detention, given that over time, the justification for detention as a precautionary measure may require compelling and possibly new arguments.

In Article 615.6 of the Code, the legislator did not take into account the fact that the decision to extend the detention period should not only be delivered by the court, but also requires a higher level of justification, as it is the most serious interference with the right to liberty of person.

The right to be heard as a component of the right to judicial protection is subject to exercise until the state, its bodies or officials take any measures that may adversely affect a person, his or her rights and freedoms. This right derives from the fundamental principles of judicial proceedings, that, in particular, are set out *expressis verbis* in the provisions of Article 129.2 of the Constitution of Ukraine, and the exercise of this right does not depend on its establishment and/or detailed regulation in special legislation. Only if the right of a person to be heard in court is respected may the court fulfil its constitutional duty to independently and impartially deliberate all specific aspects of the case and issue a reasoned (substantiated) court decision thereof. Furthermore, the obstacles to access to court and the violation of the right to be heard in court in such an important matter as the extension of the detention period established by the impugned provisions of the Code means that a person cannot exercise the right to defence guaranteed by Article 63.2 of the Constitution of Ukraine.

The legislator's regulation of the procedure for resolving the issue of extending the detention period as a precautionary measure in a manner that does not involve the participation of a court (judge) results in a violation of the constitutional right of everyone to judicial protection (Article 55.1 of the Constitution of Ukraine) in conjunction with the right to liberty and inviolability of person (Article 29.1 of the Constitution of Ukraine) and the right of the accused to a defence (Article 63.2 of the Constitution of Ukraine).

The detention of a person as a precautionary measure established by Article 615.6 of the Code is not a punishment for a criminal offence committed by a person; detention may be applied to a person who is only suspected of committing such an offence, and therefore its application shall be exceptional and meet the requirements of the principle of presumption of innocence.

The constitutional principle of the presumption of innocence is applicable in various aspects to all stages of criminal proceedings, including at the stage of choosing and/or extending a precautionary measure for a person. Thus, the implementation of the *in dubio pro reo* principle (in case of doubt – in favour of the accused) as a component of the presumption of innocence objectively establishes the need for a reasoned court decision upon the results of a trial with the participation of the accused person when extending the term of a precautionary measure in the form of detention.

The impugned provisions of the Code do not comply with the content of the principle of presumption of innocence in relation to its requirement that «all doubts as to the proof of a

person's guilt shall be interpreted in his/her favour» (second sentence of Article 62.3 of the Constitution of Ukraine).

The derogation from some of Ukraine's international human rights obligations and the resulting ability of the state to restrict certain human rights and freedoms does not mean the introduction of legislative and other means that would not be consistent with the Constitution of Ukraine.

Even under martial law, the supremacy of the Constitution of Ukraine and its principles, including the rule of law, the separation of powers, and respect for human rights and freedoms, are the foundations of democratic constitutional order of Ukraine. In peacetime and under martial law, it is the Constitution of Ukraine that establishes the mechanism for introducing restrictions on human rights and freedoms.

Although the restriction of these human rights cannot be caused by the needs related to martial law, nonetheless the state interference in their protection is possible provided that the means chosen by the legislator are justified (proportionate), respect the essence of human rights and do not contradict the provisions of the Constitution of Ukraine, which expressly guarantee their scope.

By the impugned provisions of the Code, the legislator permitted the interference with the essence of human rights guaranteed by Articles 29 and 55 of the Constitution of Ukraine and violated the relevant provisions of the Fundamental Law, which guarantees the scope of their exercise (*expressis verbis*).

The human rights and freedoms guaranteed by the Constitution of Ukraine in the provisions of Article 29 (right to liberty and inviolability of person), Article 55 (right to judicial protection), Article 62 (presumption of innocence), Article 63 (right to defence) are not specified in the legal acts that introduced martial law in Ukraine, and therefore, interference with these rights and freedoms is not justified by the objectives of solving the issues that were the groundwork for the introduction of martial law in Ukraine.

The Constitutional Court of Ukraine declared Article 615.6 of the Criminal Procedure Code as such that do not comply with the Constitution of Ukraine (is unconstitutional), it shall cease to be effective three months after the date of this Decision delivery.

The Verkhovna Rada shall bring the normative regulation established by Article 615.6 of the Criminal Procedure Code, which was declared unconstitutional, into compliance with the Constitution of Ukraine and this Decision.

Supplementary information:

- International Covenant on Civil and Political Rights of 1966;
- Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950;
- Universal Declaration of Human Rights of 1948;
- General comment No. 35 on Article 9, Liberty and security of person. Adopted by the Committee at its 112th session (7–31 October 2014) CCPR/C/GC/35;
- General Comment No. 32 Article 14: Right to equality before courts and tribunals and to a fair trial CCPR/C/GC/32;
- Recommendation Rec (2006)13 of the Committee of Ministers to member states on the use of remand in custody, the conditions in which it takes place and the provision of safeguards against abuse;
- Report — Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency: reflections — taken note of by the Venice Commission on 19 June 2020 by a written procedure replacing the 123rd plenary session [CDL-AD(2020)014].

Cross-References:*Constitutional Court of Ukraine:*

- no. 1-r/2017, 23.11.2017;
- no. 7-r/2019, 25.06.2019;
- no. 3-r(II)/2022, 08.06.2022;
- no. 5-r(II)/2022, 22.06.2022;
- no. 7-r(II)/2024, 19.06.2024.

European Court of Human Rights:

- Witold Litwa v. Poland, no. 26629/95, 04.04.2000;
- S., V. and A. v. Denmark, nos. 35553/12, 36678/12, 36711/12, 22.10.2018;
- Brogan and Others v. the United Kingdom, nos. 11209/84, 11234/84, 11266/84, 11386/85, 29.11.1988;
- Mooren v. Germany, no. 11364/03, 09.07.2009;
- McKay v. the United Kingdom, no. 543/03, 03.10.2006;
- Buryaga v. Ukraine, no. 27672/03, 15.07.2010;
- Khudoyorov v. Russia, no. 6847/02, 08.11.2005;
- Belozorov v. Russia and Ukraine, no. 43611/02, 15.10.2015.

Other Courts:

- Constitutional Court of the Republic of Croatia, no. U-III-4286/2007, 20.12.2007.

ОКРЕМА ДУМКА

**судді Конституційного Суду України Городовенка В.В.
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча,
Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України
(конституційності) частини шостої статті 615
Кримінального процесуального кодексу України
(справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб,
яких утримують під вартою)**

Конституційний Суд України (далі — Суд) ухвалив Рішення у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України від 18 липня 2024 року № 8-р(П)/2024 (справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб, яких утримують під вартою) (далі — Рішення).

Суд Рішенням визнав такою, що не відповідає Конституції України (є неконституційною), частину шосту статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), якою було встановлено, що «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці».

Ураховуючи надважливість забезпечення засадничого судового захисту людини від свавільного позбавлення свободи, на підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» та § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку стосовно Рішення.

1. Поза всяким сумнівом Рішення стосується важливої, складної та наболілої для України проблематики — свавільного позбавлення людини свободи, зокрема продовження строку тримання під вартою особи без забезпечення судового контролю, що є недопустимим. Суд уже вказував, що «засадничий судовий захист особи від свавільня під час позбавлення її свободи не може бути обмежений за жодних обставин, навіть в умовах воєнного стану» [пункт 5 мотивувальної частини Рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(П)/2024]. Підтримуючи наведене, Суд у Рішенні також слушно наголосив, що «згідно з приписами статті 29 Основного Закону України гарантії права на свободу та особисту недоторканність *expressis verbis* полягають насамперед у судовому контролі (і за його наслідками — умотивованому рішенні суду), який конституційно уможлиблює тримання особи під вартою, а також у тому, що тримання під вартою може бути застосоване лише на підставах і в порядку, установлених законом» (абзац третій підпункту 5.1 пункту 5 мотивувальної частини).

Поділяючи зазначені ідеї, вважаю, що мотивувальна частина Рішення є конституційно-контроверсійною та непослідовною щодо забезпечення засадничого судового захисту людини від свавільного позбавлення свободи, передусім її підпункт 5.3 пункту 5, в якому Суд дійшов висновку, що частина шоста статті 615 Кодексу суперечить приписам статті 29 Конституції України, оскільки законодавче врегулювання питання

продовження строку тримання під вартою особи у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою «потребує конкретизації поняття „неможливість судового розгляду“ безпосередньо в контексті обставин, що виникли через широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України, а також запровадження вимоги щодо розв'язання питання про продовження строку тримання особи під вартою невідкладно з моменту усунення обставин, які унеможлилювали судовий розгляд, але в будь-якому випадку протягом строку, що не перевищує сімдесяти двох годин, установлених частиною третьою статті 29 Конституції України, після закінчення строку тримання під вартою, визначеного вмотивованим рішенням суду».

1.1. Відповідно до частини третьої статті 29 Конституції України «у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою».

Суд у Рішенні від 11 жовтня 2011 року № 10-рп/2011 наголошував, що «у частині третій статті 29 Конституції України визначено максимально допустимий строк затримання особи без вмотивованого рішення суду <...>. З аналізу наведеного конституційного положення вбачається, що в цьому випадку йдеться про затримання особи як про винятковий тимчасовий запобіжний захід, максимальна тривалість якого без вмотивованого рішення суду не повинна перевищувати сімдесяти двох годин» (перше речення абзацу першого, абзац другий підпункту 3.5 пункту 3 мотивувальної частини). До того ж у цьому рішенні Суд поширив вказану конституційну норму саме на адміністративне затримання, зазначивши, що таке затримання без вмотивованого рішення суду не може тривати довше, ніж затримання в кримінальному процесі, тобто адміністративне затримання особи без вмотивованого рішення суду не може перевищувати сімдесяти двох годин (абзац четвертий, друге речення абзацу п'ятого підпункту 3.6 пункту 3 мотивувальної частини).

Зважаючи на зазначене та зміст частини третьої статті 29 Конституції України в контексті визначеної в ній «нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити», ця конституційна норма не залишає жодного сумніву, що в ній йдеться саме про первинне короткострокове позбавлення особи свободи без вмотивованого рішення суду, оскільки таку особу затримують уповноважені на те законом органи і після цього її мають доставити до суду, щоб той перевірів правомірність такого затримання, але не пізніше сімдесяти двох годин. Забезпечення судового контролю за затриманням особи є невіддільним складником *Habeas corpus*, що, як наголошував Суд, спрямований «на захист судом особистої свободи людини як одного з найбільш значущих основоположних прав» (друге речення підпункту 2.2 пункту 2 мотивувальної частини Рішення).

Наведений зміст частини третьої статті 29 Конституції України знайшов своє відображення і в приписах Кодексу, за якими «кожен, кого затримано через підозру або обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення або інакше позбавлено свободи, повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання, іншого позбавлення свободи та подальшого тримання. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого судового рішення про тримання під вартою» (частина друга статті 12); строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати сімдесяти двох годин

з моменту затримання, тобто коли вона силою або через підкорення наказу змушена залишатися поряд із уповноваженою службовою особою чи в приміщенні, визначеному уповноваженою службовою особою (стаття 209, частина перша статті 211). До того ж відповідно до абзацу одинадцятого частини першої статті 615 Кодексу строк затримання особи без ухвали слідчого судді, суду не може перевищувати строк, визначений статтею 211 Кодексу.

Варто звернути увагу, що хоча приписи статті 29 Конституції України подібні до приписів статті 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі — Конвенція), проте зазначеною статтею Конвенції не визначено максимально допустимого строку затримання особи без вмотивованого рішення суду, як це встановлено частиною третьою статті 29 Конституції України. Водночас Європейський суд із прав людини наголошував, що відповідно до українського законодавства позбавлення свободи без вмотивованого рішення суду є можливим лише в обмеженій кількості ситуацій, які достатньо чітко визначені, і стаття 29 Конституції України дає можливість застосувати такий захід на максимальний строк до трьох днів, але лише у разі нагальної потреби попередити чи припинити злочин¹.

Отже, максимально допустимий строк «протягом сімдесяти двох годин», визначений частиною третьою статті 29 Конституції України, є, з одного боку, оригінальною конституційною гарантією від свавільного первинного короткострокового позбавлення особи свободи, яке не може тривати без вмотивованого рішення суду більше сімдесяти двох годин, з іншого боку, таке тримання під вартою особи взагалі без вмотивованого рішення суду є конституційним винятком. Тому вказана конституційна норма не стосується питання продовження строку тримання особи під вартою, коли такий запобіжний захід вже був обраний на підставі вмотивованого рішення суду, оскільки Конституцією України не визначено такого конституційного винятку, як повторне тримання особи під вартою без вмотивованого рішення суду, навіть «протягом сімдесяти двох годин».

Суд у підпункті 5.3 пункту 5 мотивувальної частини Рішення викладає юридичну позицію, за якою, в аспекті вимог до законодавчого врегулювання конкретизації поняття «неможливість судового розгляду», що його містить частина шоста статті 615 Кодексу, визначає максимально допустимий строк для розв'язання питання про продовження строку тримання особи під вартою, що не може перевищувати сімдесяти двох годин, установлених частиною третьою статті 29 Конституції України, після закінчення строку тримання особи під вартою, визначеного вмотивованим рішенням суду. Однак із вказаної норми Кодексу вбачається, що лише вже обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою на підставі вмотивованого рішення суду вважають продовженим у разі неможливості судового контролю. Тому Суд наведеною юридичною позицією фактично легітимізує за частиною шостою статті 615 Кодексу можливість повторного тримання особи під вартою без вмотивованого рішення суду, яке не допустиме відповідно до частини третьої статті 29 Конституції України. Отже, намагаючись використати максимально допустимий строк затримання особи без вмотивованого рішення суду, що визначений вказаною конституційною нормою, як запобіжник від свавільного продовження строку тримання особи під вартою без забезпечення судового контролю, Суд, на жаль, надав можливість недобросовісним працівникам правоохоронних органів перетворити таку оригінальну конституційну гарантію в «плацдарм» для

¹ Рішення Європейського суду з прав людини у справі *Корнійчук проти України / Korniychuk v. Ukraine* від 30 січня 2018 року (заява № 10042/11), § 48. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_c53#Text.

свавілля, уможлививши зазначене тримання під вартою взагалі без вмотивованого рішення суду.

Ураховуючи наведене, в зазначеній юридичній позиції Суду тлумачення частини третьої статті 29 Конституції України виглядає як викривлення сутнісного змісту цієї конституційної норми, що фактично здатне підірвати загалом концепт Рішення щодо надважливості забезпечення засадничого судового захисту людини від свавільного позбавлення свободи.

1.2. На мій погляд, підпункт 5.3 пункту 5 мотивувальної частини Рішення є непослідовним, оскільки Суд, висновуючи про суперечність частини шостої статті 615 Кодексу приписам статті 29 Конституції України, іншим конституційним нормам, принципам, фактично репрезентував цим підпунктом законодавчу ваду вказаної норми Кодексу та застосованого в ній поняття «неможливість судового розгляду». Однак, щоб обґрунтувати такі висновки, вказану законодавчу ваду потрібно було розглянути в аспекті дотримання принципу юридичної визначеності.

За усталеною практикою Суду згідно з принципом юридичної визначеності «законодавець повинен прагнути чіткості та зрозумілості у викладенні норм права. Кожна особа залежно від обставин повинна мати можливість орієнтуватися в тому, яка саме норма права застосовується у певному випадку, та мати чітке розуміння щодо настання конкретних юридичних наслідків у відповідних правовідносинах з огляду на розумну та передбачувану стабільність норм права» (абзац шостий підпункту 3.2 пункту 3 мотивувальної частини Рішення від 23 січня 2020 року № 1-р/2020).

Цей принцип є надважливим щодо питання позбавлення свободи. На цьому акцентував увагу і Європейський суд із прав людини та зазначав, зокрема, що «пункт 1 статті 5 Конвенції не лише відсилає до національних приписів права <...> цей пункт також стосується „якості приписів права“. „Якість приписів права“ в цьому сенсі означає, що якщо національні приписи права визначають позбавлення волі, приписи мають бути достатньо доступними, точними і передбачними у застосуванні, щоб уникнути будь-якого ризику свавілля. Чинники, які дають можливість оцінити „якість приписів права“ (в деяких випадках називають „гарантіями проти свавілля“), охоплюють наявність чітких юридичних приписів, що регулюють порядок тримання під вартою, його продовження та встановлення граничних строків тримання під вартою <...> та наявність дієвого засобу юридичного захисту, завдяки якому заявник може оскаржити „законність“ і „тривалість“ його тримання під вартою»¹. Цей суд також зазначав, що приписи, які національна влада витлумачує непослідовно та у спосіб, коли вони суперечать один одному, також не відповідатимуть стандарту «якості приписів права», що його вимагають відповідно до Конвенції².

Аналіз частини шостої статті 615 Кодексу, ураховуючи обставини появи цієї норми в Кодексі, її місце в ньому та системний зв'язок з іншими приписами цієї статті Кодексу, дає підстави стверджувати, що законодавець, унормовуючи саме особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану, визначив екстраординарний порядок продовження тримання під вартою, з якого прямо не вбачається, що у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою у порядку, встановлено-

¹ Рішення у справі *J.N. v. the United Kingdom* від 19 травня 2016 року (заява № 37289/12), § 77. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-162855>.

² Рішення у справі *Jėčius v. Lithuania* від 30 липня 2000 року (заява № 34578/97), §§ 53–59. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58781>.

му Кодексом, строк тримання під вартою «автоматично» вважається продовженим до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці. Та, дійсно, цей порядок є незрозумілим та нечітким принаймні в унормуванні таких питань:

— як розуміти сполучення слів «вважається продовженим» і в який спосіб задіяний суд у продовженні строку тримання особи під вартою у разі «неможливості судового розгляду»;

— чи забезпечено апеляційне оскарження такого продовження строку тримання особи під вартою;

— які обставини охоплює поняття «неможливість судового розгляду» і чи встановлені чіткі граничні строки у такому разі для продовження строку тримання особи під вартою.

Із практики судів та юридичної літератури вбачається, що зазначені питання розв'язують по-різному (іноді взаємовиключним способом):

— по-перше, «використання словосполучення „вважається продовженим“ вказує на те, продовження строку дії запобіжного заходу повинно відбуватися автоматично, в силу закону. Водночас, судовою практикою сформовано також підхід, за якого судами виносяться ухвали, якою констатується неможливість розгляду судом клопотання (в окремих випадках — відмовляється у задоволенні клопотання прокурора) та продовжується строк дії запобіжного заходу строком на 2 місяці»¹;

— по-друге, з практики суду касаційної інстанції щодо можливості апеляційного оскарження рішення про неможливість розгляду судом питання щодо продовження строку тримання особи під вартою в порядку, установленому Кодексом, вбачається, що в одному випадку таке рішення, на думку цього суду, не підлягає апеляційному оскарженню відповідно до Кодексу з огляду на частину шосту статті 615 Кодексу «за наявності двох умов: 1) дія воєнного стану; 2) неможливість розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою таке продовження здійснюється за Законом, а не за рішенням суду»²; в іншому випадку, зважаючи на вказану норму Кодексу та те, що до закінчення строку дії попередньої ухвали суду про тримання під вартою обвинуваченого ще залишалось два дні, суд касаційної інстанції фактично допускає апеляційне оскарження згаданого рішення та вважає, що воно є підставою для подальшого тримання особи під вартою³;

— по-третє, обставинами, що обумовлюють застосування порядку продовження строку тримання особи під вартою, визначеного частиною шостою статті 615 Кодексу, у судовій практиці є, як правило, неможливість забезпечення особистої участі обвинуваченого у судовому засіданні, в якому розглядається відповідне клопотання через відсутність інтернет-зв'язку, його перебування на окупованій території тощо⁴;

¹ Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4 (станом на 30 грудня 2022 року). Дніпро; Львів; Одеса; Харків, 2023. С. 41. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8783b2b8-ad53-417b-8072-f393eef50275/content>.

² Ухвала Верховного Суду від 21 липня 2022 року (справа № 761/22125/19). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105359442>.

³ Постанова Верховного Суду від 4 липня 2023 року (справа № 212/2688/21). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112087985>.

⁴ Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану: науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Вид. 4 (станом на 30 грудня 2022 року). Дніпро; Львів; Одеса; Харків, 2023. С. 41. URL: <https://dspace.oduvs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8783b2b8-ad53-417b-8072-f393eef50275/content>.

суди також наводять і такі обставини, які явно не залежать від умов воєнного стану, наприклад неявка захисника, відпустка суддів, та часом навіть констатують, що частина шоста статті 615 Кодексу «не містить приписів про можливість її застосування лише одноразово»¹ (тобто фактично допускають багаторазове продовження строку тримання особи під вартою за вказаною нормою Кодексу, що не дає чіткості розуміння того, які ж тоді граничні строки такого продовження у разі неможливості судового розгляду).

З огляду на наведене частина шоста статті 615 Кодексу не є чіткою та зрозумілою за змістом та передбачуваною в практиці застосування її судами щодо забезпечення засадничого судового захисту особи від свавільного тримання під вартою, тому ця норма Кодексу суперечить принципу юридичної визначеності, а отже, порушує конституційні права на свободу та особисту недоторканність, судовий захист, презумпцію невинуватості.

2. Окрім зазначених недоліків Рішення, варто звернути увагу, що ще важливими підставами для викладення цієї окремої думки є несистемна аргументація пункту 8 мотивувальної частини Рішення та формулювання категоричного висновку в підпункті 8.5 цього пункту, за яким «Конституцією України (частина друга статті 64) та актами, якими введено воєнний стан на всій території України і, відповідно, механізм обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану, не визначено можливості обмеження прав і свобод, що їх гарантовано у статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист)».

На мою думку, цей категоричний висновок Суд зробив лише з дослівного прочитання норми частини другої статті 64 Конституції України та заснував його на актах, якими введено воєнний стан на всій території України, хоча їх і не визначено Конституцією України як вичерпний перелік актів, на підставі яких має бути визначений механізм обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану. Якщо в такий спосіб абсолютизувати неможливість обмеження в умовах воєнного стану всього того переліку конституційних прав і свобод людини і громадянина, що визначений частиною другою статті 64 Конституції України, то досягти потрібного посиленого захисту суверенітету, територіальної цілісності, недоторканності, обороноздатності, державної, економічної й інформаційної безпеки України в сучасних реаліях війни буде важко або навіть неможливо. Адже питання допустимості обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану є невіддільним від політики держави під час війни, коли потрібні оперативні та не популярні заходи, які часто спричиняють обмеження вказаних прав і свобод, проте здатні забезпечити виживання як держави, так і її народу в кризовій та екстремальній ситуації. До того ж Суд наголошував, що «приписами частини першої статті 17 Конституції України в умовах воєнного стану захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної, інформаційної безпеки є не лише найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу, а й невіддільною умовою збереження української державності як такої» (абзац четвертий пункту 6 мотивувальної частини Рішення від 19 червня 2024 року № 7-р(II)/2024).

Тому частина друга статті 64 Конституції України має бути витлумачена системно та послідовно.

¹ Ухвала Центрального районного суду міста Миколаєва від 6 березня 2024 року (справа № 490/3946/22). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118216681>.

Варто врахувати, що за тих обставин, коли ухвалювали Конституцію України, конституцієдавець не міг напевно знати та передбачити всі ті виклики, що постали натеper в умовах воєнного стану перед Україною та її народом, тому, зокрема, приписи частини другої статті 64 Основного Закону України навряд чи були спрямовані на боротьбу з цими викликами. До того ж, ураховуючи історію України, не дивно, що Конституція України гіперболізує ідею гуманізму і посилено захищає (зокрема, й згаданими конституційними приписами) засадничі людські права від утручання держави.

Проте сплинув час, й Україна взяла європейський та євроатлантичний курс, а міжнародне право в національній юридичній системі відіграє дедалі важливішу роль, особливо в питаннях захисту засадничих людських прав. Практика Суду у такому питанні переконливо свідчить, що європейські правозахисні стандарти посіли чільне місце в захисті конституційних прав і свобод людини і громадянина та їх тлумаченні відповідно до Конституції України.

Разом із тим у міжнародному праві до захисту засадничих людських прав під час надзвичайних ситуацій, зокрема війни, застосовано системний підхід, зокрема й в питанні допустимості обмежень таких прав в умовах воєнного стану. Так, в статті 15 Конвенції визначений «відступ від зобов'язань під час надзвичайної ситуації». Ця стаття містить норми, які не допускають жодного відступу від певних засадничих людських прав, а саме: права на життя (крім випадків смерті внаслідок правомірних воєнних дій), заборони катування та інших форм жорстокого поводження, заборони рабства, жодного покарання без закону (водночас такий відступ можливий, зокрема, від права на свободу та особисту недоторканність, права на судовий захист). На міжнародному рівні виділено засадничі принципи, дотримання яких є обов'язковим під час застосування надзвичайних заходів для мінімізації шкоди засадничим людським правам, демократії та правовладдю (потрібність, домірність та тимчасовість), та визначено три основні інструменти щодо врегулювання надзвичайних ситуацій: «винятки з прав людини», «обмеження прав людини», «відступ від прав» (тимчасове призупинення гарантій певних прав людини та обумовленість «надзвичайним станом в державі, під час якого життя нації перебуває під загрозою») ¹.

З огляду на це, на мій погляд, потрібно з'ясувати на доктринальному рівні, як співвідносяться приписи частини другої статті 64 Конституції України з «відступом від зобов'язань під час надзвичайної ситуації» (зокрема, за статтею 15 Конвенції), що вимагає тлумачення цієї конституційної норми та виявлення її імпліцитного змісту з урахуванням міжнародної доктрини відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації та запропонованих нею підходів до обмеження засадничих людських прав під час надзвичайної ситуації.

У Рішенні Суд згадує про «відступ від прав», а також вказує, що «хоча обмеження зазначених людських прав не може бути зумовлене потребами, пов'язаними з воєнним станом, однак державне втручання у їх захисну сферу є можливим за умови виправданості (домірності) обраних законодавцем засобів, які зберігають повагу до сутності людських прав та не суперечать приписам Конституції України, які *expressis verbis* гарантують їх обсяг». Тобто Суд у Рішенні окреслює різні підходи щодо обмеження конституційних прав і свобод в умовах воєнного стану, тож є незрозумілим, який з цих

¹ Доповідь «Дотримання принципів демократії, прав людини та правовладдя в умовах надзвичайного стану: висновки» (*Respect for democracy, human rights and the rule of law during states of emergency: reflections*), ухвалено Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) 19 червня 2020 року у спосіб письмової процедури, яка замінила 123-тє пленарне засідання [CDL-AD(2020)014]. URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2020\)014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2020)014-e).

підходів має бути застосований в національному конституційному контролі стосовно такого обмеження.

На мій погляд, доктрина обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану заслуговує на свій розвиток саме в практиці Суду, який має глибше дослідити приписи частини другої статті 64 Конституції України в сув'язі з міжнародною доктриною відступу від зобов'язань під час надзвичайної ситуації. Суд у Рішенні вперше наблизився до вивчення доктрини обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану, однак зробив категоричні та передчасні висновки, абсолютизувавши за частиною другою статті 64 Конституції України заборону щодо обмеження певних конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану. Проте комплексно саму доктрину не дослідив.

3. Насамкінець слід зазначити, що цю окрему думку викладено й тому, що Суд у Рішенні відтермінував втрату чинності частиною шостою статті 615 Кодексу на три місяці з дня ухвалення Рішення (пункт 2 резолютивної частини), чим фактично допустив (принаймні ще протягом трьох місяців) продовження строку тримання особи під вартою за цією нормою Кодексу без судового контролю.

Таке відтермінування є невинуватим, з огляду на сутність людських прав, передусім конституційного права на свободу та особисту недоторканність, надважливість засадничого судового захисту від свавільного позбавлення свободи, що Суд і відстоює в Рішенні, посилаючись на свої юридичні позиції щодо того, що зазначене конституційне право «є правом кожної людини на фізичну свободу та означає, що жодну людину не можна в будь-який спосіб свавільно позбавити такої свободи <...> неправомірне позбавлення людини свободи може призвести до порушення її інших прав та свобод, оскільки лише вільна людина може їх безперешкодно реалізовувати»; «є одним із засадничих прав, невіддільним однаково для кожного, особливо цінним для кожної людини і суспільства загалом, яке потребує посиленних гарантій захисту для унеможливлення свавільного позбавлення свободи людини» (абзаци шостий, сьомий підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини).

До того ж у пункті 9 мотивувальної частини Рішення Суд не вказав ані правомірної мети у відтермінуванні втрати чинності частиною шостою статті 615 Кодексу на три місяці з дня ухвалення Рішення, ані жодних інших аргументів, що виправдовують потребу в такому відтермінуванні.

Суддя
Конституційного Суду України

Віктор ГОРОДОВЕНКО

ОКРЕМА ДУМКА (ЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Василя Лемака
стосовно Рішення Конституційного Суду України
у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча,
Гаврилюка Дмитра Михайловича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частини шостої статті 615
Кримінального процесуального кодексу України
(справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб,
яких утримують під вартою)

1. На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України» вважаю за потрібне викласти окрему думку стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України від 18 липня 2024 року № 8-р(II)/2024 (далі — Рішення).

Аргументаційний ряд Рішення спрямований на підтвердження неконституційності частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс) за чотирма напрямками — невідповідність таким приписам Конституції України: статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (принцип презумпції невинуватості), статті 63 (право на захист).

2. Значимість цього Рішення полягає і в захисті конкретних людських прав, гарантованих Конституцією України, і в низці юридичних позицій стосовно, зокрема: 1) розуміння свободи як основоположної конституційної цінності; 2) установлення **права особи бути вислуханою** (*implicit constitutional right*) — зі специфікації конституційних приписів, а також зі змісту міжнародних документів у сфері людських прав; 3) обмежень людських прав в умовах воєнного стану, конституційних меж та порядку запровадження цих обмежень як інструменту ведення оборонної війни; 4) природи відступу держави від міжнародних зобов'язань (дерогації) у сфері прав людини та співвідношення цього феномену з вимогами Конституції України; 5) методології оцінювання Конституційним Судом України державного втручання до сфери людських прав в аспекті виміру пропорційності (домірності) такого втручання та захисту «ядра» (сутності) конкретного людського права чи свободи.

3. Справді, судові гарантії особистої свободи та право на судовий захист не можуть настільки зазнати втручання, що особа виявляється у ситуації, коли вона цілком позбавлена доступу до суду (судді). Конституційний Суд України внаслідок цього й не міг зробити іншого, як дійти висновку:

«З огляду на те, що законодавець оспорюваними приписами Кодексу допустив втручання в сутність людських прав, гарантованих статтями 29, 55 Конституції України, та порушив відповідні приписи Основного Закону України, якими гарантовано обсяг їх здійснення (*expressis verbis*), Конституційний Суд України констатує, що немає

потреби досліджувати приписи частини шостої статті 615 Кодексу з огляду на їх домірність» (абзац п'ятий підпункту 8.3 пункту 8 мотивувальної частини Рішення).

У цій окремій (збіжній) думці хочу звернути увагу на декілька проблем, які безпосередньо пов'язані з Рішенням і є значущими для юридичної спільноти. Серед них насамперед ідеться про систему аргументів, які могли доповнити мотиваційну частину Рішення.

I. Порушено людську гідність

4. Припис частини шостої статті 615 Кодексу порушує не лише вимоги статті 29 Конституції України, а й основоположну конституційну цінність непорушності людської гідності, гарантованої статтями 21 і 28 Основного Закону України.

Про значення конституційної цінності щодо поваги до людської гідності Конституційний Суд України неодноразово наголошував у своїх рішеннях. Так, зокрема, Конституційний Суд України акцентував, що «людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68)» (абзац шостий підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

5. В іншому Рішенні Конституційний Суд України наголосив:

«Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності» [абзац другий підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини Рішення від 16 вересня 2021 року № 6-р(П)/2021].

Відтак парламент зобов'язаний втілювати конституційну цінність щодо поваги до людської гідності під час здійснення законодавчого регулювання будь-якого питання і особливо в тому випадку, коли йдеться про чутливу сферу гарантій права на свободу та особисту недоторканність.

6. Важливо акцентувати на тому, що **людська гідність є основоположною конституційною цінністю не тільки з огляду на її органічний зв'язок з людською свободою та на першочергове закріплення гарантій для осіб у каталогах людських прав і свобод у тексті Конституції України і в основоположних міжнародних документах у сфері прав людини, а й виходячи з самої суті життя Людини як творіння**

Бога. Людське життя є важливою основою для реалізації людиною і свободи, і своєї гідності, та, по суті, є немислимим без них.

Виходячи з того, що Конституція України була ухвалена для «<...> забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя» (абзац четвертий преамбули Конституції України), шанування людської гідності, яка наповнює життя людини, є головною метою конституційного порядку України.

7. Людську гідність як об'єктивну конституційну цінність і як суб'єктивне конституційне право, гарантоване статтею 28 Конституції України, не може бути заперечено та обмежено законом чи іншими засобами; відтак у цьому аспекті **конституційне право кожного на повагу до його гідності є абсолютним, оскільки ні доктринально, ні практично сутність (основний зміст) цього права не може бути відокремлена від його «несутнісної» частини.**

8. Варто звернути також увагу на те, що людська гідність належить кожній людині, як це встановлено Основним Законом України: у частині першій статті 21 наголошено, що «усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах», а в частині першій статті 28, що «кожен має право на повагу до його гідності». Уживання конституцієдавцем категорій «всі», «кожен» стосовно носіїв людської гідності, очевидно, означає, що **кожна людина як особа має гідність, незалежно від якостей цієї людини — фізичного чи психічного стану, її досягнень, соціального статусу, віку, ймовірної тривалості індивідуального життя чи поточної життєвої ситуації, в якій вона перебуває.** Відтак людина не позбавлена гідності також у випадку, якщо вона згідно з законодавством має статус підозрюваної особи, а тому й у цьому разі жодну людину не можна розглядати як об'єкт, який держава може використати задля досягнення будь-якого суспільного інтересу.

9. Повага до людської гідності є конституційним стандартом (мірилом) оцінювання законодавчого регулювання та інших засобів утручання у сферу прав і свобод людини, незалежно від того, чи закріплені ці права і свободи безпосередньо в тексті Конституції України.

10. З огляду на наведений конституційний стандарт щодо поваги до людської гідності можна дійти висновку, що оспорюваний припис Кодексу, визначаючи такі ознаки ухвалення рішення про продовження строку тримання особи під вартою, як: його здійснення безпосередньо силою закону (*ex lege*); позасудовим порядком; без урахування конкретних обставин, пов'язаних із поведінкою цієї особи; без участі цієї особи, яка позбавлена права бути заслуханою, означає, що **законодавець перетворив відповідних осіб на об'єкти правового регулювання.**

Отже, на мою думку, оспорюваний припис Кодексу, який стосується особливо чутливого питання захисту особистої свободи людини від свавілля з боку держави, не може бути визнано узгодженим з конституційним порядком України — демократичної держави, заснованої на принципі верховенства права, зокрема з вимогами статей 21, 28 Основного Закону України, які гарантують людську гідність.

II. Поручено принцип поділу влади

11. Демократичний конституційний лад в Україні є немислимим без реального дотримання і застосування принципу поділу влади (стаття 6 Основного Закону Украї-

ни) як в аспекті потреби у «збалансуванні» інституційних систем органів державної влади, так і в аспекті захисту індивідуальних прав і свобод людини від свавілля з боку держави.

12. У Рішенні варто було зазначити, що встановлення приписами частини шостої статті 615 Кодексу того, що безпосередньо законом продовжено строк тримання особи під вартою, не може бути визнане сумісним з конституційним принципом поділу влади виходячи з таких міркувань.

По-перше, Верховна Рада України не дотримала в приписі частини шостої статті 615 Кодексу вимоги частини другої статті 6 Конституції України, якою визначено для всіх органів державної влади обов'язок здійснювати свої повноваження «у встановлених цією Конституцією межах».

На виконання цього обов'язку парламент, здійснюючи законодавче регулювання, повинен не тільки не виходити за межі своїх конституційних повноважень, а й також застосовувати до змісту такого регулювання основоположні конституційні цінності (верховенство права, демократію, повагу до людських прав), зокрема — ті конституційні норми, які встановлюють юрисдикцію (повноваження) судів для захисту прав і свобод людини в такій особливо чутливій сфері, як захист особистої свободи людини.

Однак, незважаючи на наведене, законодавець вилучив у судів системи судоустрою України повноваження, які встановлені для них Конституцією України у частинах першій, другій статті 29, а саме вирішення питань перевірки обґрунтованості тримання під вартою саме вмотивованим рішенням суду. Цим самим законодавча влада допустила посягання на сферу конституційних прерогатив судової влади.

13. По-друге, парламент, вилучивши зазначене повноваження у судів, перебрав вирішення відповідного питання безпосередньо на себе, здійснюючи його через механізм законодавчого регулювання. При цьому законодавець не врахував конституційних вимог про те, що «правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються» (частини перша, друга статті 124 Конституції України).

14. Важливо підкреслити, що **розв'язання питання щодо продовження строку тримання особи під вартою є за своєю суттю предметом правозастосовної діяльності та потребує ухвалення процесуального рішення індивідуального характеру, а відтак *a priori* не може бути вирішене законом — нормативним актом.** Нормативне регулювання не може забезпечити потреби дотримання конституційної вимоги обґрунтування під час вирішення цього питання, тобто врахування конкретних обставин справи та характеристик осіб, яким обрано відповідний запобіжний захід.

15. Конституційний Суд України вже зазначав у своїх рішеннях про неприпустимість ухвалення Верховною Радою України актів правозастосовного характеру за межами її конституційних повноважень. Так, у своєму Рішенні від 21 липня 2021 року № 4-р(II)/2021, надаючи оцінку безпосередньо припису закону України щодо попередження працівників міліції про можливе майбутнє звільнення, Конституційний Суд України наголосив: «Проте з огляду на низку норм Основного Закону України у їх посутньому взаємозв'язку та юридичні позиції Конституційного Суду України Верховна Рада України не є суб'єктом правозастосування та не повноважна ухвалювати акти такого виду за винятком випадків, що прямо визначені Конституцією України»

(перше речення абзацу третього підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини). Таку ж юридичну позицію Конституційний Суд України висловив у Рішенні від 1 березня 2023 року № 1-р(II)/2023, а саме: «Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади в Україні не є суб'єктом правозастосування та не повноважна ухвалювати акти права або в інший спосіб долучатись до правозастосування у процедурі призначення та звільнення певної особи або групи осіб із посад за винятком випадків, коли за Конституцією України Верховну Раду України наділено відповідними повноваженнями» (підпункт 3.4 пункту 3 мотивувальної частини).

16. Крім наведеного, можна дійти висновку, що, встановивши продовження строку тримання особи під вартою безпосередньо законом, парламент допустив утручання у конституційні функції прокуратури.

Оскільки відповідно до статті 131¹ Конституції України прокуратура незалежно від законодавця здійснює, зокрема, такі функції, як підтримання публічного обвинувачення в суді та організацію і процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, тож продовження строків тримання особи під вартою може бути здійснене лише з ініціативи (клопотання) та за участю прокурора.

Конституційний Суд України з цього питання зазначав, що «<...> поширення продовження застосування заходів забезпечення кримінального провадження, а саме запобіжних заходів у виді домашнього арешту чи тримання під вартою, обраних під час досудового розслідування, без клопотань учасників кримінального провадження, зокрема прокурора, та без перевірки судом обґрунтованості підстав для їх застосування, за яких такі запобіжні заходи були обрані на стадії досудового розслідування, суперечить вимогам частин першої, другої статті 29 Конституції України» (абзац тринадцятий пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 23 листопада 2017 року № 1-р/2017).

17. З урахуванням викладеного варто наголосити, що Верховна Рада України як єдиний орган законодавчої влади, маючи за наслідками вільних виборів представницький мандат усього Українського народу, в окремі періоди розвитку держави і суспільства відіграє особливу роль у підтриманні спроможності та неперервного функціонування конституційного порядку України. Проте **навіть в умовах повномасштабної агресії Російської Федерації проти України або задля подолання іншої суспільної кризи парламент не може замінювати суди, так само як суди не можуть замінювати парламент.**

III. «Неможливість розгляду судом» — що це таке?

18. У Рішенні зазначено, що законодавець «не конкретизував» поняття «неможливість розгляду судом» у частині шостій статті 615 Кодексу. Однак цього недостатньо. На мій погляд, цьому питанню слід приділити більше уваги, оскільки здійснення правосуддя, спрямованого на захист прав і свобод людини, є основою підтримання верховенства права та справедливого правопорядку, зрештою — функціонування сучасної цивілізованої держави. Навіть коли йдеться про винятково складні обставини в умовах воєнного стану і зусилля у відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України — ведення бойових дій, обстрілів території України ракетами, бомбами та безпілотними апаратами, руйнування будівель, загибель людей — держава володіє достатнім арсеналом засобів підтримання безперервного здійснення правосуддя, як того вимагає Конституція України. Це конституційний обов'язок відповідних державних органів, передусім парламенту.

19. Однак Верховна Рада України не розкрила змісту та обсягу поняття «неможливість розгляду судом», зокрема не зазначила типових ситуацій чи відповідних критеріїв та/або обставин, які мають бути враховані уповноваженими державними органами для належного застосування норми, що встановлена оспорюваними приписами Кодексу, та повернення ситуації в конституційне русло у мінімальні строки.

Законодавець, зазначивши надто широко й розпливчато поняття «неможливість розгляду судом» щодо продовження законом дії ухвали суду про тримання особи під вартою, не локалізував дії цієї норми на території, на яких ведуться (велися) бойові дії, та не обмежив її в часовому аспекті (способом обрахунку строку доставлення затриманої особи до суду в умовах бойових дій) з урахуванням досягнень сучасних технологій інформаційно-телекомунікаційних систем або колом суб'єктів (наприклад, іноземцями, які визнані ворожими комбатантами і яких переслідують за вчинення міжнародних злочинів), тобто обставинами, які об'єктивно створені суспільними реаліями війни.

20. Унаслідок такого довільного підходу частина шоста статті 615 Кодексу була застосована на всій території України до громадян України незалежно від того, у яких кримінальних правопорушеннях їх було звинувачено. Дефектність цього припису призвела до такої неймовірної правозастосовної практики, за якої поняття «неможливість розгляду судом» трактують досить довільно — «суддя у відпустці», «неукомплектованість складу суддів» тощо, тобто беруться до уваги обставини, які не мають стосунку до воєнного стану.

21. Не є справою Конституційного Суду України визначати спосіб законодавчого регулювання у подібній ситуації. Однак у цій окремій думці зазначу, що навіть найбільш гостра ситуація, пов'язана, наприклад, з руйнуваннями будівлі суду, **може і повинна бути завчасно передбачена в законі та розв'язана через модель зміни підсудності розгляду питання обрання запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою**. Завжди при цьому слід пам'ятати, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність, а не навпаки (див. друге речення частини другої статті 3 Конституції України).

22. Отже, законодавець не дотримав вимоги юридичної визначеності як складового елементу верховенства права (правовладдя) (стаття 8 Конституції України), яка означає, що приписи «мають бути <...> передбаченими за своїми наслідками: їх має бути сформульовано з достатньою чіткістю та зрозумілістю, аби суб'єкти права мали змогу впорядкувати свою поведінку згідно з ними» (спеціальне Дослідження Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія) «Мірило правовладдя», CDL-AD(2016)007, пункт II.B.3.58).

23. Окремо варто акцентувати, що з урахуванням конституційної презумпції особистої свободи та виняткового характеру тримання особи під вартою, потреби у виправданні такого заходу з боку держави залишається незрозумілою логіка законодавця, який з підстави «неможливості розгляду судом» питання продовження строків тримання особи під вартою встановлює тільки єдиний наслідок — продовження таких строків тримання особи під вартою безпосередньо законом.

24. У зв'язку з наведеним слід нагадати також, що в методології конституційного контролю приписів закону важливо розрізняти перші місяці широкомасштабної війни

(чи іншої надзвичайної ситуації), коли парламент виправдано шукав варіанти посилення інструментів зміцнення обороноздатності, посилення правоохоронного ресурсу держави, інколи не маючи достатнього часу для обґрунтованого й зваженого законодавчого регулювання, і період, коли з тих часів минуло майже два з половиною років. Досвід відповідного регулювання у демократичних державах під час війни свідчить, що й у подібній ситуації держава має позитивний обов'язок врегулювати відносини в такий спосіб, щоб якнайменше втручатися до людських прав.

IV. Конституційна формула «72 години»

25. У зв'язку з тим, що частиною шостою статті 615 Кодексу законодавець допустив вважати продовженим строк тримання особи під вартою до вирішення цього питання судом, *але не більше ніж на два місяці*, вбачаю за потрібне звернути увагу на вимоги приписів частини третьої статті 29 Конституції України, якими встановлено:

«У разі нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою».

26. З наведеного випливає, що задля нагальної необхідності запобігти злочинів чи його перепинення конституціодавець установив окремий порядок, за якого рішення про тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід **ухвалюють уповноважені законом органи, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має перевірити суд**; відтак у цьому випадку йдеться про встановлення уповноваженими законом органами конституційних цілей, зазначених у першому реченні частини першої статті 29 Основного Закону України, їх застосовність до конкретної ситуації, а також індивідуалізований зв'язок між поведінкою особи й обставинами, які згідно з законом мають бути враховані під час ухвалення рішення про застосування тимчасового запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою. Хотів цим підкреслити, що **конституційно встановлені 72 години — не час сваволі і невмотивованих рішень, а навпаки, навіть у цей строк рішення ухвалюють лише уповноважені законом органи і лише обґрунтовано, оскільки Конституція України встановлює, що їхня обґрунтованість має бути перевірена судом**. Зрозуміло, що парламент не може бути серед таких «уповноважених законом органів».

27. Ще раз наголошую — конституційна проблема оспорюваних приписів Кодексу полягає не лише в строці — два місяці — тримання особи під вартою без вмотивованого судового рішення, а й у тому, що **законодавча формула «вважати продовженим» цей строк загалом не передбачає жодного вмотивованого рішення з цього питання, яке могло бути перевірене згодом судом з огляду на цю обґрунтованість**.

Натомість частина шоста статті 615 Кодексу за своєю суттю, і зокрема нормативним характером, не є придатною до встановлення індивідуалізованих обставин щодо конкретних (ідентифікованих) осіб, до яких може бути застосовано/продовжено запобіжний захід у вигляді тримання під вартою.

28. Ще один момент, пов'язаний із конституційною формулою «72 годин». Насправді Конституція України не оперує поняттями на кшталт «продовження» строку

тримання особи під вартою, що вжив законодавець в оспорюваних приписах Кодексу. У кожному випадку, коли закінчився строк тримання особи під вартою, який був установлений вмотивованим судовим рішенням, де-юре і де-факто **постає питання вмотивованого обрання запобіжного заходу, а не «продовження» тримання під вартою**. Продовження запобіжного заходу у вигляді тримання особи під вартою гіпотетично може бути одним із варіантів результату судового розгляду питання — за наявності відповідних підстав (іншими варіантами є обрання судом іншого виду запобіжного заходу), однак семантично сумнівним видається позначення цього процедурного сегмента саме як «продовження строку тримання особи під вартою».

29. Однозначно, йдеться **про розуміння вимог статті 29 Конституції України в контексті міжнародних зобов'язань, які взяла на себе Україна**. Доречно буде нагадати, що Загальний коментар № 35 Комітету з прав людини Організації Об'єднаних Націй щодо статті 9 Пакту, зокрема, установлює: «Після того, як було ухвалено первинне рішення щодо потреби досудового тримання особи під вартою, слід періодично перевіряти, чи воно є виправданим і потрібним з урахуванням можливих альтернативних видів» (пункт 38) [*General comment No. 35 on Article 9, Liberty and security of person. Adopted by the Committee at its 112th session (7–31 October 2014). CCPR/C/GC/35*].

30. Тож у кожному такому випадку виникає ситуація, охоплена класичним інститутом *habeas corpus* (дослівно: «Ти зобов'язаний мати тіло», тобто присутність арештованого у суді є обов'язковою). Англійський *Habeas Corpus Act* 1679 року встановлював певні строки для того, щоб доставити ув'язнену особу до суду (до речі, цей строк, якщо відстань до суду є значною — не більше 20 днів, з урахуванням тогочасних засобів транспорту). Обрання запобіжного заходу для особи, яку вже тримають під вартою, у будь-якому випадку є процесуально цілісною дією, з обов'язковою участю і судді, і сторін.

31. Позасудовий спосіб продовження строку тримання під вартою для особи означає порушення її права бути вислуханою, а відтак — бути почутою в суді («*audi alteram partem*» — нікого не можна засуджувати непочути). У XXI столітті це право є невід'ємною складовою (*sine qua non*) права на справедливий суд у цивілізованому суспільстві.

Не викликає сумнівів також, що гарантоване в статті 55 Конституції України право на судовий захист слід розглядати в розумінні права на справедливий суд, гарантованого статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року. Права кожного звинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, які зазначені в пункті 3 статті 6 цієї конвенції, можуть бути реалізовані за умови того, що особа, яку звинувачено, має реальну можливість надати суду докази, які спрямовані на її захист.

V. Судовий контроль *ex officio* за правами особи, яку тримають під вартою

32. Беручи до уваги послідовну практику Європейського суду з прав людини у цьому питанні, зазначаю, що судовий контроль за підставами тримання особи під вартою здійснюють безпосередньо. Процесуальні акти, якими щодо особи застосовано такий запобіжний захід, як тримання під вартою, підлягають перевірці незалежним судом (суддею) *ex officio*, тобто незалежно від жодних факторів, зокрема й від волі чи реальної

спроможності особи оскаржити ці акти до суду через реалізацію права на судовий захист (стаття 55 Конституції України). Тільки такий порядок забезпечить захист особи від свавілля в ситуації, коли ув'язнена особа перебуває у більш вразливому становищі, ніж особи, до яких застосовано інші запобіжні заходи.

33. З урахуванням наведеного варто зазначити, що продовження строку тримання особи під вартою у спосіб, установлений в частині шостій статті 615 Кодексу, не забезпечує для неї конституційних гарантій захисту від свавілля з боку держави, оскільки здійснення ефективного судового контролю під час застосування до особи такого запобіжного заходу, як тримання під вартою, є потрібним не тільки для забезпечення права на свободу та особисту недоторканність, а й також для того, щоб убезпечити її від можливого неналежного поводження за обставин, коли особа є особливо вразливою.

VI. Чи виправдане відтермінування втрати чинності оспорюваним приписом Кодексу

34. Відповідаю: навряд. По-перше, йдеться про захист основоположної конституційної цінності в Україні (А.В. Дайсі акцентував, що інститут *Habeas Corpus* для забезпечення особистої свободи є вартим сотень конституційних статей). Справді, в першій чверті XXI століття у цивілізованій державі нічого не варті інші конституційні права, якщо людину дозволено помістити у в'язницю без вмотивованого рішення суду, який є незалежним. Український конституцієдавець у 1996 році, ухвалюючи Конституцію України, передбачив у частині другій статті 64, що навіть у період воєнного стану — особливого конституційного режиму, який покликаний захистити Україну від зовнішньої агресії, ця гарантія є непохитною. Одночасно йдеться про захист і суб'єктивного права, і про захист конституційного принципу, вираженого *expressis verbis*.

35. По-друге, наслідки ухвалення Конституційним Судом України Рішення хоча й потребують додаткового регулювання для збереження цілісності законодавчої матерії, проте законодавець повинен невідкладно виконати свій конституційний обов'язок. Водночас інші приписи Кодексу дають змогу досягти завдань кримінального судочинства, зокрема й захисту особи, суспільства й держави від кримінальних правопорушень.

Суддя
Конституційного Суду України

Василь ЛЕМАК

ОКРЕМА ДУМКА (ЧАСТКОВО ЗБІЖНА)

судді Конституційного Суду України Олега Первомайського
у справі за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча,
Гаврилюка Дмитра Михайловича
щодо відповідності Конституції України (конституційності)
частини шостої статті 615
Кримінального процесуального кодексу України
(справа про гарантії судового контролю за дотриманням прав осіб,
яких утримують під вартою)

Конституційний Суд України (Другий сенат) (далі — Конституційний Суд) 18 липня 2024 року ухвалив Рішення у справі № 3-88/2022 (205/22, 114/24) за конституційними скаргами Оніщенка Руслана Ілліча, Гаврилюка Дмитра Михайловича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини шостої статті 615 Кримінального процесуального кодексу України № 8-р(П)/2024 (далі — Рішення), яким визнав зазначені приписи такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

На підставі статті 93 Закону України «Про Конституційний Суд України», § 74 Регламенту Конституційного Суду України вважаю за потрібне викласти окрему думку щодо Рішення, передусім щодо його мотивувальної частини, та вказати на низку значущих для цього провадження понять і явищ.

Підставою для висловлення цієї думки є незгода з окремими частинами мотивувальної частини Рішення, які, на моє переконання, містять певні вади аргументації.

Свобода як беззаперечна конституційна цінність

1. Свобода та всі її прояви є настільки різноманітними, що переважна більшість спроб описати зміст та обсяг цього поняття видаються амбітними, проте марними зазіханнями на майже нездійсненне.

Більше того, окремі спроби сформулювати дефініції поняття свободи ризикують завдати шкоди глибині розуміння свободи як конституційної цінності.

Тому ясність, стриманість та лаконічність у формулюваннях є вдалими якостями для більшості офіційних актів юридичного змісту в аспекті характеристики свободи як явища та поняття.

2. Із цих міркувань початок мотивації Рішення «<...> свобода є основоположною конституційною цінністю в Україні, яка дає змогу особі робити вільний вибір із-поміж більшості життєвих питань без утручання держави» (абзац перший підпункту 2.1 пункту 2 мотивувальної частини) має вигляд вже завершеної та самодостатньої тези, що з огляду на її аксіоматичність не потребує аргументації її істинності.

Так, звісно, подальший текст цієї частини Рішення не є зайвим, але він не змінює конституційного осердя, з обов'язковим урахуванням якого мав би бути здійснений конституційний контроль у цьому провадженні.

Цим осердем є беззаперечна цінність свободи для кожної розумної людини зокрема та конституційної демократії загалом.

Відсутність свободи або хоча б бажання бути вільним є юридичним та соціальним діагнозом конкретної людини, соціальної групи чи навіть країни.

3. З огляду на наведене Конституційний Суд у мотивувальній частині Рішення переконує у тому, із чим його потенційний адресат вже *a priori* погодився.

Водночас мотивувальна частина Рішення, на мою думку, має певні недоліки. Більшість з цих недоліків обумовлена не стільки тим, що є¹, скільки тим, яких аргументів бракує.

Бажані складники мотивації Рішення

4. Предметом конституційного контролю у цьому провадженні була частина шоста статті 615 Кримінального процесуального кодексу України (далі — Кодекс), за якою «у разі закінчення строку дії ухвали суду про тримання під вартою та неможливості розгляду судом питання про продовження строку тримання під вартою в установленому цим Кодексом порядку обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою вважається продовженням до вирішення відповідного питання судом, але не більше ніж на два місяці».

Потрібно зазначити, що стаття 615 Кодексу «Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану» є першою статтею Розділу IX¹ «Особливий режим досудового розгляду в умовах воєнного стану».

Отже, застосування частини шостої статті 615 Кодексу має чітку та без сумнівів екстраординарну передумову — введення та існування на момент вчинення процесуальної дії воєнного стану.

У разі відсутності такої передумови, як введення та існування на момент вчинення процесуальної дії воєнного стану, до встановлення відносин з продовження строку тримання особи під вартою застосовують інші норми, зокрема статтю 199 Кодексу, за частиною першою якої «клопотання про продовження строку тримання під вартою має право подати прокурор, слідчий за погодженням з прокурором не пізніше ніж за п'ять днів до закінчення дії попередньої ухвали про тримання під вартою».

5. Ураховуючи наведене, Конституційний Суд конституційність частини шостої статті 615 Кодексу, на мою думку, мав перевірити в аспекті встановлення:

— чіткості та передбачності приписів Кодексу, що визначають особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану;

— правомірності мети встановлення в Кодексі особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану;

— домірності передбачених у частині шостій статті 615 Кодексу складників такого особливого режиму.

Вимога юридичної визначеності та «неможливість розгляду судом» як складник гіпотези норми Кодексу

6. Вимога юридичної визначеності, можливо, найвідоміший елемент принципу правовладдя з тих причин, що саме вада юридичної визначеності є поширеною підставою для визнання приписів актів права неконституційними.

Насамперед вимога юридичної визначеності — це чіткість, ясність та передбачність приписів актів права.

¹ Міркування про цінність свободи та особистої недоторканності загалом є слухними.

Потрібний ступінь передбачності залежить від природи приписів актів права. Зокрема, вона є істотною для кримінального законодавства [Спеціальне дослідження Венеційської Комісії «Мірило правовладдя», CDL-AD (2016)007, пункт II.B.3.59].

Зрозуміло, що важливу роль у забезпеченні вимоги юридичної визначеності, а отже, і правовладдя у цілому, належить судам, які своїми сталими та послідовними рішеннями можуть подолати таку невизначеність приписів актів права у спосіб їх тлумачення.

7. З огляду на предмет конституційного контролю та потребу відповідності приписів актів права вимозі юридичної визначеності у цьому провадженні важливою вбачалась увага Конституційного Суду до оцінки не лише частини шостої статті 615 Кодексу в цілому, а й до безпосередньої оцінки словосполучки «неможливості розгляду судом», що міститься в ній.

У Рішенні з цього питання констатовано таке: *«Законодавче регулювання цього питання потребує конкретизації поняття „неможливість судового розгляду“ безпосередньо в контексті обставин, що виникли через широкомасштабну збройну агресію Російської Федерації проти України <...>»* (абзац другий підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини).

8. Аналізуючи цей пункт мотивувальної частини Рішення, сторонній підготовлений читач може звернути увагу на щонайменше два дискусійні моменти.

По-перше, щодо змісту висновку Конституційного Суду: *«законодавче регулювання цього питання потребує конкретизації поняття „неможливість судового розгляду“»*.

По-друге, про *«неможливість судового розгляду»*, хоча в частині шостій статті 615 Кодексу йдеться про *«неможливість розгляду судом»*.

9. Унаслідок чого в певній мірі двозначним є висновок Конституційного Суду у Рішенні про те, що важливий складник предмета конституційного контролю потребує «конкретизації» у спосіб законодавчого регулювання.

Чи є така потреба «конкретизації» частини шостої статті 615 Кодексу наслідком її невідповідності вимозі юридичної визначеності, а отже, суперечності статті 8 Конституції України, у Рішенні не вмотивовано та не зазначено.

10. Не погоджуюсь із застосуванням у мотивувальній частині Рішення поняття *«неможливість судового розгляду»* не лише з огляду на те, що в частині шостій статті 615 Кодексу зазначено поняття *«неможливість розгляду судом»*, а й з тих міркувань, що ці поняття не є тотожними.

На мою думку, сенс вказівки в частині шостій статті 615 Кодексу на *«неможливість розгляду судом»* полягає в тому, що під час війни високо ймовірним є виникнення таких обставин (загибель судді чи його поранення внаслідок обстрілу, знищення або пошкодження будівлі суду тощо), які або в повній мірі унеможливають розгляд цього питання судом чи слідчим суддею, який мав би це робити за правилами Кодексу, або такий розгляд буде можливим лише зі спливом значного періоду часу.

Водночас неможливість розгляду питання про продовження строку тримання особи під вартою судом або слідчим суддею, який мав би це робити за правилами Кодексу, нетотожна *«неможливості судового розгляду»*. Оскільки такий розгляд може бути здійснений іншим судом чи слідчим суддею, які будуть визначені за правилами Кодексу.

Тобто держава, користуючись всією системою судів загальної юрисдикції, має забезпечити ефективне функціонування механізму судового контролю за триманням особи під вартою навіть у разі, коли внаслідок воєнних дій конкретний суд або слідчий суддя не можуть розглянути питання, що стосується одного із засадничих прав особи — свободи.

11. Відсутня в Рішенні й оцінка того, що судова практика із застосування частини шостої статті 615 Кодексу з огляду на «якість» викладу цього припису права не змогла забезпечити юридичну визначеність у спосіб сталого та послідовного тлумачення поняття *«неможливість розгляду судом»*.

Унаслідок чого причинами такої «неможливості» у судовій практиці на підставі застосування частини шостої статті 615 Кодексу є відсутність судді або секретаря судового засідання, технічні проблеми інтернет-зв'язку та інші проблеми «мирного» часу.

Щодо оцінки Конституційним Судом правомірності мети втручання у права особи

12. Конституційний Суд у Рішенні констатував, «що предмет конституційного контролю — частина шоста статті 615 Кодексу як частина його розділу IX¹ „Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану“ — було ухвалено Законом України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону України „Про попереднє ув'язнення“ щодо додаткового регулювання забезпечення діяльності правоохоронних органів в умовах воєнного стану» від 3 березня 2022 року № 2111-ІХ» (пункт 8 мотивувальної частини).

13. Вважаю, що Конституційний Суд мав би чітко та зрозуміло оцінити частину шосту статті 615 Кодексу на предмет наявності або відсутності правомірної мети таких законодавчих змін.

Натомість Конституційний Суд у Рішенні виснував, що:

— *«з огляду на те, що законодавець оспорюваними приписами Кодексу допустив втручання в сутність людських прав, гарантованих статтями 29, 55 Конституції України, та порушив відповідні приписи Основного Закону України, якими гарантовано обсяг їх здійснення (expressis verbis) <...> немає потреби досліджувати приписи частини шостої статті 615 Кодексу з огляду на їх домірність»* (абзац п'ятий підпункту 8.3 пункту 8 мотивувальної частини);

— *«людські права і свободи, гарантовані Конституцією України у приписах статті 29 (право на свободу та особисту недоторканність), статті 55 (право на судовий захист), статті 62 (презумпція невинуватості), статті 63 (право на захист), не зазначені в актах права, якими введено воєнний стан в Україні, а отже, втручання у ці права і свободи не обумовлено цілями вирішення завдань, які були підґрунтям для введення воєнного стану в Україні»* (абзац другий підпункту 8.4 пункту 8 мотивувальної частини).

Водночас у який причиново-наслідковий чи інший спосіб явище домірності приписів пов'язано з правомірністю мети втручання у людські права, який зв'язок між згаданими у мотивувальній частині Рішення *«цілями вирішення завдань, які були підґрунтям для введення воєнного стану в Україні»* та метою внесення змін до статті 625 Кодексу — в Рішенні не пояснено.

Конституційний Суд у мотивувальній частині Рішенні також не оцінив правомірності мети вноормування в Кодексі особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану.

Ураховуючи наведене, вважаю, що мотивація Рішення в цій частині є дискусійною.

Оцінка домірності: сімдесят дві години v. два місяці

14. Час є важливим. Час є важливим в усіх його проявах. На війні час є надважливим. Саме тому після нашої перемоги ми порахуємо кожен з безкінечних років, днів та навіть годин, які тривала ця війна.

Чому?

Тому, що кожен рік, день та година на війні — це не безтурботне проведення часу на березі моря. Кожен рік, день та година на війні можна виміряти не лише втраченими чи звільненими бойовими позиціями, не лише кількістю витрачених набоїв чи тривалістю повітряних тривог. Час на війні може бути вимірний кількістю утрачених людських життів.

Так само для пересічної та смертної людини, а не «професійного» злочинця, кожен день та навіть година перебування під вартою чи арештом є безкінечно довгими та високо вартують для її гідності та інших людських цінностей.

15. За частиною третьою статті 29 Конституції України «у разі нагальної необхідності запобігти злочині чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено вмотивованого рішення суду про тримання під вартою».

Як відомо, Конституція України є основою поточного законодавства. Конституційний Суд дотримується юридичної позиції, що закони та інші нормативні акти, які ухвалює Верховна Рада України, мають розвивати, конкретизувати й деталізувати конституційні приписи та не повинні їм суперечити.

За частиною першою статті 197 Кодексу «строк дії ухвали слідчого судді, суду про тримання під вартою або продовження строку тримання під вартою не може перевищувати шістдесяті днів».

Тобто в Конституції України жодного разу не згадано про строк тримання особи під вартою на підставі ухвали слідчого судді, суду протягом шістдесяти днів, але цей строк у процесуальному законі визначено. Підставою для подібного вноормування кримінальних процесуальних відносин безперечно слугували передусім приписи Конституції України.

16. Чи містить Конституція України основу для вноормування в Кодексі особливого режиму кримінального провадження в умовах воєнного стану?

Переконаний, що так.

Конституція України не має прогалин та недоліків, а тому на підставі її приписів закони та інші нормативні акти, які ухвалює Верховна Рада України, мають розвивати, конкретизувати й деталізувати нормативне регулювання суспільних відносин з дотриманням конституційних вимог.

З цих міркувань ключовою конституційною вадою частини шостої статті 615 Кодексу вважаю не порушення принципу поділу влади чи права, гарантованого стат-

тею 55 Конституції України, такою вадою є недомірність оспорюваних приписів Кодексу в частині «продовження строку тримання під вартою на строк не більше ніж на два місяці».

Тобто застосування в частині шостій статті 615 Кодексу строку в два місяці, а не заданого у частині третій статті 29 Конституції України строку в сімдесят дві години, підриває конституційну довіру до цього припису Кодексу.

Слід зазначити, що Конституційний Суд у Рішенні послався на строк, «що не перевищує сімдесяти двох годин, установлених частиною третьою статті 29 Конституції України» (абзац другий підпункту 5.3 пункту 5 мотивувальної частини).

Однак таке посилання виглядає побіжним, висловленим *inter alia*, а тому важливий адресат — Верховна Рада України¹ може хибно зрозуміти мотив ухвалення Рішення.

Загальні висновки та міркування

17. На одному із нещодавно проведених публічних заходів на адресу Конституційного Суду було висловлено зауваження, що нібито він та його судді не пам'ятають про те, що в Україні триває війна і можливості державного бюджету є значно обмеженими².

Рефлексуєючи щодо цих закидів, зазначу, що в Конституційному Суді тільки й говорять як про війну.

Про війну та про конституційний обов'язок громадян України із захисту Батьківщини.

Про війну та про обов'язки держави перед своїми захисниками та захисницями.

Про війну та про збалансованість державного бюджету.

18. Розв'язання цієї справи за конституційними скаргами двох громадян України не було пов'язано з приписом частини третьої статті 95 Конституції України щодо прагнення держави до збалансованості бюджету України.

У цьому конституційному провадженні Конституційний Суд, пам'ятаючи про триваючу з лютого 2014 року війну за Незалежність, мав установити інше, а саме відповідність оспорюваних приписів Кодексу такій конституційній цінності, як свобода, та таким конституційним принципам, як правовладдя та дотримання людських прав.

Іншими словами, ця справа про війну та про обов'язки держави перед людиною під час війни.

Вважаю, що, ухвалюючи Рішення про неконституційність частини шостої статті 615 Кодексу, Конституційний Суд у резолютивній частині Рішення не помилився.

Суддя
Конституційного Суду України

Олег ПЕРВОМАЙСЬКИЙ

¹ Виконання Рішення пов'язане з внесенням змін до Кодексу.

² Публічні консультації 17.06.2024 щодо наслідків виконання/невиконання рішень КСУ у соціальній сфері. URL: <https://www.youtube.com/live/0r-RPyMLgpg> (дата звернення: 01.08.2024).

|| КОНФЕРЕНЦІЇ, СИМПОЗИУМИ, СЕМІНАРИ ||

Огляд міжнародної конференції з нагоди 28-ї річниці Конституції України «Конституція України та європейські цінності: виклики євроінтеграційного процесу»

У Конституційному Суді України 28 червня 2024 року з нагоди 28-ї річниці Конституції України відбулася міжнародна конференція на тему «Конституція України та європейські цінності: виклики євроінтеграційного процесу». Захід організовано за сприяння проєкту Ради Європи та Конституційного Суду України «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», впровадженого в межах третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добropорядного врядування», а також спільного проєкту Конституційного Суду України та ОБСЄ «Підтримка національних партнерів у покращенні доступу до конституційної юстиції» та Національної академії правових наук України. Участь у конференції взяли судді Конституційного Суду України, судді Конституційного Суду України у відставці, вітчизняні та міжнародні експерти в галузі конституційного права, представники органів конституційної юрисдикції іноземних держав, міжнародних установ та організацій, учені правознавці, представники дипломатичного корпусу.

Міжнародна конференція розпочалася з урочистого відкриття, далі її робота відбувалася сесійно. Перша сесія мала назву «*Верховенство права: конституційна доктрина і практика*», модератор — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Віктор Городовенко**; друга — «*Людська гідність і права людини: реалії воєнного стану*», модератор — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор **Оксана Грищук**.

Відкрив захід суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Олександр Петришин**. У своєму вітальному слові доповідач наголосив на вагомих здобутках за 28 років дії Конституції України, зокрема, обранні державою своєї цивілізаційної ідентичності, утвердженні в європейському векторі розвитку, який закріплено у приписі Основного Закону щодо незворотності європейського та євроатлантичного курсу України; отриманні Україною статусу кандидата на членство в Європейському Союзі, започаткуванні офіційних перемовин про вступ до Європейського Союзу.

Олександр Петришин подякував парламенту за його титанічну працю в цьому напрямі — ухвалення євроінтеграційних законів, та наголосив на великій роботі, що їй належить провести правникам, фахівцям-конституціоналістам, суддям Конституційного Суду України, а також вказав на потребу визначення того, як зауважують зарубіжні партнери, що в нашій Конституції можна адаптувати до сьогоднішніх реалій у спосіб тлумачення Конституційним Судом України, що залишається в контексті європейських стандартів, а що, можливо, доведеться змінити.

Доповідач зауважив, що у складних умовах воєнного часу громадяни України проявляють мудрість, упевненість у перемозі України. Конституційний Суд України (і це викликає здивування у партнерів із європейських країн) працює, розглядає спра-

ви, ухвалює рішення подекуди під час повітряних тривог. Це означає, що Конституція України діє, Конституційний Суд України захищає конституційні цінності, передусім права і свободи людини і громадянина.

Олександр Петришин привітав учасників конференції з Днем Конституції України, побажав усім наснаги і творчих здобутків в ім'я процвітання нашої незалежної Батьківщини. Своє вітальне слово доповідач завершив гаслами «Слава Україні! Героям Слава!», які згодом звучали після доповідей кожного із промовців.

Із вітальним словом до учасників конференції звернувся Голова Верховної Ради України **Руслан Стефанчук**. Привітавши учасників міжнародної конференції з Днем Конституції України, днем, який дарував Україні дуже багато переваг — реальну писану можливість визнаватися демократичною, правовою і суверенною державою, яка має своє майбутнє, доповідач зауважив про перспективність цього тижня для України, а саме ухвалення: історичного для України рішення щодо відкриття перемовин із Європейським Союзом, за яким — кров і сльози Українського народу, звитяга українських воїнів і щоденна робота кожного в нашій країні; рішення Європейського суду з прав людини у міждержавній справі «Україна проти Росії» (щодо Криму); видання Другою палатою досудового провадження Міжнародного кримінального суду ордерів на арешт секретаря Ради безпеки РФ (ексміністра оборони) Сергія Шойгу та начальника Генерального штабу РФ Валерія Герасимова за підозрою у вчиненні воєнних злочинів і злочинів проти людяності.

Руслан Стефанчук подякував спільноті за проведення наукових, освітницьких та інших заходів, присвячених Конституції України. Він наголосив, що в цей найскладніший для України час Конституція діє, дає державі можливість триматися; конституційні права і свободи, фундаментальні основи конституційного ладу пройшли перевірку часом у найскладніший період нашої історії, що є прикладом для багатьох інших країн, які сумнівалися в державності України.

Голова Верховної Ради України подякував співorganizаторам заходу за дискусію високого рівня на цій міжнародній конференції і нагадав, що в дискусії народжується істина, яка повинна стати основою для ухвалення необхідних рішень. Також Руслан Стефанчук поінформував присутніх про ухвалення великої кількості законів, які наближають Україну до членства у Європейському Союзі. Окремо доповідач акцентував на одному з таких законів — щодо змін до Закону України «Про Конституційний Суд України» стосовно конкурсного відбору кандидатур на посаду судді Конституційного Суду України, повідомив про обрання Верховною Радою України вперше за новою конкурсною процедурою судді Конституційного Суду України та висловив сподівання, що відтепер Конституційний Суд України буде позбавлений будь-якого політичного впливу.

Серед ухвалених Верховною Радою України законів Руслан Стефанчук виокремив як такі, що безпосередньо впливатимуть на діяльність Конституційного Суду України, закон про публічні консультації, про правотворчу діяльність. Він анонсував внесення законопроекту, що сприятиме підвищенню рівня поваги до суддів, зокрема і суддів Конституційного Суду України, та пообіцяв продовжити роботу над законопроектом про конституційну процедуру.

Наостанок Голова Верховної Ради України побажав учасникам конференції плідних дискусій і висловив переконання в тому, що буде зроблено все для якомога швидшого наближення перемоги, а відтак — відбудови країни.

Із вітальною промовою до учасників конференції звернувся Голова Офісу Ради Європи в Україні **Мачей Янчак**. Він привітав усіх українців із 28-ю річницею Конституції

України, яка є не лише найвищим правовим актом у країні, із яким необхідно узгоджувати всі інші її закони, а, що не менш важливо, — наріжним каменем захисту прав людини та правовладдя.

Доповідач висловив своє захоплення стійкістю Українського народу, української влади, суддів, їх відданістю справі у час масштабних викликів, які спричинені військовою агресією РФ проти України.

Мачей Янчак наголосив на важливості ролі Конституційного Суду України у просуванні прав людини та правовладдя, висловив своє задоволення рівнем взаємин між Радою Європи та Конституційним Судом України та запевнив, що Рада Європи залишається відданою і співпрацюватиме з Конституційним Судом України для забезпечення його діяльності за європейськими стандартами заради захисту Конституції.

Голова Офісу Ради Європи в Україні наголосив на важливості реформ, які відбуваються у сфері конституційного правосуддя в Україні, відкритості Конституційного Суду України до співпраці й подальших удосконалень і привітав нещодавнє призначення судді Конституційного Суду України за результатами прозорого і справедливого відбору за участі міжнародних експертів відповідно до рекомендацій Венеційської Комісії.

Мачей Янчак нагадав про початок переговорного процесу України та Європейського Союзу та подякував за співпрацю, яка існує в рамках підтримки розвитку конституційної юстиції в Україні. Доповідач зазначив, що «Партнерство заради добropорядного врядування» — це регіональна програма, яка спрямована на приведення національних законодавства та практики у відповідність до європейських стандартів із урахуванням індивідуальних потреб країн Східного партнерства, третя фаза якої триває з 2023 до 2027 року. Він наголосив на важливості того, що українські судді, особливо судді Конституційного Суду України, добре обізнані з практикою Європейського суду з прав людини і правовими інструментами та методологіями Суду Європейського Союзу та запевнив, що Офіс Ради Європи в Україні сприятиме діалогу й обміну досвідом між Конституційним Судом України і конституційними судами країн — членів Європейського Союзу, адже такі обміни допоможуть поділитися глибокими знаннями кращої європейської практики та юриспруденції.

Доповідач щиро подякував Конституційному Суду України за співпрацю та лідерство у спільному проєкті Ради Європи та Конституційного Суду України «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», впровадженого в межах третьої фази спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добropорядного врядування», і відзначив відданість, позитивні відгуки та поступ, що є важливими для досягнення цілей проєкту.

Мачей Янчак підтвердив готовність Ради Європи підтримувати Україну на її шляху до членства у Європейському Союзі та побажав учасникам конференції плідних обговорень і вагомих результатів.

Під час урочистого відкриття конференції до її учасників із вітальним словом звернувся **Асьєр Сантільян Лузуріага** — керівник з операційних питань Секції 1 «Європейська інтеграція, врядування та верховенство права, громадянське суспільство» Представництва Європейського Союзу в Україні. Доповідач привітав Україну з 28-ю річницею Конституції, з початком переговорів щодо вступу до Європейського Союзу, нагадавши, що минулого року відповідно до рекомендації Європейської Комісії було зроблено перший із семи кроків щодо підтвердження статусу України як кандидата.

Асьєр Сантільян Лузуриага наголосив, що Конституція, яка, по суті, є договором між громадянами і тими, хто служить державі, потребує таких суддів, які стануть посередниками у вирішенні диспутів між ними. Він привітав українську владу із призначенням судді Конституційного Суду України відповідно до нової процедури відбору суддів, що покладається на міжнародні механізми, ґрунтується на рекомендаціях Венеційської Комісії та стандартах Ради Європи. Зважаючи на реформи, які супроводжують євроінтеграційний процес, промовець наголосив на важливості функціонування сильного Конституційного Суду України та запевнив у підтримці Європейським Союзом Дорадчої групи експертів.

Доповідач наголосив на важливості застосування під час реформ стандартів, які ґрунтуються на Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція) та Хартії основних прав Європейського Союзу, та підтримання досягнення реформи щодо верховенства права. Зазначене не лише є умовою для подальшого прогресу, для вступу до Європейського Союзу, а також зміцнить стійкість України в часи війни, покращить умови для бізнесу в Україні та інвестицій, сприятиме процесу відновлення країни.

Асьєр Сантільян Лузуриага зауважив про особливе партнерство Європейського Союзу і Ради Європи, його зміцнення, спільні цінності, а також зазначив про співпрацю з ОБСЄ в регіональному проєкті «Партнерство заради добропорядного врядування» та висловив упевненість у подальшій співпраці в інтересах України як незалежної демократії, що ґрунтується на правах людини. Насамкінець Асьєр Сантільян Лузуриага наголосив, що Україна залишається суверенною, та висловив упевненість у тому, що вона поверне свої території.

Марцел Пешко — Спеціальний представник Головування — Координатор проєкту ОБСЄ в Україні — у своєму вітальному слові наголосив на важливості мати бачення майбутнього України, а саме верховенства права, прав людини, а також гендерного виміру, який матиме місце в повоєнній відбудові України. Він висловив повагу і вдячність Конституційному Суду України за те, що на цьому заході євроінтеграція знаходиться у фокусі святкування Дня Конституції України.

Марцел Пешко зазначив, що у 2014 році українська нація повстала, щоб захистити свій цивілізаційний вибір, і сьогодні на кривавих полях війни, як і десять років тому на барикадах у Києві, люди захищають свою мрію — мрію про Європу, цінності, принципи, рівні можливості, свободу від корупції та авторитаризму. Він запевнив у підтримці ОБСЄ України та українців у наблизенні цієї мрії до реальності, зокрема і у сфері наблизення української правової та інституційної рамок до європейських стандартів, а також готовності до подальшої співпраці з усіма учасниками конференції — із Конституційним Судом України, регіональними і місцевими владами, науковцями і громадянським суспільством.

Віцепрезидент Національної академії наук України **Олег Рафальський** у своєму вітальному слові зазначив, що участь у таких заходах зобов'язує не тільки до роздумів, спонукає до них, а й змушує переходити до конкретики, до реальної роботи. Він звернув увагу на збіг двох дат — 28 червня і 28 років Конституції України, та одному з парадоксів Конституції як Основного Закону, який водночас є підвалиною всієї правової системи України і знаходиться на її вершині.

Доповідач зупинився на одному з найважливіших стратегічних положень Конституції України — закріпленні європейського курсу України, який означає європейський

вектор держави за всіма напрямками соціального, економічного, політичного життя. Він зауважив, що такий складний процес не відбувається без проблем внутрішнього та зовнішнього характеру.

Олег Рафальський запевнив, що Національна академія наук України завжди була, є і буде в авангарді багатьох процесів, у тому числі конституційного; наголосив на наявному правовому, кадровому ресурсах, які мають працювати на державу; повідомив про участь у формуванні та реалізації прагнення українського суспільства до інтеграції в Європейському Союзі, а саме правовий, економічний супровід євроінтеграційного процесу.

Окремо доповідач нагадав про участь Національної академії наук України в діяльності Конституційного Суду України: консультації, участь науковців у Науково-консультативній раді, у формуванні практики Конституційного Суду України; проведення семінарів, конференцій, видання наукових праць тощо. Він зазначив, що плідне поєднання ресурсів наукового потенціалу Національної академії наук України із практикою діяльності Конституційного Суду України створює синергетичний ефект, що і є підґрунтям для результативного євроінтеграційного процесу України, впровадження європейських цінностей у життя українського суспільства, закріплення чільної ролі Конституції України.

Насамкінець Олег Рафальський подякував організаторам конференції, побажав усім плідної праці сьогодні і в майбутньому та висловив сподівання на появу нових конкретних пропозицій для покращення євроінтеграційного процесу в Україні.

Із вітальним словом до учасників міжнародної конференції звернувся Президент Національної академії правових наук України **Володимир Журавель**. Привітавши присутніх від імені Президії Національної академії правових наук України та від себе особисто із 28-ю річницею ухвалення Конституції України, доповідач нагадав, що на час ухвалення Конституції в Україні склалася непроста соціально-політична ситуація: п'ять років незалежна Україна жила без Конституції, а її ухвалення було компромісним рішенням між патріотично налаштованими силами і залишками пострадянщини.

Володимир Журавель наголосив, що Конституція увійшла в суспільне життя як оберіг державності, демократії, гарант незалежності й соборності України. Вона становить фундамент, на якому ґрунтується сьогодні і вибудовується майбутнє Українського народу. У цьому політико-правовому документі, у державному паспорті України, зафіксовано те, про що незчисленні покоління українців не лише мріяли, а заради чого проливали і, на жаль, проливають кров сьогодні, — права людини, які російські загарбники нахабно намагаються забрати, розв'язавши повномасштабну і криваву війну.

Володимир Журавель наголосив на тому, що російсько-українська війна зайвий раз переконує і доводить, що надійною гарантією для України є тільки вступ до Європейського Союзу і Північноатлантичного альянсу, тобто те, що передбачено в преамбулі Конституції України. Наше завдання полягає в тому, щоб реалізувати ці положення.

Президент Національної академії правових наук України зазначив, що позитивний рух України в Європейський Союз віддаляє її від негативного впливу РФ, від усього пострадянського, що гальмувало розвиток нашої країни. Він висловив переконання, що не тільки вступ у Європейський Союз підсилить Україну, а й Україна підсилить Європейський Союз, і наголосив, що нескореність і сміливість українців є запорукою нашої майбутньої перемоги.

Насамкінець Володимир Журавель подарував бібліотеці Конституційного Суду України останні монографічні видання, серед яких — третє видання коментаря до Кон-

ституції України, та побажав усім міцного здоров'я, мирного неба, творчих успіхів на благо Українського народу, віри в світле майбутнє і перемоги.

Робота першої сесії міжнародної конференції «*Верховенство права: конституційна доктрина і практика*» розпочалася з доповіді судді Конституційного Суду України, доктора юридичних наук, професора **Сергія Різника** на тему «*Принцип верховенства права як критерій конституційності нормативних актів*».

Сергій Різник відзначив значний поступ Конституційного Суду України в розвитку доктрини верховенства права, нагадавши про класичну позицію щодо принципів спільної спадщини європейських народів — тріади: демократія, права людини, верховенство права, які доповнюють один одного та відображені в статті 8 Конституції України через, зокрема, припис стосовно того, що в Україні визнається і діє верховенство права, та українську формулу верховенства права, втілену в статті 8 Конституції України. На його думку, незважаючи на зовнішню простоту, вона є надзвичайно вагомим, бо йдеться про те, що верховенство права діє і визнається, при цьому в плані дії є два аспекти — забезпечувати дієвість верховенства права і визнавати об'єктивну дієвість. Тобто незалежно від того, погоджуємося ми чи ні, верховенство права діє як об'єктивна категорія, і ми нічого нового через юридичні позиції Конституційного Суду України не вигадуємо, ми розкриваємо ту сутність верховенства права, яка завжди була притаманна цій категорії.

Доповідач наголосив, що російська держава, яка не визнає дії верховенства права, буде і суспільство, і агресивну державу на законах, які суперечать природі в соціальному контексті цього слова. Він зауважив, що як неможливо збудувати будинок із порушенням законів природи, так неможливо збудувати державу з порушенням, невизнанням, запереченням дієвості верховенства права, і висловив переконання у відсутності її життєздатності.

Не випадково, на думку Сергія Різника, наступним реченням після ключового припису про визнання і дію верховенства права стаття 8 Конституції України містить положення про те, що вона має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції і мають відповідати їй. Таким чином, по суті, є поєднання двох принципів — верховенства права і верховенства Конституції. Дуже часто їх розділяють, інколи навіть протиставляють, але вони є цілісним розумінням принципу верховенства права, і через забезпечення принципу верховенства Конституції Конституційний Суд України захищає і принцип верховенства права. Це, по суті, інструментальний підхід. Верховенство права водночас постає у двох іпостасях: як критерій конституційності нормативних актів та як об'єкт захисту.

Це дуже цікаве поєднання, яке, на переконання доповідача, Суд розвиватиме і надалі. Натомість, як зауважив Сергій Різник, свого часу Ганс Кельзен обмежився верховенством конституції. Він вважав, що діяльність конституційного суду має забезпечувати верховенство конституції і утверджувати ієрархію правових норм на чолі саме з конституцією як основоположною нормою. На його думку, вирішення питань конституційності можливе лише з позиції юридичного позитивізму, у зв'язку з чим він заперечував значення природного права, а відповідно — й принципу верховенства права як інструмента здійснення судового конституційного контролю. Цю логіку Ганса Кельзена історично було покладено в первинну ідею конституційності нормативних актів і спеціалізованого конституційного судочинства.

Друга світова війна дала поштовх для усвідомлення європейською спільнотою необхідності змін. Саме тому у Федеративній Республіці Німеччина вперше за підтримки

міжнародних і зарубіжних партнерів було створено Конституційний Суд, другим було засновано Конституційний Суд в Італії.

Сергій Різник наголосив на особливій цінності практики Конституційного Суду України щодо розвитку доктрини у военний час. Він зазначив, що у 2004 році Суд сформулював класичне визначення верховенства права; у 2019–2020 роках застосування цього принципу відбувалося спершу самостійно, потім — разом із відомою Доповіддю про верховенство права; а далі, з 2016 року, Конституційний Суд України почав використовувати «Мірило правовладдя». У 2017 році два рішення Великої палати Конституційного Суду України мають посилання на Доповідь про верховенство права, у 2018 і 2019 роках — по три рішення, у 2021 році два з трьох ухвалених рішень мають посилання або на Доповідь про верховенство права, або на «Мірило правовладдя». Щодо рішень, наприклад, ухвалених у складі Другого сенату Конституційного Суду України, то тільки в 2024 році станом на сьогодні ухвалено шість рішень, у чотирьох із яких є посилання і на Доповідь про верховенство права, і на «Мірило правовладдя». Ця тенденція надзвичайно показова: принцип верховенства права — «живий», він розвивається, і Суд постійно відкриває щось нове. Доповідач наголосив, що Суд не просто імплементує документи Венеційської Комісії та Ради Європи, він продовжує формування власної української формули, доходить до значної частини викладених у них висновків самостійно, погоджуючись із ними та визнаючи їх.

Окремо Сергій Різник розглянув вагомі напрацювання Конституційного Суду України з питань застосування принципів законності, рівності, пропорційності, юридичної визначеності (на думку доповідача, час від часу Конституційний Суд України надміру приділяє увагу саме ясності і чіткості норми, колізійності і виводить, власне, порушення принципу верховенства права, що не є критичною проблемою, оскільки з нею можна далі працювати), доступу до правосуддя, дотримання прав людини.

Верховенство права постає і як закріплений у статті 8 Конституції України принцип, і як об'єктивна категорія, яка існує незалежно від закріплення у писаному конституційному тексті, і як критерій конституційності, і як об'єкт захисту Конституційним Судом України. Сергій Різник закликав не сприймати згадані міжнародні акти як першоджерело для діяльності і практики Конституційного Суду України, нагадавши, що Європейський суд з прав людини вказував, що тільки національні конституції є найбільш дієвим засобом захисту верховенства права, які, знову ж таки, захищають через конституційну юрисдикцію.

На завершення доповідач підкреслив, що замкнене цілісне явище — верховенство права, верховенство Конституції, яке захищає конституційна юрисдикція в особі Конституційного Суду України — потребує як розуміння загальних концептуальних аспектів, так і рутинної детальної роботи, тому що конституційне право — це наука, яка потребує і глибоких знань, і невтомної праці.

Із доповіддю на тему «*Забезпечення верховенства права в Україні у світлі практики ЄСПЛ*» виступив суддя Європейського суду з прав людини від України **Микола Гнатовський**. Доповідач зазначив, що День Конституції України — особливий для кожного українця, для фахівців-правників, які усвідомлюють, що Конституція України 1996 року визначила сутність Української держави як держави європейської, побудованої на демократії, верховенстві права, повазі до прав людини.

Насамперед Микола Гнатовський поділився міркуваннями щодо ролі Європейського суду з прав людини у питаннях забезпечення верховенства права. Він зазначив, що деякий час тому Конституційний Суд України виступив із доктриною так званого

дружнього ставлення до міжнародного права і, зокрема, дружнього ставлення до Конвенції і практики Європейського суду з прав людини, значною мірою спираючись на доктрину, розроблену німецьким Федеральним Конституційним Судом. На думку доповідача, проблему ставлення до міжнародного права, до зобов'язань за Конвенцією, до практики Європейського суду з прав людини слід вирішувати насамперед із точки зору природи цих зобов'язань.

На думку доповідача, треба виходити із природи Конвенції як важливого конституційного, але, однак, міжнародного договору, в якому бере участь Україна. Позицію Європейського суду з прав людини щодо цього було сформульовано в низці його рішень, зокрема в рішенні, ухваленому в рамках діалогу Європейського суду з прав людини і Федерального Конституційного Суду Німеччини, у справі *Humpert and Others v. Germany* від 14 грудня 2023 року.

У цьому рішенні Європейський суд з прав людини, зокрема, нагадав, що всі держави, які є сторонами Конвенції, зобов'язалися забезпечити кожному, кожній, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в Конвенції. Відповідно, місія Суду полягає в тому, щоб сприяти і допомагати державам дотримуватися тих зобов'язань, які вони взяли на себе в рамках Конвенції, про що говорить стаття 19 Конвенції.

Відповідно до статті 32 Конвенції Європейський суд з прав людини дає остаточне, автентичне тлумачення прав і свобод, визначених у Конвенції і протоколах до неї. У зв'язку з цим Суд неодноразово нагадував, що його рішення слугують не лише для вирішення справ, переданих на його розгляд, а й у більш загальному сенсі — для роз'яснення, захисту та розвитку норм, установлених Конвенцією, сприяючи тим самим дотриманню державами зобов'язань, які вони взяли як сторони Конвенції.

У цьому контексті Європейський суд з прав людини неодноразово зазначав, що стандарти верховенства права є обов'язковими для дотримання державами — учасниками Конвенції. Цей обов'язок впливає і з міжнародного права, і з принципу, згідно з яким держави повинні дотримуватися своїх міжнародних зобов'язань, які вони на себе добровільно взяли під час ратифікації Конвенції, тобто відповідно до принципу *acta sunt servanda*.

Зокрема, Європейський суд з прав людини вкотре наголосив, що держава не може використовувати свою власну конституцію з метою ухилення від зобов'язань, покладених на неї міжнародним правом або чинними міжнародними договорами. Ця позиція є класичною для міжнародного права і сьогодні діє безумовно.

Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів держава не може покликатися на своє внутрішнє законодавство, зокрема і конституцію, як на виправдання недотримання міжнародно-правових зобов'язань. Отже, як наголосив Микола Гнатівський, держави відповідно до принципів міжнародного права та статей 1, 19, 32 і 46 Конвенції повинні виконувати зобов'язання, добровільно взяті на себе під час ратифікації Конвенції. Що стосується способу виконання своїх зобов'язань за Конвенцією, то прерогатива давати тлумачення і визначати способи виконання своїх зобов'язань залишається за відповідними державами, оскільки Європейський суд з прав людини не вирішує питання тлумачення внутрішнього законодавства і, зокрема, конституції держави. Тому зобов'язання держави за міжнародним правом підлягають виконанню, це не є питанням вибору.

Отже, міркування європейської природи, так би мовити, України, її прагнення вступити до Європейського Союзу, стати повноцінною державою — учасницею всіх європейських інтеграційних утворень, насамперед Європейського Союзу, посилюють необхідність дотримання Конвенції і рішень Європейського суду з прав людини.

Україна, українці своїми діями, життєвим прикладом, боротьбою з агресором щодня доводять, що всі цінності України як незалежної європейської держави є для них основоположними, тим, заради чого варто боротися, не шкодуючи нічого. При цьому прикро бачити, що достатньо багато насправді системних проблем, які існували і існують в Україні і були ідентифіковані Європейським судом з прав людини багато років тому, залишаються невирішеними. Відсутність їх розв'язання — це безпосередня проблема забезпечення верховенства права в Україні. Без вирішення цих проблем буде важко говорити про те, що верховенство права справді панує в Україні.

Микола Гнатовський навів декілька таких загальновідомих прикладів і провів їхній зв'язок із діяльністю органів влади України. На його думку, найбільшою проблемою, яку до цього часу не вирішено і яка є унікальною з точки зору своєї глибини, — це проблема невиконання остаточних судових рішень, ухвалених українськими судами. Якщо остаточні рішення національного суду не виконують, то неможливо говорити про те, що дотримано статтю 6 Конвенції про право на розгляд справи незалежним і неупередженим судом. Без вирішення цієї проблеми, як зазначив доповідач, ми ніколи не зможемо говорити про наявність в Україні ефективної правової системи, яка відповідає стандартам Конвенції, правової системи держави, яка здатна увійти до складу Європейського Союзу. Право Європейського Союзу не може бути імplementовано на національному рівні у випадку, якщо національна правова система не може повноцінно працювати. Без вирішення цієї проблеми, ідентифікованої Європейським судом з прав людини ще у пілотному рішенні 2009 року *Юрій Миколайович Іванов проти України*, на жаль, прогрес неможливий. Її вирішення пов'язане і з роботою законодавчого органу, і з необхідністю держави бути реалістичною з точки зору фінансових зобов'язань, які вона на себе бере. Значною мірою це залежить і від українських судів, у тому числі й від Конституційного Суду України, зокрема в контексті тлумачення Конституції України, а саме тих її положень, які передбачають неможливість звуження прав осіб; того, чи справді соціальні пільги, фінансові зобов'язання, які бере на себе держава, можна відносити до тих прав, звужувати які держава не може. Микола Гнатовський підкреслив, що варто уважніше подивитися на практику європейських держав, керуватися логікою розвитку будь-якої європейської правової системи.

Низка інших проблем, що стосуються дотримання принципу верховенства права в Україні, — це питання незалежності судової влади і суспільної довіри до неї. Це системні проблеми, які визначив Європейський суд з прав людини стосовно умов тримання під вартою, обґрунтування судових рішень про тримання під вартою, ефективного розслідування потенційних порушень права на життя чи заборони неналежного поведіння, проблеми безпідставного скасування права власності тощо. Системні рішення, необхідні для вирішення цих проблем, є прерогативою відповідних органів влади України і, звісно, українського Конституційного Суду.

Доповідач висловив упевненість у тому, що подальший розвиток інституту конституційної скарги має значний потенціал для вирішення цих проблем. Розвиток законодавства, пов'язаний із компенсацією за порушення державою прав людини, заслуговує на найбільш пильну увагу. Микола Гнатовський закликав не лише пам'ятати про необхідність теоретично дискутувати про те, що таке верховенство права, а й мати чітку і зрозумілу програму щодо того, як можна поліпшити ситуацію з верховенством права в Україні.

Вітаючи учасників із Днем Конституції України, доповідач висловив сподівання на зустріч наступного року в Києві і можливість не лише обговорювати проблеми, а й святкувати українську перемогу.

Голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду, доктор юридичних наук, професор **Михайло Смокович** виступив із доповіддю на тему «Вплив європейських цінностей на розвиток українського конституціоналізму в аспекті сучасних викликів». Доповідач зазначив, що Конституція України — це фундамент правової системи нашої держави, засаднича основа для розвитку правової європейської незалежної України. Порівнюючи Конституцію України з Конвенцією, наприклад, статтю 39 Конституції щодо заборони на мирні зібрання і статтю 11 Конвенції, він наголосив, що Конституція України найкраще захищає права, свободи та інтереси громадян України і людини.

Михайло Смокович зазначив, що у 28-му річницю ухвалення Конституції України європейські цінності набувають нового сутнісного змісту в контексті сучасних євроінтеграційних процесів, і це вкотре підкреслює надзвичайну актуальність міжнародного наукового практичного заходу. Створення спільного політичного, правового, економічного простору передбачає поширення ідентифікації європейських демократичних цінностей. Визначальним фактором у пришвидшенні інтеграції України до європейської спільноти є гармонізація та адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу.

Доповідач підтримав сподівання Миколи Гнатовського про можливість посилення захисту прав і свобод людини Конституційним Судом України та зменшення скарг до Європейського суду з прав людини.

Михайло Смокович зазначив, що європеїзація української судової системи є складовою євроінтеграційної політики Української держави, оскільки Європейський Союз засновано на спільних для держав-членів цінностях, повага до яких є необхідною умовою для вступу до Європейського Союзу. Демократія, повага до прав людини і основоположних свобод та верховенство права є ключовими елементами Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Законодавство Європейського Союзу в аспекті поваги до таких цінностей і принципів, як верховенство права, ефективний судовий захист та незалежність судової влади, є особливим, знаковим для України. Феномен цих європейських цінностей є стандартами, засадничими ідеями відповідних юридичних, економічних і політичних категорій.

Базові цінності Європейського Союзу — це світоглядні принципи, які базуються на цінностях прав людини, поваги, людської гідності, свободи, демократії, рівності, утвердження верховенства права у правовій державі. Європейська ідентичність Українського народу, незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, зазначених у преамбулі Основного Закону України, на переконання доповідача, підкреслює важливість уніфікації європейських цінностей задля майбутнього національного державотворення.

Як Голова Касаційного адміністративного суду у складі Верховного Суду доповідач підкреслив, що адміністративні суди завжди системно використовують і практику Конституційного Суду України, і практику Європейського суду з прав людини, і не тільки для підсилення аргументації судових рішень, а як дороговказ, які саме принципи, цінності, підходи закладати в основу вирішення тієї чи іншої справи; зазначене стосується всіх юрисдикцій судової системи України, в тому числі і Верховного Суду.

Михайло Смокович акцентував, що вплив євроінтеграційних процесів на національне судочинство в Україні полягає, зокрема, у застосуванні судами практики Суду Справедливості Європейського Союзу. Як приклад доповідач навів одне з рішень, ухвалених у 2021 році, у якому Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду, зважаючи на практику Суду Справедливості Європейського Союзу, бере до уваги те,

що, враховуючи європейський напрям розвитку України, а також початок дії Угоди про Асоціацію, правові позиції, сформульовані в рішеннях Суду Справедливості Європейського Союзу, можуть враховувати адміністративні суди як аргументацію, міркування стосовно гармонійного тлумачення національного законодавства України згідно з ustalеними стандартами правової системи Європейського Союзу. В іншій справі Верховний Суд зазначив, що рішення Суду Справедливості Європейського Союзу належить розцінювати як таке, що дозволяє встановити зміст положень актів законодавства Європейського Союзу. Як і у практиці застосування рішень Європейського суду з прав людини, врахуванню підлягають принципи, що впливають із його рішень щодо подібних питань, навіть якщо вони стосуються інших держав.

Доповідач наголосив, що саме через судові рішення ці принципи вдасться впровадити в діяльність органів публічної влади, які часто послуговуються тільки приписами частини другої статті 19 Конституції України. На підтвердження цього Михайло Смокович послався на юридичні позиції Конституційного Суду України про імператив дієвості принципу верховенства права, а саме, що забезпечення практичної значущості принципу верховенства права (правовладдя) вбачається через сукупність національних інституцій, механізмів і процедур, гарантування права кожної особи на повагу до її гідності та ефективного захисту від свавільних дій держави, її органів і посадових осіб; особливу роль у системі інституційного застосування забезпечення верховенства права відведено судовій владі загалом.

Михайло Смокович порушив питання щодо застосування судами актів, визнаних Конституційним Судом України неконституційними, які за рішенням Конституційного Суду України втрачають чинність не в день ухвалення рішення, нагадавши учасникам конференції про повноваження адміністративних судів не застосовувати норму, що не відповідає Конституції України, а застосовувати норму Конституції як норму прямої дії.

На завершення доповідач, покликаючись на монографію Миколи Козюбри «Практична філософія права», у якій зазначено, що доктрина працює на судочинство, наголосив, що всі висновки і судження, які містяться в цій праці, можуть бути реалізовані в нашому суспільстві лише через судові рішення.

Суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор **Ольга Совгіря** виступила з доповіддю на тему «*Юридичні позиції конституційних судів європейських держав щодо референдумів про внесення змін до конституції: компаративний аналіз*». Доповідачка зауважила на двох тезах: на необхідності будь-якими зусиллями зберегти той фундамент і цінності, які закріплено в чинній Конституції України, і вже сьогодні, дбаючи про збереження цього фундаменту, необхідно думати про те, яким буде відновлення України, її правової системи після перемоги.

Ольга Совгіря нагадала, що Конституційний Суд України наділений повноваженнями щодо визначення конституційності тих питань, які виносяться на всеукраїнський референдум, і стосовно внесення змін до Конституції України, і стосовно інших питань, які можуть бути предметом всеукраїнського референдуму. Вона зауважила, що в багатьох європейських державах конституційні суди відіграють важливу роль у визначенні законності й конституційності референдумів саме в частині внесення змін до конституції, перевіряють процедури проведення референдумів і формулювання тих поправок, які пропонують до внесення змін до конституції. Також конституційні суди можуть мати повноваження переглядати результати референдуму щодо внесення змін до конституції та визначати, чи є такі результати дійсними. Це може бути оцінка явки

виборців, більшості голосів, які були подані за відповідні питання референдуму, оцінка допущених у процесі проведення референдумів порушень.

Безпосередньо на референдумі було ухвалено чинні конституції таких країн, як Албанія, Андорра, Естонія, Ірландія, Литва, Туреччина, Франція та Швейцарія.

Доповідачка зазначила, що референдуми про ухвалення конституції чи про внесення змін до конституції часто називають конституційними, вони можуть бути як обов'язковими, так і факультативними. У Європі сформувався настільки значний доробок проведення конституційних референдумів, що це питання стало об'єктом уваги Венеційської Комісії, яка сформувала керівні принципи для конституційних референдумів на національному рівні. Ольга Совгіря розповіла про основні.

Конституційні референдуми використовують як звернення до всенародного голосування щодо питань про частковий або повний перегляд конституції безвідносно до того, чи це вимагає від виборців висловитися щодо конкретної пропозиції або щодо питання загалом.

Проведення конституційного референдуму може вимагати текст конституції, тобто такий референдум може бути обов'язковим. Це означає, що в інший спосіб не може бути змінено те чи інше положення. Його можуть проводити за народною ініціативою, тобто певна частина електорату повинна зібрати підписи для того, щоб провести відповідний референдум, і може призначати парламент, глава держави, уряд чи навіть територіальні одиниці.

Предметом референдуму можуть бути тексти змін до конституції, які вже схвалені парламентом, проте таке схвалення може відбуватися і поза парламентом — це визначають на розсуд держави.

Відповідно до вимог Венеційської Комісії законодавство про референдуми, з одного боку, має забезпечувати можливість реалізації права громадян на участь в управлінні державними справами через механізм референдуму, а з другого — визначати механізми запобігання маніпулюванням народним волевиявленням.

Крім позитивної складової, проведення референдуму в будь-якій державі може містити ознаки політичної маніпуляції.

Що стосується повноважень конституційних судів щодо проведення референдумів про внесення змін до конституції чи про ухвалення нової конституції, Венеційська Комісія також надала їх орієнтовний перелік. Зокрема, визначено, що судовий перегляд може зосереджуватися на питаннях права голосу, завершеності народної ініціативи, процедурної та предметної придатності текстів, які виносять на референдум, поваги до вільного голосування та результатів голосування.

Ольга Совгіря вважає, що незважаючи на те, що значну кількість конституцій ухвалено в Європі саме через референдуми і зміни до конституції деяких держав також періодично виносять на референдуми, практика конституційних судів щодо позицій про проведення конституційних референдумів є не досить великою за обсягом, але достатньо цікавою.

Зокрема, практика Литовської Республіки стосується можливості внесення змін до Конституції Литовської Республіки щодо членства Литовської Республіки в Європейському Союзі, і це має практичне значення для України.

У 2014 році Конституційний Суд Литовської Республіки сформулював такі позиції щодо внесення змін до Конституції через референдум: «До Конституції не можуть бути внесені такі зміни, які заперечували б хоча б одну з конституційних цінностей Литовської держави як основи загального блага всього суспільства, закріпленої в Конституції, а саме: державну незалежність, демократію, республіку, природні права та свободи

людини тощо»; «До Конституції не можуть бути внесені такі зміни, які скасовували б положення конституційного закону про неприєднання Литовської Республіки до пострадянських держав»; «Якщо конституційні основи членства Литовської Республіки в Європейському Союзі, встановлені статтями відповідного конституційного закону, не скасовані референдумом, такі зміни не вносяться. До Конституції не можуть бути внесені зміни, які скасовували б зобов'язання членства Литовської Республіки в Європейському Союзі».

Ольга Совгіря навела також цікаву позицію Конституційного Суду Литовської Республіки щодо членства в НАТО: до Конституції не можуть бути внесені такі зміни, які скасовували б міжнародні зобов'язання Литовської Республіки, зокрема геополітичну орієнтацію та зобов'язання членства Литовської Республіки в НАТО.

Згідно з позицією Конституційного Суду Словацької Республіки, яку було сформульовано у 2021 році, референдум є еквівалентним, але не зовсім таким самим здійсненням законодавчої влади, як у випадку національної ради, коли результат референдуму має тільки юридичну силу на рівні конституційного закону.

Щодо конституційних меж референдуму, які прямо зазначені в конституціях, безперечним є те, що конституція не лише містить часові обмеження щодо проведення референдуму, а й прямо обмежує референдум щодо його предмета. Зокрема, незмінними є статті, які гарантують основні права та свободи; ці статті можуть бути тільки розширені порівняно з первинним стандартом і не можуть бути звужені на відповідному загальнонаціональному референдумі.

Доповідачка наголосила на тому, що попри всю привабливість ідеї внесення змін до конституції, чи ухвалення змін до конституції, чи ухвалення нових конституцій на референдумі, референдум завжди має певну схильність бути зманіпульованим, підданим політичному впливу. Тому дуже важливо, щоб у законодавстві було встановлено надійні запобіжники щодо цього.

У доповіді було порушено цікаве питання: чому попри всі об'єктивні чинники виявилися провальними два конституційні референдуми в Чилі у 2021 і в 2023 роках, коли за всіма міжнародними стандартами було організовано процедури написання текстів новітніх конституцій; був величезний запит у суспільстві, в державі на нову конституцію; процес написання конституції в цій державі був абсолютно аполітичним; суспільство і держава вимагали ухвалення нових конституцій? Доповідачка зауважила про відсутність відповіді на це попри те, що наведений приклад обговорюють і конституціоналісти, і політологи.

Віцепрезидент Національної академії правових наук України, директор Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, доктор юридичних наук, професор, академік НАПрН України **Олександр Скрипнюк** виступив із доповіддю на тему «*Доктринальний вимір практичної реалізації принципу верховенства права в умовах воєнних загроз: до постановки питання*».

Доповідач наголосив, що демократична конституція і верховенство права — це два явища, які генетично, нерозривно пов'язані між собою. Верховенство права — це багатогранний юридичний принцип, спрямований на досягнення справедливості в цивілізованому суспільстві. Сягаючи своїм корінням у глибоку європейську правову культуру, цей принцип і сьогодні залишається в центрі уваги науковців та практиків. У науковому тезаурусі з'являється інноваційне поняття для позначення цього політико-правового явища, наприклад, правовладдя. Принагідно Олександр Скрипнюк зазначив, що нещодавно відбулася презентація книги барона Бінгема «Правовладдя» в пере-

кладі українською мовою, тож термін «правовладдя» зараз стане ще доступнішим для широкого наукового загалу і практики.

Традиційно принцип верховенства права досліджують у контексті миру. Втім вітчизняні реалії, зокрема сучасний стан війни в Україні, обумовлює практичну необхідність визначення особливостей його реалізації в аспекті наявних воєнних загроз. Доповідач наголосив, що реалізація принципу верховенства права під час воєнних загроз передусім означає захист і збереження реальності й результативності практичної реалізації цього принципу. По-перше, верховенство права є основою стабільності та конституційного правопорядку в державі, основним принципом конституціоналізму, оберегом прав людини та визнання людини найвищою цінністю. По-друге, цей принцип є запорукою того, що Україна, незважаючи на воєнні загрози, залишається правовою, демократичною державою та продовжує розвиватися в цьому напрямі. Україна є і буде цивілізованою європейською державою, побудованою на найкращих європейських традиціях, цінностях та ідеалах, одним із яких є верховенство права. По-третє, впровадження принципу верховенства права у правотворчу і державотворчу практику сучасної України та ефективна його реалізація є однією з умов європейського майбутнього нашої держави та її подальшого розвитку як повноправного члена європейської спільноти.

Втім, зауважив Олександр Скрипнюк, за останніми даними індексу верховенства права, оприлюдненими 2 квітня 2024 року, Україна посіла 89-те місце серед 142 країн за 2023 рік. Це на 13 позицій нижче, ніж у попередньому році; тоді експерти віддали Україні 76-те місце в рейтингу верховенства права. Експерти визначають також економічний індекс верховенства права, вказуючи, що високий його рівень стимулює інвестиції в торгівлю, сприяє підприємництву та створенню нових робочих місць, що є важливим для забезпечення сталого розвитку економіки України.

Україна за основними показниками правовладдя більш ніж у два рази відстає від країн регіонів, які вже стали членами Європейського Союзу. Через недостатньо високий рівень верховенства права країна недоотримує сьогодні від 14,8 до 45 мільярдів доларів. Така загрозна тенденція зниження рівня індексу верховенства права в Україні відбувається останні декілька років, два з яких є роками війни. Тому актуальним, на переконання доповідача, є виявлення основних проблем практичної реалізації принципу верховенства права в умовах воєнних загроз, які потребують свого доктринального обґрунтованого розв'язання.

Венеційська Комісія констатувала наявність таких основних елементів поняття верховенства права: законність, юридична визначеність, заборона свавілля, доступ до правосуддя, представленою незалежними та безсторонніми судами, дотримання прав людини, заборона дискримінації та рівність перед законом. Конституційний Суд України сформулював низку юридичних позицій щодо верховенства права. Верховенство права як нормативний ідеал, до якого має прагнути кожна система права, і як універсальний та інтегральний принцип права необхідно розглядати, зокрема, в контексті основоположних таких його складових, як: принцип законності, принцип поділу влади, принцип народного суверенітету, принцип демократії, принцип юридичної визначеності і принцип справедливого суду.

Доповідач акцентував, що однією з перших змістових складових верховенства права є принцип законності. У сучасних умовах важливим є гарантування законності та конституційного правопорядку, перш за все, для забезпечення безперервної та стабільної діяльності органів державної влади в умовах війни, функціонування яких спрямовано на захист суверенітету і територіальної цілісності держави.

В умовах правового режиму воєнного стану відбувається посилення централізації публічної влади, зміна алгоритму реалізації функцій органів державної влади, за якого пріоритетними стають функції, обумовлені воєнним станом та викликами у сфері національної безпеки й оборони, трансформація конституційно визначеної системи місцевих органів виконавчої влади у військові державні адміністрації тощо. Виникає чимало питань, пов'язаних із реалізацією форм демократії та народовладдя: щодо впровадження повноцінного функціонування місцевого самоврядування та здійснення локальної демократії в умовах війни, проблеми взаємодії між військовими адміністраціями та органами місцевого самоврядування тощо.

Олександр Скрипнюк зауважив, що тривалий час відбувалися суперечки стосовно проведення виборів під час війни. Конституція України прямо визначає неможливість проведення лише парламентських виборів в умовах воєнного стану, залишаючи «відкритим» питання щодо проведення інших виборів із урахуванням положень частини першої статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у якій міститься пряма заборона проведення всіх виборів — Президента України, до Верховної Ради України, до Верховної Ради Автономії Республіки Крим і органів місцевого самоврядування. На думку доповідача, розв'язання цієї проблеми міститься в площині доктринального її вирішення в контексті обґрунтування необхідності дотримання тріади таких складових принципу верховенства, як народний суверенітет, демократія та конституційна законність.

У доповіді було наголошено, що в процесі ефективної реалізації принципу верховенства права слід відзначити значущість органів судової влади. Незважаючи на особливий правовий режим воєнного стану, який діє в Україні, суди та правоохоронні органи мають виконувати свої повноваження на основі принципів верховенства права та визнання людини найвищою соціальною цінністю. Доступ до правосуддя як важлива складова принципу верховенства права має бути забезпечено на всій території України, його неможливо «поставити на паузу». Введення воєнного стану не має впливати на процес здійснення судочинства; скорочення чи прискорення будь-яких форм судочинства в умовах воєнного стану заборонено. Однак доповідач зауважив, що практично забезпечити ефективну роботу судів у період війни досить проблематично через об'єктивні обставини, спричинені широкомасштабними бойовими діями, диверсіями та іншими загрозами.

Олександр Скрипнюк акцентував на тому, що особливого значення в контексті реалізації принципу верховенства права в умовах війни набуває дотримання принципу справедливості суду.

На думку доповідача, функціональна роль конституційного принципу верховенства права під час його реалізації судовою владою має проявлятися в тому, що: унеможливлено здійснення свавільного правосуддя, створено методологічні критерії ухвалення та визначення правових судових рішень і виявлення неправових нормативних актів; створено практичну конституційно-судову аксіологію, забезпечено режим конституційної законності та правового обмеження можливого свавілля публічної влади; створено сталу систему правозастосування, що гарантує пріоритетність та захист прав і свобод людини.

Дотримання прав людини є важливим аспектом реалізації принципу верховенства права. За висновком незалежної міжнародної комісії з розслідування порушень в Україні, роки збройного конфлікту серйозно вплинули на населення України. Комісія сформулювала низку вимог до РФ щодо припинення нею порушень міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Міжнародна спільнота

закликає припинити свавілля, нехтування міжнародним правом та пряме порушення принципу верховенства права.

Доповідач зауважив, що Україні було рекомендовано гармонізувати законодавство щодо воєнних злочинів у частинах, де воно не відповідає міжнародним стандартам, та внести зміни до національного Кримінального кодексу з метою уточнення визначення колабораційної діяльності. Комісія вказала на декілька порушень прав людини з боку української влади щодо осіб, підозрюваних у співпраці з російською владою; констатувала порушення верховенства права через свавільну дію органів влади та юридичну невизначеність чинного законодавства України. Олександр Скрипнюк наголосив, що ці проблеми, як і багато інших, має бути вирішено для забезпечення ефективної реалізації принципу верховенства права в складних умовах воєнних загроз, адже принцип верховенства права під час війни набуває значення потужної зброї демократичної правової держави проти держави-агресора за мир, демократію, свободу та справедливість.

Проректор із науково-педагогічної роботи та стратегічного розвитку Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України **Юрій Барабаш** виступив із доповіддю на тему *«Принципи правової держави та верховенства права: історичні аспекти імплементації та системного застосування в конституційному порядку України»*.

Вчений зауважив, що з плином часу на другий план було відведено принцип правової держави попри те, що створення офіційної конституційної доктрини, конституційної юриспруденції, кожне рішення, починаючи з 1997 року, починалося з «мантри», що Україна є правовою, соціальною та демократичною державою, незалежно від того, стосувався принцип правової держави цього рішення чи ні.

Юрій Барабаш нагадав присутнім історію започаткування цих засад конституційного правопорядку України. Зокрема, він пригадав, що наприкінці радянської окупаційної влади ідеологи все-таки вирішили певним чином замаскувати свою заскоружливість і вигадали таку концепцію — соціалістична правова держава. Насамперед акцент було зроблено на тому, що закон має відповідати природі суспільних відносин, правовим принципам і загальнонародній волі, тобто запропоновано своєрідне поєднання принципу правової держави і народного суверенітету як основи функціонування радянського режиму народовладдя.

Після цього принцип правової держави іманентно потрапив у проєкт Конституції України 1993 року разом із принципом верховенства права. Це викликало гостру критику, принцип правової держави розглядали як деструктивну норму.

Доповідач нагадав, що були пропозиції закріпити норму про те, що в Україні діє принцип верховенства закону, в Україні діє принцип верховенства Конституції тощо. Зараз ці пропозиції виглядають певною мірою смішно, але вони дають певний ґрунт для розуміння того, що закладав конституцієдавець, коли фіксував цей принцип у статті 1 Конституції України.

Юрій Барабаш зачитував одного з народних депутатів, який брав участь у розробленні чинної Конституції України: «Зміст поняття „верховенство права“ ніхто не може зрозуміти. У своїх монографіях різні вчені роблять різні визначення. Тому я пропоную записати верховенство закону як вираження волі народу». Тобто на етапі розроблення Конституції України домінувала історична тенденція до того, щоб все-таки прив'язати це до розуміння значення права як писаного джерела, яке ухвалюватиме орган законодавчої влади.

Переважно постсоціалістичні країни третьої, четвертої хвиль фіксували у своїх основоположних законах принцип верховенства права, хоча інколи зустрічається принцип правової держави. Зокрема, досить цікавою є Конституція Албанії, за англійським варіантом перекладу якої принципом конституційного ладу є *a state based of the rule law*. Хоча дослівно, якщо брати оригінальний текст, йдеться про *state of law*, тобто державу права чи правову державу.

Вчений зауважив про певну дихотомію, яка існує між німецьким принципом *Rechtsstaat* і французькою концепцією *L'État de droit*. Як стверджують німецькі вчені, принцип правової держави набагато більше зосереджується на природі самої держави. Дослівна цитата: «Тоді як верховенство права виникло в залах судових засідань, *Rechtsstaat*, чи правова держава, мала своє походження в писаних конституціях». Тобто правопорядок обґрунтовувався саме наявністю писаної конституції. Ганс Кельзен обґрунтовував існування правопорядку на базі цієї ґрунт-норми, яку має охороняти конституційний суд.

Юрій Барабаш нагадав, що чинний конституційний правопорядок ґрунтується відразу на двох засадах — принципові правової держави і принципові верховенства права. Він зауважив, що хоча може бути різне їх розуміння, але правильно вказав Конституційний Суд України, що принцип поділу влади є складовою принципу правової держави, оскільки принцип правової держави характеризує наш правопорядок, де влада обмежена писаним правом у вигляді Конституції України, який захищає Конституційний Суд України.

Доповідач зазначив, що доля імплементації принципу верховенства права була не такою вже і вдалою. Вчений підтримав думку Станіслава Шевчука, у роботах якого йшлося про те, що, на превеликий жаль, у тексті Конституції України, зокрема у статті 64, не було збережено тесту на пропорційність, хоча в первинних її варіантах були пропозиції щодо допустимості обмеження прав людини, але з уточненням, що такі обмеження мають бути мінімальними і відповідати засадам демократичної держави.

Принагідно науковець зауважив, що певний час апелювали до правовладдя, за раз — до верховенства права, проте він притримується конституційного тексту. Стосовно того, на скільки ці два принципи взаємодіють і взаємодоповнюють один одного, Юрій Барабаш зазначив, що, як уже звучало під час конференції, складовою верховенства права є верховенство конституції. Водночас вчений переконаний, що верховенство конституції є складовою принципу правової держави. Він підтримав точку зору німецьких науковців, які наголошують, що англо-американська традиція не вважає, що право може бути зведене до логічної системи, яку контролює лише конституційний суд. Юрій Барабаш підкреслив, що ці принципи є близькими, офіційні конституційні доктрини багатьох держав наближали їх один до одного.

На переконання доповідача, потенціал принципу правової держави не до кінця розуміють і використовують. Останнім часом Конституційний Суд України апелює лише до принципу верховенства права, і це зрозуміло, бо переважну більшість рішень ухвалюють у межах сенату і вони стосуються прав людини, а не певного політичного дискурсу.

Щодо того, де саме може бути використано принцип правової держави, вчений зазначає, що це достатньо спірне питання дифузійної децентралізованої системи конституційного контролю, яка виникла після судової реформи 2016 року. Він наголошує, що принцип правової держави якраз передбачає централізовану форму конституційного контролю, коли є писана конституція як воля суб'єкта установчої влади, яку захищає саме конституційний суд.

Другим аспектом використання потенціалу принципу правової держави, на думку доповідача, є момент європейської інтеграції. Вчений нагадав про гострі протистояння, які існують зараз між конституційними судами та Судом Справедливості Європейського Союзу, між *acquis communautaire* та національним правом. Принцип правової держави захищає національну ідентичність у тому сенсі, як вона зафіксована в національній конституції, а гарантом цієї національної ідентичності, що має конституційний статус, є конституційний суд.

Юрій Барабаш переконаний, що Конституційний Суд України в певних аспектах мав би повернутися до доктрини принципу правової держави і розглядати, демонструвати її величезний потенціал.

Насамкінець доповідач наголосив, що принципи верховенства права та правової держави — максимально близькі, але конотаційно вони мають різну природу. Принцип верховенства права народжений у судах, гарантує справедливість у тому сенсі, як її розуміють суди. Натомість принцип правової держави обмежує владу писаним правом, гарантом чого виступає конституційний суд.

Микола Оніщук — ректор Національної школи суддів України, доктор юридичних наук — виступив із доповіддю на тему «Конституційні зміни до розділу „Правосуддя“ і їх вплив на розвиток судової системи». Микола Оніщук зазначив, що реальний вимір дієвості Конституції України, зокрема її статті 8, вимірюється не високими формулами і сентенціями, хоча без цього не може існувати наукове підґрунтя, а гарантіями захисту буденних, щоденних справ українських громадян у судах. Тобто якщо ми маємо судову систему, яка гарантує захист прав, ми можемо говорити про те, що країна і Конституція забезпечують верховенство цього права.

Доповідач наголосив, що конституційна спадщина — це не лише Конституція України від 28 червня 1996 року, це і зміни до Конституції (вісім законів). Серед найважливіших він назвав закони 2014 року — коли змінили форму правління в країні, 2019 року — коли українська нація, український парламент закріпили євроінтеграційне прагнення до членства України в Європейському Союзі й у євроатлантичному військовому блоці як стратегічний напрям розвитку держави, а між цими змінами — закон 2016 року про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя), який мав непересічне значення. На думку доповідача, у 2016 році систему правосуддя України було приведено у відповідність до класичних конструкцій, які висуває європейська спільнота, а саме було запроваджено нормативну модель, яка є досить прогресивною та однією з найбільш розвинутих у європейській спільноті.

Микола Оніщук зауважив, що внесені у 2016 році зміни були назрілими і враховували висновки Венеційської Комісії, Консультативної ради європейських суддів, рішення Європейського суду з прав людини, тобто все те, що формує так зване «м'яке право» і стандарти, які висувають до системи правосуддя країн Європейського Союзу. Водночас коли йдеться про початок перемовин із Європейським Союзом, Україна не зможе керуватися *acquis communautaire* — їх немає.

Доповідач зазначив про внутрішні і зовнішні завдання України на час перемовин щодо членства України в Європейському Союзі. Насамперед це стосується незалежності, неупередженості і спроможності системи суддівського врядування: захищати суддів, забезпечити справедливий доступ до професії, притягувати до відповідальності суддів, які не є добросовісними. Другий напрям — це спроможність адміністративної юстиції забезпечити належний і ефективний контроль за публічною владою. Саме тому необхідним є створення Вищого адміністративного суду як суду першої інстанції, який

розглядатиме справи за позовами до органів публічної влади (у цьому контексті, до речі, і формування Київського окружного адміністративного суду замість сумнозвільного Окружного адміністративного суду міста Києва), та розроблення антикорупційного судочинства. Тобто йдеться про здатність національної судової системи бути дієвою для забезпечення захисту людини.

Микола Оніщук наголосив на необхідності цифровізації судочинства, тому що це значною мірою вирішує проблему доступу до правосуддя, зокрема питання, пов'язані з комунікацією, спрощенням і, відповідно, скороченням термінів розгляду справ, особливо в умовах дефіциту суддівських кадрів.

Наступним пріоритетом доповідач назвав подальший розвиток інструментів альтернативного розгляду спору. Він зауважив, що лише збільшенням кількості українських суддів не можна вирішити проблему ефективного розгляду численних спорів у суспільстві, тому слід більш активно впроваджувати досудові та позасудові механізми врегулювання спорів. Чим вищий рівень суспільної організації, тим багатшою є країна, тим вищим є рівень розгляду суперечок за межами офіційного судочинства.

Микола Оніщук повідомив, що в Україні лише формується медіативна культура, в тому числі завдяки ухваленню Закону України «Про медіацію», впровадженню адміністративної апеляції. Він звернув увагу на припис частини четвертої статті 125 Конституції України, за яким законами України може бути впроваджено обов'язковий досудовий порядок врегулювання спорів, та зауважив, що такого обов'язкового досудового порядку врегулювання спорів, зокрема, коли йдеться про трудові правовідносини, немає. Доповідач наголосив на тому, що це було б величезним ресурсом, який можна задіяти, не вдаючись до суттєвого збільшення суддівського корпусу, і акцентував, що це питання бюджету судової системи, яка не може бути дешевою, але водночас не може бути і надто дорогою у співвідношенні до загального добробуту громадян.

Доповідач наголосив на абсолютній необхідності нової територіальної організації системи судочинства, зауваживши, що в Україні провели адміністративну реформу, утворили громади, але мережа судів першої інстанції залишилася незмінною.

Микола Оніщук також поінформував учасників конференції про ускладнення доступу до професії, які виникли в результаті запровадження конкурсного порядку зайняття суддівських посад згідно зі змінами до Конституції України 2016 року, та проходження суддівської кар'єри. Доповідач наголосив, що, з одного боку, зрозумілим є прагнення змінити постать українського судді, а з другого — престиж суддівської професії у зв'язку з суворими правилами доступу до суддівської кар'єри поступово знижується. Проблема правосуддя стосується не лише судді, а й інших учасників, зокрема системи адвокатури і системи публічного звинувачення. На думку Миколи Оніщука, відповідні процеси мають бути синхронізованими.

Георгій Папуашвілі — спеціальний радник Конституційного Суду України, декан юридичного факультету Державного університету Іллі, член Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Голова Конституційного Суду Грузії (2006–2016) виступив із доповіддю на тему «*Орієнтуючись у надзвичайних ситуаціях: захист засадничих прав у Грузії та за її межами*».

Доповідач наголосив, що важливо розрізняти обмеження прав людини, які накладають у звичайних ситуаціях (те, про що говорить Венеційська Комісія, коли йдеться про контрольний список правовладдя), та відступи від прав людини, які стосуються надзвичайних ситуацій — війни чи інших ризиків для громадського порядку.

Георгій Папуашвілі навів приписи статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, статті 15 Конвенції і виокремив три важливі вимоги цих документів щодо обмежень прав людини: надзвичайність ситуації, яка ставить під загрозу державу; державні заходи відступу від прав людини лише в тих межах, яких вимагає гострота становища; заходи, до яких вдається держава, повинні не суперечити і бути сумісними з іншими зобов'язаннями міжнародного права.

За цими документами попри надзвичайність ситуації держава не може відступати від права на життя, заборони катувань, заборони рабства та примусової праці, заборони обвинувачувати у кримінальних злочинах, якщо вони не є кримінальними правопорушеннями за законом, прав, які пов'язані зі свободою совісті та віросповіданням. Доповідач розповів про конституційне та законодавче регулювання, за якими у країні може бути оголошено надзвичайну ситуацію і запроваджено заходи, що стосуються обмежень прав людини.

Георгій Папуашвілі також поінформував, що у Грузії діє закон про окуповані території, який було ухвалено після вторгнення РФ у 2008 році. Цей закон передбачає певні обмеження, які стосуються окупованих територій, зокрема щодо в'їзду до цих територій без згоди грузинського уряду чи держави для ведення бізнесу; прав власності і організації різних заходів. За рекомендацією Венеційської Комісії деякі положення цього закону після набрання ним чинності у 2008 році зазнали змін у частині визначення правил для громадян, що перебувають на цих територіях.

Другу сесію конференції відкрила суддя Конституційного Суду Латвійської Республіки **Яутріте Брієде**, яка розпочала свою доповідь *«Людська гідність і права людини: реалії воєнного стану»* із привітання з Днем Конституції України та слів Ліни Костенко: *«А ви думали, що Україна так просто? Україна — це супер. Україна — це ексклюзив. По ній пройшли всі катки історії. На ній відпрацьовані всі види випробувань. Вона загартована найвищим гартом. В умовах сучасного світу їй немає ціни»*.

Яутріте Брієде зосередила увагу присутніх на тому, як агресія РФ вплинула на латвійського законодавця і як цю агресію як аргумент використовує в роботі, зокрема, Конституційний Суд Латвії.

Конституції України і Латвії передбачають, що людська гідність вважається найвищою соціальною цінністю. У преамбулі Конституції Латвії зазначено, що Латвія — це демократична, соціально відповідальна, соціальна держава, яка ґрунтується на верховенстві права і на повазі до людської гідності та свободи. У кількох справах Конституційний Суд Латвії послуговувався концепцією людської гідності як одним із ключових аргументів. Доповідачка розповіла про дві з них, які пов'язані з правилами, що регулюють умови у місцях несвободи.

Перша справа, яку розглядали в 2010 році, стосувалася місць несвободи, де санітарний вузол був відокремлений від кімнати надто довгою стіною та не забезпечував належної приватності. Аргумент людської гідності був основним у рішенні Конституційного Суду Латвії в цій справі.

Другу справу Конституційний Суд Латвії розглядав у 2021 році. У цьому випадку людину, яку було тимчасово затримано впродовж 12 днів, не забезпечили подушкою та рушником. Конституційний Суд Латвії уважно вивчив, чи вважається це принизливим становищем і, відповідно, може порушувати повагу до людської гідності. У цій справі Конституційний Суд Латвії зауважив, що оспорювані положення було затверджено в 2005 році, понад 15 років тому. Відтоді формування суспільства відбувалося з більшим усвідомленням людської гідності, а також підвищенням матеріальних і фінансо-

вих стандартів. З урахуванням цього законодавець мав переглянути положення, які вже не відповідали уявленням про людську гідність.

Доповідачка акцентувала, що навіть у тих випадках, коли людську гідність не згадано безпосередньо в рішеннях Конституційного Суду Латвії, її завжди враховують, особливо у справах щодо соціального забезпечення. Конституційний Суд Латвії, зокрема, зазначав, що держава, визначаючи мінімальний рівень доходу, зобов'язана створювати систему соціального забезпечення, яка гарантувала б захист людської гідності.

У практиці Конституційного Суду Латвії не було справ, де розглядали б ситуації в умовах воєнного стану, проте є окремі справи, де війну, ініційовану РФ в Україні, було враховано як обставину справи. Зокрема, розглядаючи питання щодо конституційності закріплення вимоги до громадян РФ скласти іспит на знання державної мови для отримання дозволу на постійне проживання, Конституційний Суд Латвії урахував те, що РФ розв'язала війну в Україні й у зв'язку з цим існує необхідність зміцнювати національну безпеку Латвії.

В іншій справі Конституційний Суд Латвії оцінював на предмет конституційності обов'язок муніципалітету знести монумент, який возвеличував советську армію. Конституційний Суд Латвії визнав, що законодавець у такий спосіб відреагував на посилення ролі советської армії, яку використовують у пропаганді РФ. Символ російської советської армії тепер асоціюється з російською агресією і злочинами, скоєними російськими збройними силами в Україні. Якщо раніше такі артефакти сприймалися інакше, то тепер вони символізують возвеличення, ушлявлення агресії.

Конституційний Суд Латвії розглянув декілька справ, які стосувалися заходів у невідкладній ситуації, що мали на меті зупинити поширення інфекції під час пандемії COVID-19. Суд визнав конституційними приписи, які дозволяли віддалене навчання за умови високих коефіцієнтів поширення COVID-19 на відповідній території. Водночас Конституційний Суд Латвії наголосив, що для того, щоб виконати зобов'язання щодо інклюзивної та якісної освіти, передбачені Конституцією, законодавець навіть в умовах поширення інфекції COVID-19 має унеможливити ризики, які можуть загрожувати якості освіти.

В іншій справі, щодо конституційності заборони азартних ігор, яку було запроваджено на початку пандемії COVID-19, де заявник скаржився, що питання не було достатньо вивчене і участь зацікавлених сторін не було забезпечено, Конституційний Суд Латвії зазначив, що якщо законодавець вважає, що негайні заходи необхідні, то немає потреби проводити ґрунтовне дослідження, оскільки це може відтермінувати ухвалення такого рішення і вплинути на його ефективність. Заявник також аргументував неконституційність заборони тим, що обмеження прав на майно є недопустимим, оскільки Латвія офіційно не зробила відступу від вимог статті 1 Першого протоколу Конвенції. Конституційний Суд Латвії встановив, що немає зобов'язання держави офіційно подавати заяву щодо такого відступу, якщо держава вважає, що відступ не є однозначно необхідним з огляду на надзвичайну ситуацію. Інакше кажучи, якщо є можливість урегулювати невідкладну ситуацію через звичайні обмеження фундаментальних прав, немає потреби застосовувати надзвичайні заходи, а саме тимчасові відступи.

Наступним із доповіддю на тему «Конституція України через призму ефективності: основні проблеми» виступив **Василь Лемак** — суддя Конституційного Суду України, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України.

Доповідач нагадав, що 28 років тому о 9 годині 18 хвилині у Залі Верховної Ради України сталася подія, яку всі справедливо сприймають як свято ухвалення Конститу-

ції України, але була ще одна подія, яка істотно вплинула на розвиток правопорядку України: Президент Леонід Кучма відмовився від іншої траєкторії цивілізаційного розвитку нашої держави, скасував Указ Президента, яким на вересень того самого року було призначено неконституційне дійство — референдум, під час якого мала бути ухвалена Конституція, дуже схожа на білоруську.

На думку Василя Лемака, 28 років — не малий строк для того, щоб говорити, наскільки Конституція, яка створює систему, що покликана гарантувати права людей, є ефективним і дієвим документом. Суддя наголосив на тому, що конституція і каталог прав людини — це не одне й те саме. Посилаючись на Антоніна Скалію, він зазначив, що в кожній державі Латинської Америки змагаються за найдовший каталог прав людини у конституції, але там не знають, що таке права людини. Конституція — це не про права людини; права людини є, тому що людина народжується. Конституція — це структура передусім влади, яка покликана захистити людину.

Вчений зауважив, що проблему ефективності конституції порушують дуже рідко. Конституція ефективна тоді, коли захищене її «ядро», хоч наш конституцієдавець, як і інші, прямо не пише, що є її «ядром». Спеціалісти знають, що хоч усі норми української Конституції мають однакову юридичну силу, але з точки зору захищеності це не так.

Конституцієдавець 28 років тому, ухвалюючи Конституцію, захистив «ядро» Конституції (норми стосовно прав людини, територіальної цілісності, незалежності нашої країни тощо) від майбутніх поколінь через механізм дотримання статей 157, 158 Конституції України.

Василь Лемак нагадав про ще один історичний день — 3 вересня 2019 року, коли до Конституційного Суду України надійшло одразу сім законопроектів про внесення змін до Конституції України. Ситуація ускладнилася тим, що, здавалося, більшість суспільства поділяє ту ілюзію, що можна змінити будь-що, якщо на це є суспільний запит. Щодо трьох таких законопроектів Конституційний Суд України ухвалив, що вони не відповідають статті 157 Конституції України. Той орган, який у силу більшості мав фактично повноваження конституцієдавця, згодом втратив інтерес навіть до тих чотирьох законопроектів, які були погоджені Конституційним Судом України.

Другим критерієм ефективності Конституції України Василь Лемак назвав ступінь реалізації її мети. В оновленій у 2019 році преамбулі Конституції України визначено чітку мету: реалізація прав людини та незворотність європейського курсу України і курсу на вступ до НАТО. Попри успіхи України в реалізації цієї мети доповідач наголосив, що вона насправді підлягає (і на це спрямована вся конституційна матерія) безперервній реалізації. Це можна назвати по-різному: принцип безперервності дії Конституції, її інститутів, континуїтет. Конституційна система працює не в епізодах, а безперервно.

Василь Лемак нагадав, що понад три роки не працювала Вища кваліфікаційна комісія суддів України, яка, не будучи конституційним органом, виконує конституційну функцію: добір суддів, їх кваліфікаційне оцінювання тощо. Наслідком цього є незадовільний стан кадрового забезпечення в судовій системі. Майже рік не працювала Вища рада правосуддя — конституційний орган, головний орган захисту незалежності судової влади.

В Україні є два органи, які згідно з Конституцією, по суті, здійснюють функції гарантування її дії. Серед них — Конституційний Суд України. У фаховій літературі виокремлюють два індикатори ефективності конституційного судочинства: перший — наскільки Конституційний Суд України здатний бути реальним стримувачем, скасовувати неконституційні рішення політичних гілок влади; другий — наскільки Конституційний Суд України здатний не тільки скасовувати з мотивів неконституцій-

ності рішення політичної влади з попередніх політичних циклів, а й здатний робити це зараз. Доповідач наголосив, що за обома цими індикаторами Конституційний Суд України виконує свої функції, та на підтвердження навів статистичні дані, які свідчать, що Суд ухвалює набагато більше рішень щодо конституційності законів, ніж у найбільш авторитетних судах світу (Німеччині, Америці). Навіть під час війни Конституційний Суд України ухвалює рішення. Це означає, що він спроможний виконувати і виконує свою головну функцію — контрмажоритарну, оскільки народ на виборах інколи миттєвими емоціями може нашкодити сам собі.

Василь Лемак зробив висновок, що надбання Конституції України треба берегти і захищати, що є також завданням парламенту, і наголосив, що реформа 2016 року надала всім суддям можливість бути незалежними.

Суддя палати у кримінальних справах Верховного Суду Литовської Республіки, суддя Європейського суду з прав людини (2004–2013), суддя (2014–2023) та Голова Конституційного Суду Литовської Республіки (2021–2023), міжнародна консультантка Ради Європи **Дануте Йочієне** виступила з доповіддю на тему «*Стандарти застосування статті 15 Європейської конвенції з прав людини*».

У доповіді Дануте Йочієне розказала про практику Конституційного Суду Литви, а саме про застосування і тлумачення статті 15 Конвенції, акцентувавши, що ця стаття дозволяє певні відступи: сторони — підписанти Конвенції у виняткових випадках мають можливість відступити в контрольований, обмежений спосіб від своїх зобов'язань у рамках Конвенції. Стаття 15 Конвенції складається з трьох частин: її перший пункт визначає обставини, за яких сторони Конвенції можуть законно відступити від виконання своїх зобов'язань за Конвенцією; другий захищає основоположні конвенційні права, які стосуються таких відступів; третій містить процедурні вимоги, яких кожна держава-підписант повинна дотримуватися, якщо вона робить такі відступи.

Коли держава не має можливості гарантувати конституційні права повною мірою і заявник вважає, що його права за Конвенцією було порушено у період відступу від Конвенції, Європейський суд з прав людини передусім вивчає питання, чи можуть вжиті заходи бути обґрунтовані згідно з положеннями Конвенції. Як приклад доповідачка навела українську справу щодо доступу до суду на окупованій території України, у якій Європейський суд з прав людини встановив, що порушення не відбулося, і відмовив, не аналізуючи відступ України від статті 15 Конвенції, оскільки сторони проваджень не порушували це питання перед Судом.

Європейський суд з прав людини у своїй судовій практиці наголошував, що параграф 1 статті 15 Конвенції містить три окремі умови щодо належного відступу: відступ може бути здійснено тільки у воєнний час чи за надзвичайних обставин, які загрожують життю та здоров'ю громадян країни; нагальність ситуації, має бути дотримано принципу пропорційності; заходи мають відповідати зобов'язанням країни та міжнародному праву.

Щодо тлумачення Європейським судом з прав людини умови першого положення статті 15 Конвенції стосовно воєнного часу чи надзвичайних умов, які загрожують життю нації, доповідачка наголосила, що Суд поки що не мав потреби в тлумаченні поняття «війна», яке визначено в статті 15 Конвенції. За судовою практикою будь-які дії насильства чи заворушення підпадають під другу частину параграфу 1 статті 15 Конвенції, тобто надзвичайні умови, які загрожують життю нації.

Умови, які стосувалися надзвичайних обставин, вперше розглянуто в справі *Lawless v. Ireland* 1961 року. Щодо доведення цієї обставини Європейський суд з прав

людини зазначив, що терористичні дії, які мали місце в Північній Ірландії, відповідали надзвичайним умовам, оскільки упродовж років відповідна ситуація гостро загрожувала територіальній цілісності Великої Британії, конституції округів Північної Ірландії і їх мешканцям.

Положення статті 15 Конвенції Європейський суд з прав людини згадував у таких, наприклад, рішеннях, як *Marshall проти Сполученого Королівства*, *Aksoy проти Туреччини*.

Доповідачка зауважила про ще один важливий аспект застосування статті 15 Конвенції: була низка справ, коли країни-учасниці долучалися до військових місій за межами території власних країн, але дотепер жодна держава не заявляла відступу від статті 15 Конвенції щодо таких дій. Таку екстратериторіальну юрисдикцію країн проаналізовано в рішенні у справі *Hassan проти Сполученого Королівства* 2014 року.

Однією з найважливіших справ Дануте Йочієне назвала справу міждержавну — «*Вірменія проти Росії*» 2001 року. Практика невідступу в умовах міжнародного збройного конфлікту за межами власної території може бути зрозумілою, оскільки для таких дій договірні сторони Конвенції заявляють, що такі ситуації не підпадають під дію статті 1 Конвенції і, відповідно, не тягнуть за собою відповідальності за статтею 1 Конвенції.

Україна відступила від зобов'язань за Конвенцією з причин триваючої військової агресії РФ, яка продовжує скоювати злочини проти України, тимчасово окупувала частину території України. На думку доповідачки, можна дійти висновку, що війна чи збройний конфлікт є винятковою ситуацією, надзвичайною ситуацією, яка впливає на все населення країни і є нагальною загрозою організованому життю національної спільноти країни. Такі надзвичайні обставини загрожують існуванню нації і дозволяють країні обґрунтовано відступати від статті 4 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права та Конвенції.

Європейський суд з прав людини, аналізуючи, чи вийшла держава у запроваджених заходах за межі того, що вимагалось надзвичайною ситуацією, враховуватиме природу прав, на які вплине відступ, обставини, які призвели до цього, тривалість надзвичайної ситуації, чи було враховано вимогу співмірності. Зокрема, у рішенні *Marshall проти Сполученого Королівства* Європейський суд з прав людини ухвалив, що повноваження затримувати підозрюваних терористів на термін до 7 днів без судового втручання було заходом, якого строго вимагала нагальність ситуації у відповідний час. Пан Маршал як заявник мав застосовне право консультуватися з адвокатом після 48 годин з моменту затримання і також мав можливість поінформувати сім'ю та друзів про затримання, а також міг звертатися до Генерального секретаря щодо перевірки підстав для продовження затримання.

Щодо параграфу 2 статті 15 Конвенції, яка передбачає перелік прав, від яких відступ є неможливим, доповідачка наголосила про абсолютні, конвенційні права — це право на життя, заборона катування, заборона рабства і заборона покарання без судового перегляду. Ці права має бути забезпечено і в часи війни, і в надзвичайних ситуаціях, незалежно від будь-яких відступів, зроблених країною-учасницею.

Параграф 3 статті 15 Конвенції визначає обов'язок інформувати Генерального секретаря щодо відступу від своїх зобов'язань у рамках Конвенції. Доповідачка розповіла про повідомлення, які зробила Україна щодо її відступу від конвенційних прав. Повідомлення Генеральному секретарю Ради Європи чи Генеральному секретарю ООН можна здійснювати письмово листом із додаванням правових текстів щодо невідкладних заходів із поясненням їх причин. Європейський суд з прав людини має юрисдикцію

переглядати за власною ініціативою, чи відповідає повідомлення країни формальним вимогам параграфу 3 статті 15 Конвенції, навіть якщо таке питання не порушували сторони.

Завершуючи доповідь, Дануте Йочієне побажала успіху в реалізації положень Конституції України, конституційних цінностей, а саме демократії, верховенства права і поваги до прав людини, які є спільними європейськими цінностями, особливо важливими для України на шляху до Європейського Союзу.

Павло Пушкар — керівник відділу Департаменту з питань виконання рішень Європейського суду з прав людини Генерального директорату з прав людини та верховенства права Ради Європи — виступив із доповіддю на тему *«Забезпечення дотримання міжнародно-правових зобов'язань із захисту прав людини в період війни: ключова роль конституційного правосуддя в імплементації Європейської конвенції з прав людини»*.

Доповідач підкреслив абсолютно безпрецедентний масштаб юридичних наслідків війни, зокрема для прав людини, спричинених як широкомасштабною агресією РФ проти України, що триває вже більше двох років, так і самою війною, яка триває з 2014 року. Він наголосив, що в такій складній ситуації Конституційний Суд України продовжує забезпечувати верховенство Конституції України та має зіставляти пріоритети того, що захищає Основний Закон: державний лад та його демократичні основи, інституційне функціонування органів державної влади на підставі принципу розподілу влад і, власне, індивідуальні права людини або права людини в їх колективному вимірі.

Павло Пушкар підкреслив, що демократичні основи державного устрою України, на відміну від країни-агресора, дозволяють більш широко і ефективно на горизонтальному рівні використовувати ресурси держави та її плюралістичного суспільства для протидії війні та ефективного відновлення і посилення роботи державних інституцій і органів. Саме тому наповнення роботи державних інституцій змістом положень щодо захисту прав людини, які містяться і в Конституції, і в Конвенції, як субстантивно, так і процедурно є стрижневим із точки зору забезпечення дієвої роботи держави в часи війни.

Доповідач наголосив на тому, що роль Конституційного Суду України у виконанні рішень Європейського суду з прав людини було неодноразово відзначено в рішеннях Комітету міністрів Ради Європи, як, власне, і його роль в імплементації Конвенції. Він також зауважив на кількох позитивних зрушеннях у виконанні рішень Європейського суду з прав людини: рішення Конституційного Суду України як своєрідний поштовх для реформ на законодавчому рівні (зокрема, Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021); приклад законодавчих реформ, коли рішення Конституційного Суду України відігравали і відіграють ключову роль (це, зокрема, законодавчі зміни та зміни на конституційному рівні, які відбувалися у відповідь на рішення Європейського суду з прав людини у групі справ *Олександр Волков проти України*).

Доповідач наголосив на системній і структурній проблемі невиконання судових рішень, яку окреслено у справі *Юрій Миколайович Іванов проти України* та групі справ *Жовнер/Бурмич та інші проти України*. Ця проблема залишається невіршеною ще з 2001 року та порушує суть верховенства права в Україні, оскільки невиконання рішень судів підриває довіру до органів судової влади з боку громадян, які особливо в умовах війни можуть потребувати додаткової допомоги, призначеної судом.

Зауваживши, що в умовах війни держава має обмежені фінансові, економічні ресурси, спрямовує їх першочергово на потреби оборони й безпеки, та згадавши приписи статті 22 Конституції України, доповідач звернувся до практики Європейського суду

з прав людини (зокрема, рішення у справі *Велікода проти України*), за якою законодавство, наприклад про пенсійне забезпечення, може змінюватися. Практика не визнає соціальні права як матеріальні, що їх захищає Конвенція, натомість Суд визнає існування потенційних економіко-фінансових обмежень і труднощів, які може мати держава під час реалізації прав на соціальне чи пенсійне забезпечення. Такі обмеження можуть бути легітимними та відбуватися на підставі вагомих причин, за яких можна говорити про те, що судові рішення, як, наприклад, у справі *Велікода проти України*, не можуть бути виконані, особливо з міркувань зміни економічної політики держави, фінансових труднощів, із якими зіткнулася держава. Держава має широку свободу розсуду в балансуванні прав у сфері економічної політики, зокрема, що стосуються пенсійного і соціального забезпечення.

Виходячи з цих міркувань, у своїх рішеннях Комітет міністрів Ради Європи, зокрема у березні 2023 року, підкреслив також і необхідність уникати створення нових соціальних зобов'язань без забезпечення належного державного фінансування, і у зв'язку з цим закликав уряд та Верховну Раду України завершити перегляд відповідного соціального законодавства та забезпечити, щоб усі законодавчі пропозиції щодо створення нових бюджетних асигнувань мали належне фінансове забезпечення.

У контексті виконання судових рішень доповідач згадав про численні мораторії, які унеможливають виконання рішень національних судів, ухвалених проти держави, державних підприємств, установ, організацій, які перебувають у власності держави. Комітет міністрів Ради Європи у березні 2023 року підкреслив важливість зняття законодавчих заборон, зокрема мораторіїв, які блокують виконання судових рішень, і звернув увагу на провадження в Конституційному Суді України щодо конституційності законів про мораторій, висловлюючи загальну позицію щодо того, що мораторії як метод правового регулювання не відповідають вимогам Конвенції та практиці Європейського суду з прав людини.

Підсумовуючи, доповідач наголосив на важливості ролі Конституційного Суду України в контексті імплементації Конвенції, положень міжнародного права у процесі євроінтеграції і зазначив, що незабезпечення доступу до правосуддя через невиконання рішень національних судів може стати значною перешкодою на шляху України до Європейського Союзу.

Одним із першочергових завдань для України на шляху до Європейського Союзу Павло Пушкар назвав приведення національного законодавства у відповідність до вимог *acquis communautaire* та усунення прогалин у правовому регулюванні, що стосуються цих питань. Заповнення прогалин у спосіб забезпечення дотримання основних стандартів Ради Європи, вимог Конвенції, практики Європейського суду з прав людини значно сприятимуть євроінтеграції України та забезпеченню належного дотримання прав людини під час війни та у післявоєнний період.

Суддя Конституційного Суду України, кандидат юридичних наук **Галина Юровська** виступила із доповіддю на тему «Застосування актів Європейського Союзу та рішень Суду Справедливості у практиці Конституційного Суду України».

Доповідачка розповіла про тривалу практику застосування судами системи судострою, Конституційним Судом України актів Європейського Союзу, рішень Суду Справедливості Європейського Союзу. Зокрема, вона згадала про Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2021 року № 6-р(II)/2021 у справі за конституційними скаргами Крупка Дмитра Володимировича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81, частини першої статті 82 Кримінального

кодексу України, Костіна Володимира Володимировича, Мельниченка Олександра Степановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 82 Кримінального кодексу України та за конституційною скаргою Гогіна Віктора Івановича щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини першої статті 81 Кримінального кодексу України (справа про перегляд вироку особи, караній на довічне позбавлення волі).

Галина Юровська зазначила, що ця справа мала іншу, неофіційну назву — справа щодо «права на надію», оскільки особи, засуджені до довічного позбавлення волі, не могли скористатися статтями Кримінального кодексу України щодо можливості зменшення строку відбування покарання чи його заміни на більш м'яке. Вона наголосила, що кожна людина має природне право на людську гідність, незалежно від того, гідно чи негідно вона поводитись.

У цьому рішенні, зокрема, зазначено, що Людина є скарбом Природи, звідки й походять притаманні людині за народженням права і свободи, тобто ті, що природні. Людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Зі статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Такий обов'язок покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Верховна Рада України, ухвалюючи закони, має гарантувати належний захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності як природної цінності. Своєю чергою, суди мають тлумачити юридичні норми так, щоб під час їх застосування це не завдавало шкоди людській гідності.

Галина Юровська наголосила, що в цьому випадку Конституційний Суд України застосував рішення Суду Справедливості Європейського Союзу 2001 року, за яким засадниче право на людську гідність і недоторканність слід розглядати як невіддільну частину європейського правопорядку.

Доповідачка також розглянула Рішення Конституційного Суду України від 1 листопада 2023 року № 9-р(П)/2023 у справі за конституційною скаргою Тригуб Наталії Семенівни щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого припису пункту 2 частини другої статті 44 Закону України «Про державний ринковий нагляд і контроль нехарчової продукції» (щодо індивідуалізації юридичної відповідальності за порушення прав споживачів). Суд визнав неконституційним припис, який за вчинення правопорушення у сфері захисту прав споживачів передбачав безальтернативну санкцію у вигляді штрафу у розмірі трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Йшлося про надмірне втручання держави в основоположні права людини, зокрема в гарантоване статтею 41 Конституції України право власності. Суд дійшов висновку про порушення принципу домірності в тому контексті, що продавець товару, який повинен знати, хто його виробник, не несе відповідальності за якість цієї продукції, але якщо він не знає, хто є виробником, то він має нести відповідальність за продаж неякісного товару. Оспорюваним приписом було передбачено великі штрафи, які були неспівмірні ціні предмета продажу — дитячій іграшці — 39 гривень.

Конституційний Суд України, ухвалюючи рішення в цій справі, також узяв до уваги практику Суду Справедливості Європейського Союзу, за якою приписи Регламенту (ЄС) № 765/2008 підтверджують обов'язок компетентних національних органів додержуватись принципу домірності; «згідно з усталеною судовою практикою принцип домірності, який є одним із загальних принципів права ЄС, вимагає, щоб акти, ухвалені інституціями ЄС, не виходили за межі того, що є відповідним і потрібним для досягнення правомірних цілей, на які спрямовано відповідні приписи актів права; якщо є

вибір між кількома відповідними заходами, потрібно вдатися до найменш обтяжливо-го, а завдані збитки від їх застосування мають бути домірними щодо визначеної мети» [рішення у справі *Italy v Council (Fishing quota for Mediterranean swordfish)*, C-611/17, EU:C:2019:332 від 30 квітня 2019 року, § 55; див. також рішення у справі *Denkavit Nederland*, 15/83, EU:C:1984:183 від 17 травня 1984 року, § 25]; «принцип домірності так само застосовують на національному рівні, оскільки він вимагає від держав-членів ухвалювати заходи, які є відповідними для досягнення визначеної мети і не виходять за межі того, що потрібно для їх досягнення (див. рішення у справі *Link Logistik N&N*, C-384/17, EU:C:2018:810 від 4 жовтня 2018 року, § 40 і цитовану судову практику)» [рішення у справі *Brunswick Bowling Products v Commission* (T-152/19, EU:T:2021:539), від 8 вересня 2021 року, §§ 62–64].

Крім того, в аспекті додержання принципу домірності обраної щодо особи санкції як міри її юридичної відповідальності Конституційний Суд України врахував практику Європейського суду з прав людини, який у своїх рішеннях послідовно зазначав: «Також може мати значення те, чи можна було б досягти тієї самої мети у спосіб менш серйозного втручання в права заявника та чи органи влади розглядали можливість застосування цих менш обтяжливих рішень (див. *mutatis mutandis*, *OAO Neftyanaya Kompaniya Yukos v. Russia* від 20 вересня 2011 року (заява № 14902/04), §§ 651-654)» [рішення у справі від 25 квітня 2017 року (заява № 31371/12), § 83]; «для того, щоб відповідати вимозі домірності, суворість санкцій має відповідати тяжкості правопорушень, за які їх призначають <...>. Принцип домірності має бути додержано не лише під час визначення норм, які стосуються суворості санкції, а й під час оцінювання тих факторів, що їх має бути взято до уваги, коли визначають санкції» [рішення у справі *Imeri v. Croatia* від 24 червня 2021 року (заява № 77668/14), § 84].

Александрю Тенасе — спеціальний радник Конституційного Суду України, колишній член Європейської Комісії «За демократію через право» (Венеційська Комісія), Голова Конституційного Суду Республіки Молдова (2011–2017) — порушив питання про дуже тонку межу між тим, як забезпечити національну безпеку і разом з тим зберегти ідентичність країни, яка дотримується європейських цінностей.

Доповідач зауважив, що стан надзвичайної ситуації, який оголошує уряд під час природних катаклізмів, громадянських заворушень чи війни, вимагає призупинення звичайних законів і накладання особливих умов воєнного стану. В Україні ці положення встановлює Конституція і окремих закон, який регулює воєнний стан в Україні.

Ідея людської гідності і прав людини ґрунтується на моральних та етичних засадах народів світу. Людська гідність є тією основою, з якої випливають права людини. Без визнання людської гідності ідея прав людини взагалі втрачає своє коріння, бо права належать людині, а не державі чи інституції. Ці слова означають, що всі люди можуть жити вільно, рівно, маючи можливість розкривати свій повний потенціал як людина.

Ці принципи закріплено в низці міжнародних документів: Міжнародній декларації прав людини, Конвенції тощо. Такі документи є загальним стандартом, до якого прагнуть країни і народи, які, власне, закладають підвалини і конституціям, і законам, які захищають права людини. В умовах війни потреби національної безпеки вимагають збалансування із захистом прав.

Доповідач наголосив, що певні права можуть бути обмежені в надзвичайних умовах, але такі заходи повинні бути пропорційними, недискримінаційними і тимчасовими. Захист людської гідності і прав людини мають бути пріоритетними, щоб навіть у кризових умовах кожній людині було забезпечено повагу і захист.

У більшості демократичних країн, у тому числі в Україні, конституційні положення визначають обставини, за яких може бути оголошено воєнний стан, відповідні повноваження, підстави та обмеження таких повноважень. Конкретні закони передбачають детальні рекомендації щодо запровадження воєнного стану, визначають права, які не можуть бути обмежені, умови, за яких можливе обмеження прав, порядок накладання таких обмежень, підстави для скасування чи завершення воєнного стану.

Александрю Тенасе зауважив, що Конституційний Суд України повинен мати повноваження переглядати і навіть анулювати будь-які дії, які порушували би конституційні права в умовах воєнного стану. Особи й організації повинні мати право оскаржувати накладання певних обмежень на них в умовах воєнного стану, щоб забезпечити дотримання Конституції України та міжнародних стандартів прав людини.

Важлива роль належить омбудсменам, на яких покладається завдання відстежувати та виявляти порушення прав людини в умовах воєнного стану. Вони постійно моніторять застосування умов воєнного стану, дотримання національних і міжнародних стандартів прав людини, вивчають дії військових, правоохоронних інституцій, впровадження комендантської години, інших заходів, а також проводять розслідування заяв щодо порушення прав людини, зокрема свавільного затримання, надмірного застосування сили, цензури та дискримінації. Для ефективного виконання обов'язків офіс омбудсмена повинен мати доступ до всієї необхідної інформації, зокрема місць несвободи.

У багатьох юрисдикціях, зокрема в Канаді, Великій Британії, Південній Африці, Швеції, омбудсмени мають повноваження викликати свідків і витребувати документи, які потрібні для з'ясування обставин. Такі слідчі повноваження дають можливість омбудсменам проводити детальне та ефективне розслідування. Вони також можуть притягати урядовців та урядові органи до відповідальності.

Александрю Тенасе наголосив, що має бути встановлено існування загрози національній безпеці, яка обґрунтовує введення воєнного стану. Це вимога детальної перевірки, документування природи, обсягу та нагальності такої загрози. Державні органи зобов'язані дуже чітко виявити та довести наявність загрози чи тероризму, заворушень чи інших причин, які обґрунтовують обмеження прав людини. Така оцінка має відповідати правовим і процедурним вимогам, національному законодавству, гарантувати можливість судового перегляду.

Ключовим у цьому є питання співмірності заходів. Доповідач зазначив про необхідність застосування перевірки на пропорційність, яка є критично важливим запобіжником у разі запровадження воєнного стану для того, щоб заходи були співмірними, відповідними і збалансованими із захистом прав людини. Ця перевірка на пропорційність вимагає щонайменше чотири складові: перша — законна мета: необхідно підтвердити, чи воєнний стан слугує законній меті, тобто захисту національної безпеки, порядку, законпорядку та безпеці суспільства; друга — вимога щодо законних підстав: необхідно переконатися в тому, що є законні підстави і обґрунтування оголошення воєнного стану, як це відображено в конституції чи законодавстві країни; наступна складова стосується відповідності — уряд має оцінити, чи заходи відповідають і чи досягнуть заявленої законної мети, тобто має бути забезпечено існування логічного зв'язку між заходами, які накладаються, і переслідуваною метою. Ще одним важливим моментом є необхідність — уряд має переглянути, чи заходи є обмежувальними і мають на меті досягнути законну мету. Ключове слово — це «збалансованість» інтересів і потенційної шкоди, що може бути завдана індивідуальним правам; необхідно переконатися в тому, що вплив на індивідуальні права буде співмірним важкості загрози.

Підсумовуючи, Александру Тенасе зазначив, що дотримання прав людини в умовах воєнного стану — це комплексне, важливе завдання щодо дотримання принципів пропорційності, необхідності, прозорості і забезпечення належного судового та законодавчого контролю.

Олена Бориславська — професор кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, доктор юридичних наук, професор — виступила із доповіддю на тему «Конституція України як відкритий текст. Чи існують конституційні питання без відповідей?» і запропонувала вчергове пошукати відповідь на питання: чим для нас є Конституція, що є її сутністю?

Конституція пройшла досить серйозні випробування функціонуванням у складних умовах, зокрема в умовах постсоціалістичного суспільства, яке звикло жити в умовах авторитаризму. Вона пройшла випробування низьким рівнем політичної культури, який зумовлений тими самими причинами, і випробування революціями з відповідним втручанням у її текст, а зараз Конституція проходить випробування війною.

Вчена зауважила, що впродовж останнього часу активізувалися розмови про те, що Конституція нібито не готова до умов війни, містить прогалини і суперечності. На її думку, це свідчить про те, що Конституція реально стримує чи обмежує когось, і навіть диктатор сусідньої країни звертається до тексту Конституції і намагається її інтерпретувати на свій лад.

Доповідачка наголосила, що Конституція — це значно більше, ніж набір речень і тексту, це та система цінностей, щодо яких існує згода в суспільстві і які через установчу владу отримали своє відображення в конституційному тексті. Вміння бачити ці цінності поміж рядків і відкривати їх на загал є дуже важливим, а під час війни значущість цього зростає в рази.

На думку Олени Бориславської, застосовуючи весь доступний інструментарій інтерпретації конституційного тексту, напрацьований органами конституційної юстиції конституційних демократій, ми спроможні знайти відповіді практично на всі конституційні питання. Безумовно, провідну роль у цьому виконує Конституційний Суд України, але для ефективної реалізації цієї місії він має бути реально діючим, укомплектованим, мати напрацьовану власну інтерпретаційну методологію, стабільну офіційну конституційну доктрину, а юриспруденція Конституційного Суду України має забезпечувати передбачуваність, що є дуже важливим елементом верховенства права.

Доповідачка навела припис статті 83 Конституції України: «У разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного чи надзвичайного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання, першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного чи надзвичайного стану», який є відображенням конституційного принципу наступності влади, та зауважила, що в тексті Конституції України немає аналогічного положення щодо Президента. Виникає питання, чи відсутність ідентичного положення в розділі V Конституції України, який присвячений Президентіві України, означає, що принцип наступності в цьому випадку не діє?

У західних джерелах конституційна наступність виступає в кількох іпостасях. Перш за все, під конституційною наступністю розуміють еволюційну зміну самої конституції і конституційного ладу. Конституційній наступності в такому сенсі протиставляють будь-які революційні зміни. Крім того, під конституційною наступністю розуміють також наступність конституційного правління, що означає еволюційну зміну форми правління за допомогою конституційних методів. Зрештою, під конституційною наступністю також розуміють наступність влади, що впливає з доктрини

представницького правління, яка, незважаючи на відсутність її прямого текстуального закріплення, безумовно, є частиною української Конституції.

Доповідачка наголосила, що наведений приклад може яскраво свідчити про те, яким чином без текстуального закріплення, але у спосіб доктринального тлумачення і формування відповідних положень доктрини, в тому числі конституційної, можна шукати відповіді на найважливіші конституційні питання.

Олександр Водянніков — старший проектний співробітник Програми підтримки для України ОБСЄ, кандидат юридичних наук — виступив із доповіддю на тему *«Конституційний контроль та право ЄС: акти ЄС як об'єкт та мірило»*.

Доповідач зауважив, що обрана ним тема є досить провокативною, тому що акти Європейського Союзу не можуть бути ані об'єктом, ані мірилом конституційного провадження. Ця тематика є складною і неоднозначною, головним боєм конституційних судів, держав — членів Європейського Союзу і, зокрема, Європейського суду, який також не може визначитися з позицією щодо конституційних судів.

Олександр Водянніков розпочав із питання, як право Європейського Союзу впливає на національну систему, зазначивши, що право Європейського Союзу має дві категорії впливу: прямий і непрямий. Він зауважив, що після вступу України до Європейського Союзу з'являться приписи права, які мають пряму дію і пряме застосування. Перед органами державної влади, зокрема судами і Конституційним Судом України, з точки зору європейського права постане обов'язок тлумачення національного права відповідно до норм і принципів права Європейського Союзу.

Виникає цікава ситуація співвідношення права Європейського Союзу і конституційної юрисдикції. Право Європейського Союзу обмежує національний Конституційний Суд, оскільки після вступу до Європейського Союзу виникає частина національної правової системи, яка не буде підвладна Конституційному Суду.

Другий момент, на якому акцентував доповідач, полягає в тому, що Конституційний Суд втрачає, по суті, своє ексклюзивне становище у правовій системі держави, яке є зараз, оскільки у випадку застосування європейського права більшу роль мають відігравати суди, які його застосовують. Акти права Європейського Союзу вилучаються з-під дії конституційної юрисдикції, оскільки виключна юрисдикція належить Суду Справедливості. Європейське право не може бути застосовано Конституційним Судом для визначення відповідності конституції, тобто конституційності чи неконституційності закону чи іншого правового акта, тому що функція Конституційного Суду полягає в застосуванні конституції як мірила.

Водночас Олександр Водянніков зауважив, що не все так просто і однозначно. Першим, хто зіткнувся з цією проблематикою, був італійський Конституційний Суд. Це відбулося у 1974 році, коли під час провадження виникло питання, чи може Конституційний Суд Італії визнати закон неконституційним на підставі невідповідності праву Європейського Союзу. Італійський суд відповів на це питання ствердно, навів цікаву аргументацію, вивівши поняття непрямой неконституційності, обґрунтовуючи, що Конституція Італії передбачає дотримання міжнародно-правових зобов'язань, зокрема права Європейського Союзу.

Суд Європейського Союзу зазначив, що лише він може розглядати питання щодо відповідності актів праву Європейського Союзу. Відтак італійський Конституційний Суд відмовився від перегляду законів щодо відповідності актам Європейського Союзу на підставі наведеного конституційного положення та через процедурну перешкоду скасував наведену позицію.

Повертаючись до питання щодо актів Європейського Союзу як об'єкта конституційного контролю, доповідач акцентував, що захист конституції означає захист демократичного процесу, в рамках якого через діалог, переговори і демократичний процес формується майбутнє. З цієї точки зору формування права Європейського Союзу породжує багато питань, які зараз вирішує Європейський парламент у взаємодії з національними парламентами. Водночас доповідач констатував наявність прихованого конфлікту між захистом конституції і дотриманням права Європейського Союзу і зазначив, що конституційні суди вирішують його дуже обережно. Наприклад, Федеральний Конституційний Суд Німеччини вирішував це питання так: допоки право Європейського Союзу не порушує прав людини, Суд не переглядає акт щодо конституційності.

Щодо розгляду відповідних справ конституційними судами доповідач акцентував на важливості питання конституційної ідентичності. Зокрема, Федеральний Конституційний Суд Німеччини встановив підстави, які можуть бути застосовані для перегляду конституційності актів Європейського Союзу, тобто коли акт Європейського Союзу може бути об'єктом: якщо органи Європейського Союзу виходять за межі компетенції, яку їм надано згідно з договором, і коли порушується принцип конституційної ідентичності.

Доповідач нагадав, що в Конституційного Суду України є дуже цікава і важлива доктрина — дружнє ставлення до міжнародного права. Водночас Федеральний Конституційний Суд Німеччини вивів на додаток ще й доктрину дружнього ставлення до європейського права. Це дуже важливий момент, який, на думку Олександра Водянікова, в Україні слід розуміти.

Доповідач також зупинився на питанні, чи може конституційний суд використовувати право Європейського Союзу для визнання конституційності або неконституційності законів чи інших нормативних актів, і зауважив, що за загальною класичною теорією — не може, тому що завдання конституційного суду полягає лише в застосуванні та захисті конституції.

Зокрема, Конституційна Рада Франції вивела через статтю 81¹ Конституції свої повноваження і конституційний обов'язок правильної імплементації директив Європейського Союзу, а також своє завдання як конституційного органу — перевіряння правильності імплементації акта права Європейського Союзу у французьке законодавство. Відповідно, коли виникає таке питання, Конституційна Рада Франції використовує відповідну директиву Європейського Союзу, незважаючи на загальні правила якості мірила.

Конституційний Суд Австрії виходив із принципу еквівалентності, який означає, що ті засоби захисту, які Австрія надає для захисту прав, передбачених національним правопорядком, мають бути такими самими і для прав, що виникають на підставі права Європейського Союзу. Австрійський Конституційний Суд навіть вивів своє повноваження щодо застосування актів права Європейського Союзу як мірила через принцип еквівалентності, але лише стосовно Хартії основоположних прав Європейського Союзу.

Конституційний Трибунал Іспанії — найбільш євроскептичний орган конституційної юрисдикції в Європі — також вивів у своїй практиці конституційний обов'язок коректного застосування директив у національному праві і, відповідно, повноваження щодо застосування актів права Європейського Союзу як мірила конституційного правління.

Під час конференції учасники мали нагоду переглянути підготовлений працівниками Секретаріату Конституційного Суду України відеоролик про історію створення

Конституції України та подивитися віршоване відеопривітання з Днем Конституції України від українських дітей.

Після підбиття підсумків конференції відбулася презентація видання «Конституція України. Науково-практичний коментар»¹.

На завершення заходу суддя Конституційного Суду України Оксана Гришук оголосила переможців конкурсу на кращу наукову статтю, пов'язану із захистом людських прав, який організував Конституційний Суд України за сприяння Видавничого дому «Гельветика».

*Огляд підготував Правовий департамент
Секретаріату Конституційного Суду України*

¹ Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: Р.О. Стефанчук (співголова), О.В. Петришин (співголова), Ю.Г. Барабаш та ін. ; вступ. сл. В.О. Зеленського ; за заг. ред. Р.О. Стефанчука й О.В. Петришина ; Нац. акад. прав. наук України ; Конст. Суд України. Харків : Право, 2024. 1176 с.

ЗОВНІШНІ ЗВ'ЯЗКИ Конституційного Суду України

ЛИПЕНЬ

3–5 липня	участь судді Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i> , члена Консультативної ради європейських суддів, у 47-му засіданні робочої групи Консультативної ради європейських суддів (м. Дублін, Республіка Ірландія)
11–12 липня	німецько-український фаховий обмін досвідом (онлайн) із питань конституційного права за участі суддів Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i> , <i>Оксани Грищук</i> , <i>Василя Лемака</i> , <i>Олега Первомайського</i> , <i>Олександра Петришина</i> , <i>Галини Юровської</i> , керівника Секретаріату Конституційного Суду України <i>Віктора Бесчастного</i> , першого заступника керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівника Департаменту організаційної роботи <i>Лариси Бірюк</i> та експертів Німецького фонду міжнародної правничої співпраці — старшого менеджера проєктів в Україні <i>Вольфрама Гертіга</i> і суддів Федерального Конституційного Суду Німеччини у відставці <i>Райнгарда Гаєра</i> та <i>Удо Штайнера</i> (14-та зустріч)
11–12 липня	участь представників патронатних служб суддів Конституційного Суду України у робочій групі з питань методології підготовки проєктів актів конституційного суду в межах проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III (м. Львів)
28 липня — 4 серпня	участь суддів Конституційного Суду України <i>Оксани Грищук</i> , <i>Василя Лемака</i> , <i>Олександра Петришина</i> , <i>Сергія Різника</i> , <i>Галини Юровської</i> у XII Літній школі конституційного права «Конституціоналізм та війна: від <i>in bello</i> до <i>post bellum</i> » у межах спільного проєкту Конституційного Суду України та ОБСЄ «Підтримка національних стейкхолдерів через покращення доступу до конституційної юстиції»

СЕРПЕНЬ

28–29 серпня	участь працівників Секретаріату Конституційного Суду України, патронатних служб суддів Конституційного Суду України та представників Ради Європи в засіданні робочої групи щодо методології моніторингу виконання рішень Конституційного Суду України. Залучені експерти: завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету
--------------	--

	<p>імені Івана Франка, національна експертка Ради Європи <i>Олена Бориславська</i>, керівник юридичного департаменту Конституційного Суду Латвійської Республіки, міжнародний експерт Ради Європи <i>Крістанс Тамуш</i>.</p> <p>Захід відбувся за підтримки проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III</p>
30 серпня	<p>участь працівників Секретаріату Конституційного Суду України, патронатних служб суддів Конституційного Суду України та представників Ради Європи в засіданні робочої групи з питань функціонування системи електронного документообігу Конституційного Суду України.</p> <p>Залучені експерти: завідувачка кафедри конституційного права юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, національна експертка Ради Європи <i>Олена Бориславська</i>, керівник юридичного департаменту Конституційного Суду Латвійської Республіки, міжнародний експерт Ради Європи <i>Крістанс Тамуш</i>.</p> <p>Захід відбувся за підтримки проєкту «Підтримка розвитку конституційної юстиції в Україні», що його впроваджують у межах спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Партнерство заради добропорядного врядування», фаза III</p>

ВЕРЕСЕНЬ

2 вересня	<p>участь суддів Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i>, <i>Галини Юровської</i>, <i>Олега Первомайського</i> та працівників Секретаріату Конституційного Суду України в робочій зустрічі з керівником компоненту «Судова реформа» Проєкту ЄС «Право-Justice» <i>Володимиром Чабаном</i> та міжнародною експерткою Проєкту ЄС «Право-Justice» <i>Майєю Цвітан Грубішин</i> (Республіка Хорватія) у межах підготування до двосторонньої зустрічі України та Європейської Комісії у рамках здійснення офіційного скринінгу відповідності законодавства України праву Європейського Союзу за переговорним розділом 23 «Верховенство права та основоположні права і свободи»</p>
4 вересня	<p>участь суддів Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i>, <i>Оксани Грищук</i>, <i>Олега Первомайського</i>, <i>Олександра Петришина</i>, <i>Ольги Совгирі</i>, <i>Петра Філюка</i>, <i>Галини Юровської</i> та працівників Секретаріату Конституційного Суду України в робочій зустрічі з міжнародною експерткою Проєкту ЄС «Право-Justice» <i>Майєю Цвітан Грубішин</i> (Республіка Хорватія) та спеціалісткою Проєкту ЄС «Право-Justice» (компонент «Підтримка процесу євроінтеграції у секторі юстиції») <i>Маринною Любич</i> у межах підготування до двосторонньої зустрічі України та Європейської Комісії у рамках здійснення</p>

	офіційного скринінгу відповідності законодавства України праву Європейського Союзу за переговорним розділом 23 «Верховенство права та основоположні права і свободи»
10 вересня	онлайн-участь судді Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i> та першого заступника керівника Секретаріату Конституційного Суду України — керівника Департаменту організаційної роботи <i>Лариси Бірюк</i> у спільних заходах із експертами Організації економічного співробітництва та розвитку, що їх проводять у межах плану заходів із виконання Програми Організації економічного співробітництва та розвитку для України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2023 року № 1165 «Деякі питання співробітництва Кабінету Міністрів України та Організації економічного співробітництва та розвитку в контексті діалогу щодо вступу до Організації»
17–19 вересня	участь судді Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i> та заступника керівника Правового департаменту Секретаріату Конституційного Суду України <i>Миколи Гриценка</i> у двосторонніх зустрічах України та Європейської Комісії за переговорним розділом 23 «Судова влада та основоположні права». Делегація провела робочу зустріч із головами Конституційного Суду Королівства Бельгія <i>Люком Лаврисеном</i> і <i>П'єром Ніулем</i> та робочу зустріч із представником України при Європейському Союзі та Європейському Співтоваристві з атомної енергії <i>Всеволодом Ченцовим</i> (м. Брюссель, Королівство Бельгія)
25 вересня	участь суддів Конституційного Суду України <i>Віктора Городовенка</i> , <i>Віктора Колісника</i> , <i>Віктора Кичуна</i> , <i>Сергія Різника</i> у VIII Харківському міжнародному юридичному форумі. Під час панельної дискусії на тему «Майбутнє українського конституціоналізму в контексті інтеграції до Європейського Союзу» судді Конституційного Суду України разом із українськими та міжнародними експертами обговорили найважливіші аспекти розвитку конституційного правосуддя в Україні та його адаптацію до стандартів Європейського Союзу
30 вересня — 3 жовтня	участь наукового консультанта судді Конституційного Суду України <i>Віри Назарової</i> та помічника судді Конституційного Суду України <i>Ярослава Мічуди</i> у 12-й Літній школі (м. Анкара, Турецька Республіка)

Заступник керівника Департаменту організаційної роботи —
керівник Редакційно-видавничого управління
Секретаріату Конституційного Суду України

Світлана Сидоренко

тел.: 0 (44) 238-10-32

Відповідальний секретар

Яна Скринник

тел.: 0 (44) 238-11-54

e-mail: court@ccu.gov.ua

Підписано до друку 08.10.2024.

Формат 70x100/16.

Ум. друк. арк. – 13,22. Обл.-вид. арк. – 15,16.

Замовлення № 659. Наклад 100.

Віддруковано: ТОВ «505»

м. Житомир, вул. М. Бердичівська, 17а

тел.: +38 (063) 101-22-33, e-mail: polygraphyinz@gmail.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів видавничої продукції України
серія ДК № 5609 від 21.09.2017 р.